

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Державний університет «Київський авіаційний інститут»

Кваліфікаційна наукова праця

на правах рукопису

Ничипоренко Георгій Валентинович

УДК 341.1(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ВИКЛЮЧЕННЯ ДЕРЖАВ З МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В
МІЖНАРОДНОМУ ПУБЛІЧНОМУ ПРАВІ**

Галузь знань 29 Міжнародні відносини

Спеціальність 293 Міжнародне право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Г.В. Ничипоренко

Науковий керівник: Максимович Роман Олегович, к.ю.н.

АНОТАЦІЯ

Юридичні підстави, процедури та механізми виключення держав з міжнародних організацій – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 «Міжнародне право» – «Державний університет «Київський авіаційний інститут»» Міністерства освіти і науки України, Київ, 2025.

Дисертація є комплексним та повним вітчизняним дослідженням правової природи та юридичних підстав, процедур і механізмів виключення держав з міжнародних організацій в міжнародному праві.

Вибір зазначеної теми зумовлено її актуальністю з огляду на низку наступних факторів. Сучасні виклики глобального правопорядку, які стали особливо очевидними у зв'язку з війною Росії проти України, збройна агресія Російської Федерації, що супроводжується порушенням основоположних принципів міжнародного права, таких як застосування сили проти територіальної цілісності і невтручання у внутрішні справи держав, поставила перед міжнародною спільнотою питання щодо ефективності існуючих механізмів реагування на порушення та виключення держав, які серйозно та систематично порушують норми міжнародного права. Участь таких держав у міжнародних організаціях підриває їхню легітимність, ефективність і здатність забезпечувати мир і безпеку. За таких умов дослідження правових основ, порядку та механізмів виключення держав із міжнародних організацій набуває особливої наукової та практичної значущості.

Водночас відсутність чітких процедур виключення, різноманіття підходів у статутах міжнародних організацій і політичний характер ухвалення таких рішень ускладнюють процес реагування на серйозні порушення норм міжнародного права. Приклад поведінки Російської Федерації демонструє потребу у вдосконаленні правових механізмів та процедур виключення держав, які становлять загрозу миру та безпеці і міжнародній стабільності. Дослідження цієї проблематики є важливим для забезпечення ефективності

міжнародного права, зміцнення принципу верховенства права та запобігання майбутнім порушенням міжнародного правопорядку.

Додатково, конфлікт у Секторі Газа та систематичне загострення ситуації на Близькому Сході вказують на складнощі у забезпеченні відповідальності держав за дії, що суперечать нормам міжнародного права. У цьому контексті важливим є аналіз таких подій, як вихід США та Ізраїлю з Ради ООН з прав людини, що підкреслює політизованість та недоліки сучасних механізмів міжнародного реагування на порушення. Аналіз цих проблем створює наукове підґрунтя для вдосконалення механізмів міжнародного права, що має значення для підтримання стабільності та безпеки у світовому правопорядку.

Відповідно, Розділ 1 дисертаційного дослідження присвячений загальній характеристиці генезису розвитку та причини створення міжнародних організацій, як суб'єктів міжнародного права. Проаналізовано структуру та специфіку міжнародних організацій універсального характеру в міжнародному публічному праві. Автор досліджує ключові привілеї та імунітети представництв держав в міжнародних організаціях, а також юридичний зміст та специфіку передачі державами повноважень міжнародним організаціям у міжнародному праві.

Розділ 2 дисертаційної роботи визначає особливості теоретичних підходів до розуміння підстав виключення держав з міжнародних організацій. Встановлено сучасне розуміння, складові елементи, види механізмів впливу Європейського Союзу на держав-членів в системі міжнародного публічного права. Окрему увагу присвячено питанню тлумачення неефективності процедури виключення держав-членів з ООН. Також проаналізовано правові аспекти зупинення членства та виключення держав з Ради Європи. Окремо досліджено питання корупційних ризиків в діяльності міжнародних організацій та впливу цих ризиків на виключення держав з міжнародних організацій.

У Розділі 3 дисертації проілюстровано та проаналізовано доктринальні та практичні підходи до питання неефективності юридичних механізмів прийняття рішень в Раді Безпеки ООН, кваліфікації виходу з міжнародної організації як способу уникнення виключення держави зі складу учасників міжнародної організації. З'ясовано підходи та проаналізовані історичні положення про виключення держав в статутних документах Ліги Націй.

При проведенні дослідження автор дослідив різні ситуації примусового виключення держав з ООН. Дисертант досліджує політичні, економічні, геополітичні, внутрішньо-соціальні фактори, що впливають на юридичні рішення про виключення тієї чи іншої держави з певної міжнародної організації.

Обґрунтовано і вперше систематизовано типологію підстав виключення, виокремлено договірні, деліктні та гібридні підстави з точки зору їх правової кваліфікації та наслідків для суб'єктності держави-учасниці.

Вперше доведено, що юридичні підстави, процедури та механізми виключення держав із міжнародних організацій є складним комплексом норм і практик, які мають політичні контексти для міжнародних відносин. У дослідженні встановлено, що виключення держав найчастіше зумовлено грубими порушеннями міжнародного права, зокрема принципів суверенної рівності, територіальної цілісності та порушенням зобов'язань, передбачених статутами відповідних організацій. Збройна агресія сьогодні є основною підставою для виключення агресора з міжнародних організацій.

Аргументовано відмінність процедур виключення держав від процедур виходу, зокрема в контексті їхніх правових наслідків, ініціювання, статусу держави після її виключення.

Сформульовано критерії юридичної легітимності виключення, які включають відповідність статуту, принципам міжнародного права та вимогам справедливості.

Визначено, що процедури виключення держав з міжнародних організацій є багатоступеневим процесом, який включає політичні, юридичні

та адміністративні етапи. Вперше досліджено специфіку процедур виключення держав у різних типах міжнародних організацій (універсальних, регіональних, економічних, військово-політичних тощо), що дало змогу сформулювати уявлення про спільні риси та відмінності таких процедур.

Доведено, що форма впливу, що часто передує виключенню держави міжнародної з організації, може здійснюватися не лише через формальну резолюцію, але й у спосіб де-факто позбавлення права участі в органах відповідної організації.

Доведено, що механізми виключення держав мають бути адаптовані до сучасних викликів міжнародного права, таких як агресивна зовнішня політика, гібридні загрози та порушення прав людини, військова агресія. Вперше розроблено концепцію механізмів превентивного впливу, які можуть слугувати альтернативою виключенню держав, зокрема шляхом застосування санкцій, призупинення членства або введення моніторингових місій.

На основі аналізу конкретних випадків виключення держав із міжнародних організацій (наприклад, Ліги Націй, Ради Європи) встановлено, що відсутність чітких механізмів реалізації процедур виключення може призводити до довготривалого оспорування відповідного рішення в подальшому.

Таким чином, результати дослідження сприяють глибшому розумінню юридичних аспектів виключення держав із міжнародних організацій, а також розробці практичних рекомендацій для вдосконалення відповідних механізмів у міжнародному праві.

Значна увага приділена дослідженню питання виключення держав із міжнародних організацій через акти військової агресії. Встановлено, що такі дії є грубим порушенням основних принципів міжнародного права, зокрема, принципу незастосування сили, закріпленого в Статуті ООН. На прикладі сучасних конфліктів доведено, що виключення держави-агресора з міжнародних організацій може слугувати дієвим механізмом тиску та стимулом до дотримання міжнародного права. Однак це також створює

виклики щодо забезпечення належної процедури виключення та уникнення політизації процесу.

Значний фокус роботи зосереджений на перспективах реформування міжнародних організацій у контексті вдосконалення процедур виключення держав. Запропоновано розробити уніфіковані підходи до оцінки дій держав, що суперечать принципам міжнародного права, а також створити незалежні моніторингові органи, які б забезпечували прозорість та об'єктивність таких процедур. Реформування має на меті не лише удосконалити механізм застосування виключення держав-порушників, а й запобігти подібним порушенням у майбутньому.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що розроблені у дисертації підходи, висновки та пропозиції можуть бути впроваджені та використані у: практичній діяльності - у правозастосовній практиці органів публічної влади, які в подальшому можуть опиратись на дослідження при розгляді питання про вступ у ту чи іншу міжнародну організацію та можливих процедур виключення з них; науково-дослідницькій діяльності - у подальшому теоретичному дослідженні проблем міжнародного публічного права, права міжнародних організацій; освітньому процесі – для викладання та підготовки навчально-методичних матеріалів таких дисциплін як “Міжнародне публічне право”, “Міжнародне право”, “Право міжнародних організацій”; правотворчому процесі - під час розроблення та удосконалення нормативно-правових актів щодо правового регулювання виключення держав з міжнародних організацій.

Таким чином, дисертаційне дослідження має як теоретичну, так і практичну цінність.

Ключові слова: виключення держав, вихід держави, міжнародне право, відповідальність, бездіяльність, міжнародна організація, протиправна поведінка, Рада Європи, притягнення до відповідальності, суверенітет,

імунітет держави, Рада Безпеки, міжнародна безпека, припинення членства, ООН.

ANNOTATION

Legal grounds, procedures, and mechanisms for the exclusion of states from international organizations – Qualification of scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 293 International Law - State University “Kyiv Aviation Institute” of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2025.

The dissertation is a comprehensive and complete domestic study of the legal nature and legal grounds, procedures, and mechanisms for the exclusion of states from international organizations in international public law.

The choice of the specified topic is due to its relevance given a number of the following factors. Modern challenges to the global legal order, have become especially evident in connection with Russia's war against Ukraine. The armed aggression of the Russian Federation, accompanied by a violation of the fundamental principles of international law, such as sovereignty, territorial integrity, and non-interference in the internal affairs of states, has raised questions for the international community about the effectiveness of existing mechanisms for responding to violations and exclusions of states that systematically ignore the norms of international law. The participation of such states in international organizations undermines their legitimacy, effectiveness, and ability to ensure peace and security.

At the same time, the lack of clear exclusion procedures, the diversity of approaches in the statutes of international organizations, and the significant political nature of the adoption of such decisions complicate the response process. The example of the Russian Federation demonstrates the need to improve legal mechanisms and procedures for excluding states that pose a threat to international stability. Research into this issue is important for ensuring the effectiveness of

international law, strengthening the rule of law and preventing future violations of the global order.

Additionally, the conflict in the Gaza Strip and the systematic escalation of the situation in the Middle East indicate the difficulties in ensuring the responsibility of states for actions that contradict international norms. In this context, it is important to analyze such events as the withdrawal of the USA and Israel from the UN Human Rights Council, which emphasizes the politicization and shortcomings of modern international response mechanisms. The lack of clear and agreed procedures for the exclusion of states, different approaches in the statutes of international organizations and significant political influence on decision-making require a systematic rethinking. The study of these issues will contribute to strengthening the rule of law, increasing the effectiveness of international law and ensuring stability and security in the global legal order.

Accordingly, Section 1 of the dissertation research is aimed at describing the general characteristics of the genesis of development and the reasons for the creation of international organizations as subjects of international law. The structure and specifics of international organizations of a universal nature in international public law are analyzed. The author examines the key privileges and immunities of state representations in international organizations, as well as the legal content and specifics of the transfer of powers by states to international organizations in international public law.

Section 2 of the dissertation defines the features of theoretical approaches to understanding the grounds for the exclusion of states from international organizations. The modern understanding, constituent elements, and types of mechanisms of influence of the European Union on member states in the system of international public law are established. Special attention is paid to the issue of interpreting the ineffectiveness of the procedure for the exclusion of a member state from the UN. The legal aspects of the suspension of membership and the exclusion of states from the Council of Europe are also analysed. The issue of corruption risks

in the activities of international organizations and the impact of these risks on the exclusion of states from international organizations is also investigated.

Section 3 of the dissertation illustrates and analyses doctrinal and practical approaches to the issue of the ineffectiveness of legal decision-making mechanisms in the UN Security Council, the qualification of withdrawal from an international organization as a way to avoid the exclusion of a state from the membership of an international organization. The approaches are clarified and the historical provisions on the exclusion of participants in the statutory documents of the League of Nations are analysed.

In conducting the study, the author investigated various situations of forced exclusion of states from the UN. The author investigates political, economic, geopolitical, and internal social factors that influence the decision to exclude a particular state from a particular international organization.

For the first time, it is proven that the legal grounds, procedures, and mechanisms for the exclusion of states from international organizations are a complex set of norms and practices that have significant legal and political consequences for international relations. The study found that the exclusion of states is most often due to gross violations of international law, in particular the principles of sovereign equality, territorial integrity, and violation of obligations stipulated by the charters of the relevant organizations. Armed aggression is today the main reason for the exclusion of an aggressor from international organizations.

It was established that the main legal grounds for the exclusion of states are the systematic failure to fulfil the obligations stipulated by the charter of the organization, violation of the fundamental principles of international law, as well as actions that undermine the stability and functioning of the organization, including acts against peace. For the first time, such grounds were systematized using examples of specific international organizations, which made it possible to clarify the criteria for the exclusion of states from their membership.

It was determined that the procedures for the exclusion of states from international organizations are a multi-stage process that includes political, legal and

administrative stages. For the first time, the specifics of the procedures for the exclusion of states in different types of international organizations (universal, regional, economic, military, etc.) were studied, which made it possible to form an idea of the common features and differences of such procedures.

It is proved that the mechanisms for the exclusion of states should be adapted to modern challenges of international law, such as aggressive foreign policy, hybrid threats and human rights violations, military aggression. For the first time, the concept of preventive influence mechanisms was developed, which can serve as an alternative to the exclusion of states, in particular by applying sanctions, suspending membership or introducing monitoring missions.

Based on the analysis of specific cases of the exclusion of states from international organizations (for example, the League of Nations, the Council of Europe), it was established that the interaction between legal norms and political decisions plays a key role in this process. It is proved that the absence of clear mechanisms for the implementation of exclusion procedures can lead to political manipulation and abuse.

For the first time, recommendations have been developed on improving the statutes of international organizations in order to clearly regulate the procedures for the exclusion of states. Particular attention has been paid to the need to create independent legal bodies within organizations that would ensure objectivity and transparency in the exclusion processes.

It has been established that the exclusion of a state from an international organization has a significant impact not only on the state itself but also on the organization as a whole. In particular, the impact of exclusion on the international reputation of the state, its economic and political ties, as well as on the effectiveness of the organization's activities has been studied. A model for assessing the consequences of such decisions for the international community has been developed.

Thus, the results of the study contribute to a deeper understanding of the legal aspects of the exclusion of states from international organizations, as well as the

development of practical recommendations for improving the relevant mechanisms in international law.

The issue of the exclusion of states from international organizations due to acts of military aggression is investigated. It is established that such actions are a gross violation of the basic principles of international law, in particular the principle of non-use of force, enshrined in the UN Charter. The example of modern conflicts proves that the exclusion of an aggressor state from international organizations can serve as an effective pressure mechanism and an incentive to comply with international law. However, this also poses challenges in ensuring a proper exclusion procedure and avoiding politicization of the process.

Particular attention is paid to the prospects for reforming international organizations in the context of improving the procedures for the exclusion of states. It is proposed to develop unified approaches to assessing the actions of states that contradict the principles of international law, as well as to create independent monitoring bodies that would ensure the transparency and objectivity of such procedures. The reform aims not only to increase the effectiveness of the exclusion of violators, but also to prevent similar violations in the future.

The practical significance of the results obtained lies in the fact that the approaches, conclusions and proposals developed in the dissertation can be implemented and used in: practical activities - in the law enforcement practice of public authorities, which can subsequently rely on research when considering the issue of joining a particular international organization and possible procedures for exclusion from them; scientific and research activities - in further theoretical research into the problems of international public law; educational process - for teaching and preparing educational and methodological materials for such disciplines as "International Public Law", "International Law"; law-making process - during the development and improvement of regulatory legal acts on the legal regulation of the exclusion of states from international organizations.

Thus, the dissertation research has both theoretical and practical value.

Keywords: exclusion of states from international organizations, withdrawal from international organizations, international law, responsibility, inaction, international organization, unlawful behaviour, internationally unlawful act, suspension of membership, sovereignty, international legal sanctions, violation of an international obligation, inaction, international security, right to withdraw.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у періодичних наукових виданнях, що увійшли до переліку наукових фахових видань України:

1. Ничипоренко Г.В. Право вето членів Ради безпеки ООН як інструмент блокування діяльності ООН. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2023. №. 80 (2). С. 348-353. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.56>
2. Ничипоренко Г.В. Процедура та юридичні складнощі реалізації права виходу держави з міжнародних організацій. Європейські перспективи. 2024. № 1. С. 330-335. DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2024.4.49>
3. Ничипоренко Г.В. БРІКС: юридичні механізми виходу держав-учасниць. Право.ua. 2025. № 1. С. 236-240. DOI: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2025.4.57>

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

4. Ничипоренко Г.В. Deadlock рішень Ради Безпеки ООН. Глобалізаційні виклики економіки, обліку, фінансів та права: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 14 вересня 2023 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2023. С. 82-83.
5. Ничипоренко Г.В. Легітимність та наслідки виключення держави з міжнародних організацій: аналіз з погляду міжнародного публічного права. ПОЛІТ. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ: Тези доповідей XXV Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених, Київ, 2024, Національний авіаційний університет / Редакційна колегія К.Семенова [та ін.]. К.: НАУ, 2024. С. 220-222.

6. Ничипоренко Г.В. Legal aspects of exclusion of a state from international organisations. Сучасні міжнародні відносини: актуальні проблеми теорії і практики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції / Факультет міжнародних відносин Національний авіаційний університет; за загальною редакцією Ю. О. Волошина – Київ: Національний авіаційний університет, 2024. С. 207-210.

7. Ничипоренко Г.В. At the Brink: Evaluating Suspension and Expulsion from International Organizations in Legal Frameworks. IX International scientific and practical conference «Scientific Problems and Options for Their Solution» (February 7-9, 2024) Bucharest, Romania, International Scientific Unity. 2024. C.115-117.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПРИРОДИ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА.....	26
1.1. Причини створення та генезис розвитку та міжнародних організацій як суб'єктів міжнародного права.....	26
1.2. Правова природа міжнародних організацій універсального характеру...	36
1.3. Привілеї та імунітети представництв держав в міжнародних організаціях.....	48
1.4. Юридичний зміст та процедура передачі державами повноважень міжнародним організаціям.....	56
РОЗДІЛ II. ПРАВОВІ ОСНОВИ, ПОРЯДОК ТА ІНСТРУМЕНТИ ВИКЛЮЧЕННЯ ДЕРЖАВ ІЗ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.....	101
2.1. Теоретичні концепції визначення підстав виключення держав з міжнародних організацій.....	101
2.2. Механізми впливу Європейського Союзу на держав-членів в контексті зупинення членства та виключення держав-учасниць.....	107
2.3. Правові аспекти зупинення членства та виключення держав з Ради Європи.....	115
2.4. Приклади та юридичні аспекти виключення держав-членів з окремих міжнародних організацій.....	145
РОЗДІЛ III. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ ВИКЛЮЧЕННЯ ТА ВИХОДУ ДЕРЖАВ З МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.....	165
3.1. Механізми та проблематика прийняття рішень в Раді Безпеки ООН.....	165
3.2. Вихід з міжнародної організації, як спосіб уникнення виключення держави зі складу учасників міжнародної організації.....	181
3.3. Процедури виключення держав з ООН.....	188
ВИСНОВКИ.....	212

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	215
ДОДАТОК А.....	238
ДОДАТОК Б.....	240

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Виключення держав з міжнародних організацій - це процес, який безпосередньо пов'язаний із глобальними викликами міжнародного права, особливо в умовах сучасних політичних та геополітичних реалій. Військова агресія Російської Федерації, що розпочалася 24 лютого 2022 року та подальші дії щодо підриву принципів міжнародного права яскраво продемонстрували, що порушення статутів міжнародних організацій може стати загрозою для колективної безпеки, стабільності та правопорядку. У цих умовах механізми впливу на держави-порушницю, включно з можливістю їх виключення з міжнародних організацій, набули особливої актуальності.

Світовий порядок зазнав значних змін після російського вторгнення, що викликало необхідність перегляду процедур виключення держав з міжнародних організацій, таких як ООН, Рада Європи, ОБСЄ тощо. Ці процедури залишаються недостатньо врегульованими на рівні універсального міжнародного права, що породжує ризики подвійних стандартів і знижує ефективність санкційних механізмів.

Особливу увагу привертає проблема реформування діяльності Ради Безпеки ООН, зокрема, наявність права вето, яке, попри свою початкову мету забезпечення миру та стабільності, дедалі частіше використовується як інструмент блокування прийняття рішень щодо держав-порушниць. Права вето постійних членів Ради Безпеки, зокрема Російської Федерації, Китаю - уможливають уникнення відповідальності за порушення міжнародного права. Це підкреслює необхідність розробки нових механізмів, які б забезпечували більшу прозорість і справедливість у прийнятті рішень, пов'язаних із забезпеченням миру та виключенням держав, що систематично порушують міжнародні зобов'язання.

Аналіз сучасних міжнародно-правових підходів до виключення держав із міжнародних організацій свідчить про відсутність чітко уніфікованих

процедур, а також недостатню деталізацію правових наслідків таких рішень. Окремі випадки, зокрема виключення Росії з Ради Європи, хоча існує і той підхід, що держава-агресор самотійно вийшла з цієї міжнародної організації, демонструють необхідність більш глибокого осмислення правових підстав, процедур та механізмів, які б забезпечували дотримання балансу між суверенітетом держав і принципами міжнародного правопорядку.

Загальні питання засад виключення держав з міжнародних організацій, вивчались у працях таких українських та зарубіжних авторів, як: В.О. Буткевич, М.В. Буроменський, В.Н. Денисов, Я. М. Жукорська, В.П. Петров, Г.І. Сергієнко, О.І. Трохименко, Ю.С. Шемшученко, Henry G. Schermers, Niels M. Blokker, Jan Klabbers, Rosalyn Higgins, Bruno Simma, Kristen Boon, Matthew Happold, Nigel D. White, Siegfried Magiera, Jose E. Alvarez, Frederick Kirgis, E. Lauterpacht та інших.

Не применшуючи важливості уже наявних наукових праць, слід підкреслити, що системної характеристики питання виключення держав з міжнародних організацій міжнародному публічному праві, особливості функціонування цього інструменту, дослідження його структурних елементів, аналізу міжнародної судової практики у цій сфері у наш час в Україні не було здійснено. Саме обставини перелічені вище та відсутність комплексного теоретико-практичного дослідження виключення держав з міжнародних організацій міжнародному праві в Україні обумовили вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано на кафедрі міжнародного права та порівняльного правознавства Державного університету «Київський авіаційний інститут» в межах наукової теми: «Виключення держав з міжнародних організацій в міжнародному публічному праві».

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у визначенні юридичних засад, процедур та механізмів виключення держав із міжнародних організацій, оцінці їхніх наслідків у разі порушення статутних зобов'язань та

розробленні пропозицій щодо вдосконалення відповідних процедур у сучасному міжнародному публічному праві.

Для досягнення мети у дослідженні поставлені наступні завдання:

- дослідити генезис міжнародних організацій, їх правову природу та особливості функціонування;
- проаналізувати передачу повноважень державами, правове значення привілеїв та імунітетів, а також механізми прийняття рішень;
- розкрити теоретичні концепції, класифікувати підстави та процедури виключення держав із міжнародних організацій;
- проаналізувати та узагальнити приклади виключення та призупинення членства (ЄС, Рада Європи, ООН), а також випадки виходу держав як альтернативи виключенню;
- виявити ключові виклики реалізації механізмів виключення та запропонувати напрями їх удосконалення.

Об’єкт дослідження. Об’єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі застосування механізмів виключення держав з міжнародних організацій, а також правові наслідки порушень державами своїх зобов’язань в рамках цих організацій.

Предметом дослідження. Предметом дослідження є норми міжнародного права, міжнародні договори, механізми та практики правового регулювання виключення держав з міжнародних організацій в міжнародному публічному праві.

Методологічна основа дослідження. Для досягнення поставленої мети та завдань у дослідженні застосовано загальнонаукові та спеціально-юридичні методи наукового пізнання.

Історико-правовий метод використано для аналізу розвитку концепції виключення держав з міжнародних організацій (розділ I). За допомогою діалектичного методу проведено аналіз поняття та змісту правових механізмів виключення, а також їх сучасного розуміння (розділ II). Системні методи, зокрема системно-структурний та системно-функціональний, застосовано для

визначення та класифікації процедур виключення держав з міжнародних організацій та вивчення взаємодії між різними правовими нормами в рамках цих процедур. Порівняльно-правовий метод використано для порівняння механізмів виключення в різних міжнародних організаціях та визначення їх спільних та відмінних ознак (підрозділ 1.3.2). Метод системного аналізу відіграє центральну роль при уточненні понятійного апарату та розкритті суті процедур виключення держав з міжнародних організацій.

Нормативну базу дослідження становлять міжнародні конвенції, міжнародні договори, які прямо або опосередковано стосуються регулювання питання виключення держав з міжнародних організацій.

Емпіричною базою дослідження є рішення міжнародних судових установ.

Наукова новизна одержаних результатів комплексному системному узагальненні теоретичних і практичних підходів до виключення держав із міжнародних організацій, формування нової класифікації механізмів виключення та розробці напрямів удосконалення відповідних процедур у сучасному міжнародному публічному праві.

За результатами проведеного дослідження отримано такі наукові результати:

вперше:

1. доведено, що спеціальні норми міжнародних договорів або установчих актів міжнародних організацій щодо виключення держав-членів мають пріоритет над загальними приписами статті 60 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, яка застосовується за залишковим принципом. Якщо установчі документи міжнародної організації передбачають спеціальну процедуру виключення, саме ці норми є першочерговими та визначальними;

2. систематизовано два доктринальні підходи до питання виключення держав з міжнародних організацій: а) договірний – ґрунтується на положеннях установчих актів та загальних нормах договірного права (зокрема, Віденської конвенції про право міжнародних договорів) і передбачає можливість виключення у разі істотного порушення договору; б) інституційний – базується на автономії міжнародних організацій та концепції імпліцитних повноважень, допускає прийняття рішень про виключення навіть за відсутності прямої договірної норми, якщо це необхідно для досягнення цілей міжнародної організації;
3. аргументовано, що установчі договори Європейського Союзу не містять механізму виключення держави-члена (involuntary withdrawal), що відрізняє первинне законодавство Європейського Союзу від загальних положень міжнародного договірного права (статті 60 Віденської конвенції про право міжнародних договорів). Положення статті 7 Договору про Європейський Союз обмежується лише тимчасовим відстороненням держави від реалізації прав, не передбачаючи можливості та процедури виключення взагалі;
4. чітко розмежовано поняття "вихід" (withdrawal) та "виключення" (expulsion) як різні за юридичною природою механізми припинення членства держави в міжнародній організації, що мають відмінні правові підстави, суб'єктів ініціювання та процедури реалізації;
5. на прикладі припинення членства Російської Федерації в Раді Європи обґрунтовано практичне застосування доктрини «функціональної автономії» міжнародних організацій, що дозволяє міжнародним організаціям самостійно визначати правові наслідки порушення державами-членами своїх зобов'язань, із пріоритетом норм

організації над національним і загальним міжнародним правом у межах її компетенції;

удосконалено:

6. підхід, за яким повторний вступ держави, яка була виключена з міжнародної організації, не є автоматичним правом, а має кваліфікуватися як подання нової заявки про набуття членства. Таке поновлення статусу підлягає оцінці відповідно до положень установчого акту організації, а також з урахуванням актуального юридичного та політичного контекстів. Виключення держави має незворотний юридичний характер, а повторна інтеграція потребує повного нового дотримання передбаченої процедури вступу до міжнародної організації;
7. типологію підстав виключення держав з міжнародних організацій, яка систематизує їх у три основні групи: а) юридичні підстави (*de jure*) - прямо закріплені в установчих актах організацій (наприклад, стаття 7 Статуту Ради Європи, стаття 60 Віденської конвенції про право міжнародних договорів); б) фактичні підстави (*de facto*) - не закріплені формально, але обґрунтовані порушенням духу та принципів організації; в) політико-правові підстави - виникають на перетині юридичних порушень та політичної доцільності, враховують змішані мотиви;
8. концептуальний підхід до обґрунтування концепції «*de facto* виключення» як окремої форми правової ізоляції, яка застосовується без формальної резолюції, через блокування участі держави в управлінні інституцій міжнародної організації;

9. підхід до кваліфікації зворотності виключення держави з міжнародної організації, зазначено відсутність у більшості статутів норм про повторний вступ після примусового виключення. Розмежовано ситуацію з Грецією (добровільний вихід та повторний вступ) і Росією (виключення), удосконалено розуміння юридичних наслідків виключення для правосуб'єктності держави щодо міжнародної організації;

набули подальшого розвитку:

10. підхід щодо застосування трьох-етапної концептуалізації еволюції права вето в Раді Безпеки ООН, яка демонструє його трансформацію з процедурного інструменту до механізму делегітимації: а) фаза I: право вето як запобіжний процедурний інструмент (1945 р.); б) фаза II: право вето як політичний привілей у період Холодної війни (1950–1990 рр.); в) фаза III: право вето як механізм стратегічного блокування та делегітимації (з 2000-х рр.), що підриває здатність Ради виконувати мандат із підтримання миру згідно зі статтею 24 Статуту ООН;
11. загальні засади двофазної моделі правової природи виходу держави з міжнародної організації: а) вихід як суверенне право держави — односторонній акт припинення членства; б) вихід як спосіб уникнення відповідальності — використання виходу для уникнення санкцій чи зобов'язань перед організацією. Відсутність міжнародної договірної чи квазісудової бази, яка б регулювала зловживання правом на вихід, створює ризики для ефективності міжнародних організацій і перетворює вихід на інструмент ухилення від правової відповідальності.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що висновки дисертаційного дослідження можна використовувати:

- у правозастосовній роботі – для забезпечення застосування урядом, парламентом та президентом правильного розуміння сутності, умов та моделей виключення держав з міжнародних організацій;
- у науково-дослідній сфері – для подальшої розробки доктринального розуміння питання виключення держав з міжнародних організацій в міжнародному праві в міжнародному публічному праві;
- у навчально-методичній роботі – при підготовці відповідних розділів навчальних посібників, підручників із міжнародного публічного права України, порівняльного правознавства, а також при викладанні предмету «Міжнародне публічне право», «Право міжнародних організацій»;
- Крім того, результати дисертаційного дослідження мають освітнє значення, оскільки можуть бути використані при підготовці навчальних матеріалів, зокрема підручників і посібників для студентів правничих спеціальностей.

Таким чином, дисертаційне дослідження має як теоретичну, так і практичну цінність.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконане здобувачем особисто. Сформульовані положення наукової новизни та наукові результати отримані на основі особистих досліджень автора. Теоретичні положення, висновки та рекомендації викладені автором обґрунтовані на основі аргументації праць інших науковців, на які відповідно зроблено посилання.

Апробація результатів дисертації. Теоретичні та практичні положення, які містяться у дисертації, оприлюднені у доповідях на міжнародних науково-практичних конференціях: Глобалізаційні виклики економіки, обліку, фінансів та права: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 14 вересня 2023 р.), ПОЛІТ. Сучасні проблеми науки. Міжнародні відносини: тези доповідей XXV

Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (Київ, 2024, Національний авіаційний університет), Сучасні міжнародні відносини: актуальні проблеми теорії і практики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Факультет міжнародних відносин Національного авіаційного університету), IX International Scientific and Practical Conference «Scientific Problems and Options for Their Solution» (February 7–9, 2024, Bucharest, Romania, International Scientific Unity).

Публікації: Результати роботи відображені у 7 публікаціях автора, з яких 3 статті надруковані у фахових наукових виданнях, затверджених МОН України, 4 – у збірниках тез доповідей на наукових конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації обумовлена предметом, метою, завданням дослідження і складається анотації, вступу, трьох розділів, які об'єднують одинадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 241 сторінок, у тому числі 22 сторінки – список використаних джерел із 203 найменувань.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПРИРОДИ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

1.1. Причини створення та генеза розвитку та міжнародних організацій як суб'єктів міжнародного права

Військове вторгнення, що було розпочате державою-агресором по відношенню до України у лютому 2022 року продемонструвала, що дія міжнародного права потребує реформування. У зв'язку із цим, доцільним є розкрити коротку хронологію створення та розвитку міжнародних організацій та роз'яснити сутність причин появи останніх в різні історичні проміжки часу.

Історія створення міжнародних організацій є відображенням інституціоналізації міждержавного співробітництва, що бере свій початок ще з античних часів. Уже у VI столітті до н.е. в Стародавній Греції існували досить умовні, але прототипи міжнародних об'єднань - релігійно-політичні союзи (наприклад, Дельфійсько-Фермопільська амфіктіонія)¹ та військово-політичні конфедерації (як-от Делоський союз)¹. Згодом у середньовіччі важливу роль у розвитку міжнародної взаємодії відіграли торгові союзи, насамперед Ганзейський союз, який забезпечував уніфікацію торгових правил та безпеку транспортних шляхів.

Поява та розвиток міжнародних організацій нерозривно пов'язані з розвитком міжнародного права взагалі, а отже, і з розвитком людства. Вчені-міжнародники по різному підходять до питання періодизації міжнародного права. Так Т.М. Циганкова та Т.Ф. Гордєєва умовно виділяють п'ять основних стадій розвитку міжнародного права:

- 1) епоха рабовласницьких держав;
- 2) період феодальної роздробленості;
- 3) епоха великих географічних відкриттів, промислових

¹ Історія Стародавньої Греції. Хрестоматія. Посібник для студентів історичного факультету/ Шама О. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. — ст. 256.

революцій та формування світового ринку;

4) період між Першою та Другою світовими війнами;

5) сучасний етап².

Слід зауважити що розвиток міжнародних відносин стрімко прискорився після підписання Вестфальського мирного договору в 1648 році. Окремий етап розвитку міжнародних організацій почався з середини XVII століття. Слід наголосити, що міжнародні організації були представлені на різних міжнародних конференціях та інституціолізовані в різних моделях: комісії, спілки, ради, ліги, асоціації, об'єднані нації, спілки співдружності, групи співробітництва та інші форми.

Якісно новий виток розвитку міжнародних організацій як постійно діючих інститутів припав на другу половину XIX століття. Саме тоді, під впливом промислової революції та поглиблення інтернаціоналізації господарської діяльності, виникла об'єктивна потреба в усталених механізмах багатостороннього регулювання. Першими прикладами таких організацій стали адміністративні союзи: Центральна комісія з судноплавства по Рейну (1831), Європейська Дунайська комісія (1856), Міжнародний телеграфний союз (1865), Всесвітній поштовий союз (1874), Міжнародне бюро мір і ваг (1875)³.

Паралельно з міжурядовими структурами зростала кількість міжнародних неурядових організацій, які брали на себе функції регулювання окремих сфер суспільного життя. Наприклад, відносини з морського страхування, стандартизації морських перевезень, встановлення чітких правил перетину товарів на митниці (митні тарифи) тощо. Поява таких структур була зумовлена як потребами економічної координації, так і наслідками соціально-економічних трансформацій. Зокрема, інтернаціоналізація соціальних проблем (несправедлива експлуатація праці, нерівність, захист прав жінок і

² Жукорська Я.М. Історія виникнення міжнародних організацій. 2004, Актуальні проблеми правознавства: наук. зб. ЮІ ТАНГ.

³ Wallace M., Singer J. D. Intergovernmental Organization in the Global System, 1815–1964: A Quantitative Description // International Organization. – 1970. – №2. – P. 239–287.

дітей) стала поштовхом до створення профспілкових, освітніх, медичних і правозахисних міжнародних організацій⁴.

Постійні міжнародні організації виникли в середині XIX ст. не як суб'єкти міжнародного права. Але вже в першій половині XX ст. їхнє становище почало змінюватися. Поява нових міжнародних організацій та активізація діяльності міжнародних організацій зі спеціальних питань веде до часткової зміни їх правового статусу, до набуття ознак правосуб'єктності. Поява до другої половини XX ст. великої кількості нових держав і поживлення міжнародної співпраці веде до збільшення кількості міжнародних організацій і надання їм міжнародної правосуб'єктності⁵.

У XX столітті створення міжнародних організацій стало формою відповіді на зростання глобальних загроз. Після Першої світової війни була заснована Ліга Націй - перша універсальна політична організація з мандатом на збереження миру. Незважаючи на її спірну ефективність, саме цей досвід став основою для створення у 1945 році Організації Об'єднаних Націй (ООН)⁶. Під егідою ООН виникла мережа спеціалізованих установ - ЮНЕСКО, ВООЗ, які взяли на себе координацію в окремих галузях міжнародної співпраці.

Після завершення колоніальної епохи активізувалося створення регіональних організацій у країнах Азії, Африки та Латинської Америки: Організація африканської єдності, Ліга арабських держав, тощо. Вони відігравали роль у захисті суверенітету та регіональної ідентичності постколоніальних держав⁷. Тобто Африканський континент та держави Латинської Америки, більшість країн Азії формували власні моделі міжнародних організацій з урахуванням та на базі досвіду європейських держав.

На початку XXI століття діяльність міжнародних організацій була сфокусована на такі виклики: зміни клімату, локальні збройні конфлікти,

⁴ Claude I.L. *Swords into Plowshares: The Problems and Progress of International Organization*. 4th ed. — New York: Random House, 1971.

⁵ Жукорська Я.М. Історія виникнення міжнародних організацій. 2004, Актуальні проблеми правознавства: наук. зб. ЮІ ТАНГ.

⁶ Baehr P.R., Gordenker L. *The United Nations in the 21st Century*. 5th ed. — Westview Press, 2016.

⁷ *Yearbook of International Organizations*. — Brussels: Union of International Associations, URL: <https://www.uia.org/yearbook> (last access: 07 January 2025).

пандемії, енергетичні й продовольчі кризи. В певний момент зросла роль об'єднань нового типу, які функціонують на основі консенсусу та добровільного співробітництва (Група двадцяти, Арктична рада, БРІКС). Це є ілюстрацією не типових міжнародних організацій. Разом з цим, посилилася інтеграція функцій міжурядових та неурядових організацій, що проявляється у спільному виробленні рішень, експертній діяльності, реалізації програм розвитку⁸. Вкрай важливу роль у такій тенденції відіграє Європейський Союз (ЄС).

Таким чином, історія міжнародних організацій охоплює еволюцію від античних прототипів політичної конфедерації до глобальних структур управління. Цей процес на різних етапах відображав потребу людства в інституційній формі співробітництва, здатній забезпечити стабільність, розвиток в умовах зростаючої взаємозалежності світової спільноти. Разом з цим, з лютого 2022 року було вкотре проілюстровано, що сучасні міжнародні організації не мають змоги не тільки випередити та завадити початку військової агресії однієї держави відносно іншої, але і адекватно реагувати на дії агресора уже після військового вторгнення.

Зокрема, центральне місце у створенні та діяльності міжнародних організацій, а саме забезпечення миру, безпеки та міжнародного порядку, після Другої світової війни відіграє Організація Об'єднаних Націй, під егідою якої формуються чимало міжнародних договорів як джерела міжнародного права. Організацію Об'єднаних Націй разом із її спеціалізованими установами та іншими органами називають міжнародною організацією універсального характеру. Держави, що співпрацюють із цим універсальними організаціями мають важливе значення для зміцнення зав'язків між державами та міжнародними організаціями⁹.

⁸ Yearbook of International Organizations. – Brussels: Union of International Associations, URL: <https://www.uia.org/yearbook> (last access: 07 January 2025).

⁹ Gregorius Sri Nurhartanto, THE FUNCTIONS AND IMPORTANCE OF REPRESENTATION OF STATES IN THEIR RELATIONS WITH INTERNATIONAL ORGANIZATIONS OF A UNIVERSAL CHARACTER. Volume 4 Number 1, July -December 2022: p. 63. Department of International Law, Faculty of Law, Universitas Lampung, Bandar Lampung, Indonesia.

Усталеним є підхід що міжнародні відносини ґрунтуються на інтересах держави, але інтереси двох держав часто складно можуть поєднуватися з інтересами інших держав. Для формування спільного інтересу держави домовляються про створення міжнародних організацій. Міжнародні організації дозволяють націям та державам враховувати спільні інтереси ширшого міжнародного масштабу¹⁰. Цей достатньо очевидний принцип лежить в основі створення міжнародних організацій.

Міжнародні організації культивували правові організаційні норми в рамках угоди, яка являє собою установчий документ¹¹.

В теперішній час статус міжнародних організацій, як суб'єктів міжнародного права чітко встановлений. Проте це не означає, що від цього такі організації автоматично є ефективними. Зокрема флагман міжнародних організацій - Організація Об'єднаних Націй та її спеціалізовані установи, мають права та зобов'язання визначені міжнародними конвенціями. Спочатку виникало чимало дискусій та не було чіткого підтвердження того, що такі організації є суб'єктами міжнародного права взагалі. Однак це змінилося та кристалізувалося після публікації Консультативного висновку Міжнародного Суду ООН у справі про відшкодування шкоди, , заданої під час служби в ООН, де було роз'яснено правовий статус Організації Об'єднаних Націй відповідно до міжнародного права. У своєму висновку Міжнародний Суд ООН вказав, що міжнародні організації як суб'єкти міжнародного права мають міжнародні права та обов'язки, а також мають право на подання міжнародних позовів¹². В такий спосіб було підтверджено та зафіксовано статус міжнародних організацій в системі міжнародного публічного права. Ця подія теж слугує своєрідною відправною точкою в укріпленні статусу міжнародних організацій в інституційній історії розвитку останніх.

¹⁰ J.G., Starke ,1984, Introduction to International Law, Ninth Edition , London: Butterworths, p.11-12.

¹¹ Gregorius Sri Nurhartanto. THE FUNCTIONS AND IMPORTANCE OF REPRESENTATION OF STATES IN THEIR RELATIONS WITH INTERNATIONAL ORGANIZATIONS OF A UNIVERSAL CHARACTER. Volume 4 Number 1, July-December 2022: p. 64. Department of International Law, Faculty of Law, Universitas Lampung, Bandar Lampung, Indonesia.

¹² Reparations for Injuries Suffered in The Service of The United Nations (Advisory Opinions), ICJ Report 1949.

Роль багатосторонньої дипломатії в міжнародних відносинах значно зростала, і з нашої позиції, залишалася надзвичайно високою до лютого 2022 року. Важливо відзначити внесок регіональних організацій, таких як Європейський Союз (ЄС), Африканський Союз, Організація американських держав та Асоціація держав Південно-Східної Азії – які раніше були істотними гравцями в забезпеченні правопорядку і миру. Ці організації постійно і в значній мірі сприяли розвитку міжнародного права, зростанню авторитету міжнародних організацій, регіональній стабільності і часто миру та безпеці в конкретних регіонах¹³. Проте після вторгнення Росії в Україну та нездатності Організації Об'єднаних Націй, інших міжнародних організацій зупинити агресію - репутація останніх значно знизилась. Ми схильні вважати, наразі перед міжнародними організаціями виник виклик, де міжнародні організації загалом повинні довести свою спроможність та юридичну доцільність свого існування.

Зокрема, співпраця в межах Організації Об'єднаних Націй узгоджується з цілями та принципами Статуту Організації Об'єднаних Націй - рівність суверенітету кожної країни. Ця структура мала б підтримувати зусилля з підтримки міжнародного миру та безпеки, сприяння співпраці та дружби відносин між державами та вирішення глобальних проблем в економічній, соціальній, культурній та гуманітарній сферах¹⁴. Разом з цим Організації Об'єднаних Націй та її Генеральній секретар повністю провалили функцію з підтримки міжнародного миру та безпеки після вторгнення Росії в Україну. Зокрема, не виконаною була функція сприяння та заохочення поваги до прав людини та основних свобод для всіх, незалежно від раси, статі, мови чи релігії.

Разом з цим, альтернатив Організації Об'єднаних Націй, навіть після слабкої реакції на вторгнення Росії в Україну, наразі складно віднайти. Тому призначення своїх представників у міжнародних організаціях універсального характеру, таких як Організація Об'єднаних Націй, є досі доказом відданості

¹³ Deidre M. Curtin., "European Legal integration : Paradise Lost?". 2006, European Integration And Law, Antwerpen-Oxford: Intersentia-Metro, p. 1.

¹⁴ Article 1 point (3), UN Charter.

держав-членів та намаганні продовження співпраці між членами для досягнення цілей цієї організації. Призначення представників цих держав є намаганням збереження стосунків та співпраці між учасниками незалежно від політичних, економічних та соціальних систем держав-учасниць¹⁵.

Слід відзначити що призначення представників держав у міжнародних організаціях спочатку було врегульовано звичаєвим міжнародним правом. Після створення Організації Об'єднаних Націй, Генеральна Асамблея створила окремо Комісію з міжнародного права для покращення взаємодії держав з міжнародними організаціями.

Таким чином, з моменту утворення перших прототипів міжнародних організацій ще за часів античності та фактично до сьогодення розвиток міжнародних організацій характеризувався перманентним посиленням авторитету останніх, ускладненням внутрішніх структур, на підставі яких ці організації функціонували. Після російського вторгнення в Україну вкотре відбувся своєрідний злам та різке зниження репутації міжнародних організацій загалом, і Організації Об'єднаних Націй, зокрема, яка не змогла чітко відреагувати на виклик держави-агресора та забезпечити світовий порядок та мир. Це не означає, що роль міжнародних організацій знизилась, натомість це значить, що перед системою міжнародного права та міжнародними організаціями постав новий виклик, який потребує негайного переосмислення.

Окремо від короткого історичного аналізу еволюції міжнародних організацій слід пояснити сутність причин, які зумовлюють необхідність утворення міжнародних організацій.

Держави створюють міжнародні організації та приєднуються до них з різних економічних, політичних і правових причин, часто для просування своїх національних інтересів (економічних, політичних тощо) і посилення

¹⁵ Gregorius Sri Nurhartanto. THE FUNCTIONS AND IMPORTANCE OF REPRESENTATION OF STATES IN THEIR RELATIONS WITH INTERNATIONAL ORGANIZATIONS OF A UNIVERSAL CHARACTER. Volume 4 Number 1, July -December 2022: p. 64. Department of International Law, Faculty of Law, Universitas Lampung, Bandar Lampung, Indonesia.

свого впливу на міжнародній арені. Зокрема серед причин слід виділити такі групи:

Торговельно-економічне співробітництво та доступ до ринків є центральним показником в успішності зростання валового внутрішнього продукту будь-якої держави. Держави приєднуються до міжнародних організацій, щоб забезпечити кращий доступ до зовнішніх ринків, зменшити торговельні бар'єри (наприклад, тарифи, квоти), хоча досвід США 2025 року демонструє обернені процеси, і отримати вигоду від угод про вільну торгівлю або преференційних торговельних домовленостей.

Економічна стабільність завжди вважалась запорукою розвитку будь-якої держави. Приєднавшись до таких організацій, як Міжнародний валютний фонд (МВФ) або Світовий банк, держави, які мають статус «держави, що розвиваються» можуть отримати фінансову підтримку для стабілізації своїх економік, особливо під час економічних криз або коли вони стикаються з проблемами платіжного балансу.

Інвестиції та розвиток теж є показником, на який можуть позитивно впливати міжнародні організації. Міжнародні організації надають фінансові ресурси, технології та досвід для інфраструктурних проектів та економічного розвитку, в тому числі в країнах, що розвиваються. Це допомагає останнім сприяти довгостроковому зростанню та зниженню рівня бідності.

Співпраця з глобальних проблем: міжнародні організації дозволяють державам координувати політику щодо глобальних викликів, таких як зміна клімату, пандемії або сталий розвиток, сприяючи колективним діям, які можуть мати значні економічні вигоди.

Регулювання глобальних ресурсів: держави долучаються до міжнародних організацій, які регламентують порядок управління спільними ресурсами, такі як енергетичні ресурси або захист навколишнього середовища. Це мало б забезпечувати справедливе використання та запобігати надмірній експлуатації. Проте часто на практиці такі завдання не виконуються.

Вплив і дипломатія: держави приєднуються до міжнародних організацій, щоб посилити свій локальний та глобальний вплив. Участь у міжнародних організаціях дозволяє державам формувати міжнародні норми, стандарти, приймати рішення щодо глобальних проблем і відстоювати свої позиції на світовій арені. Часто окремі великі держави зловживають своїм становищем в окремих міжнародних організаціях, зокрема йдеться про держав-членів Ради Безпеки ООН. Детальний аналіз цієї проблематики буде розкрито у Розділі II цього дослідження.

Членство в міжнародних організаціях надає державам можливість вести переговори та створювати союзи, посилюючи їхній дипломатичний вплив на двосторонніх або багатосторонніх переговорах.

Вирішення конфліктів і підтримання миру: держави приєднуються до таких організацій, як ООН або регіональних органів (наприклад, Африканський союз, Організація американських держав), щоб допомогти запобігти або вирішити конфлікти мирним шляхом. Ці організації мали б забезпечувати основу для посередництва, миротворчості та сприяння дипломатії замість військових дій. Багатостороння дипломатія мала б бути способом для держав уникнути конфліктів і стабілізувати свій регіон або глобальну систему, тим самим покращуючи свою національну безпеку. Проте війна Росії в Україні, а також війна Ізраїлю з терористичними організаціями на Близькому Сході свідчить, що таке завдання в повній мірі наразі не під силу виконати міжнародним організаціям, зокрема ООН.

Просування національних цінностей та ідеалів: держави можуть приєднуватися до міжнародних організацій для просування спільних цінностей, таких як демократія, права людини або стійкого розвитку. Такі організації, як Міжнародна організація праці, можуть допомогти державам узгодити свою трудову політику з міжнародними нормами, сприяючи правам працівників і соціальному забезпеченню.

Регіональна інтеграція: політичні причини часто стимулюють регіональне співробітництво, коли держави приєднуються до організацій,

спрямованих на політичну чи економічну інтеграцію (наприклад, Європейський Союз, Асоціація держав Південно-Східної Азії). Такі організації можуть посилити регіональну згуртованість, зменшити ймовірність внутрішньо-регіональних конфліктів і сприяти колективним політичним переговорам. Хоча наразі ефективність такої інтеграції є сумнівною щодо можливості забезпечення безпекових заходів.

Держави приєднуються до міжнародних організацій в тому числі для встановлення, дотримання та впливу глобальних правових норм. Багато організацій укладають міжнародні договори, які забезпечують правову основу для співпраці з широкого кола питань. Членство в міжнародних організаціях, наприклад таких як Світова організація торгівлі, допомагає державам узгодити свої правові системи з міжнародно визнаними стандартами, що може підвищити довіру та розширити міжнародну співпрацю.

Організації наприклад як групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) або UNODC (Управління ООН з наркотиків і злочинності) - приклади об'єднань, що з'явилися як відповідь на сучасні нелінійні загрози.

Міжнародні організації мали б впроваджувати механізми вирішення суперечок між державами без застосування сили. Наприклад, Міжнародний суд ООН надає державам правовий майданчик для вирішення суперечок мирним шляхом на основі міжнародного права. Проте, як було згадано вище, наразі такі інструменти права повністю безсилі та неспроможні, проектуючи ситуацію військової агресії Росії проти України. Зокрема міжнародним організаціям не вдається забезпечити мир на протидіяти застосуванню сили з боку держави-агресора – Росії.

Багато міжнародних організацій створюють правові рамки для моніторингу поведінки держав, забезпечення дотримання міжнародних законів і норм. Наприклад, Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) стежить за процесами нерозповсюдження ядерної зброї. Проте у військовому нападі Росії проти України МАГАТЕ проявило себе досить обмежено.

З точки зору міжнародного публічного права, ідеєю створення міжнародних організацій було утворення форми інституціоналізації колективної волі держав, спрямованої на досягнення спільних цілей у межах правового порядку, який виходить за рамки внутрішньодержавної юрисдикції. Інакше кажучи, міжнародні організації виникали там, де держави мали намір об'єднання зусиль для ефективного реагування на глобальні, транскордонні чи регіональні виклики, що потребують узгодженого управління та вироблення загальноприйнятих норм поведінки.

Юридичною основою діяльності міжнародної організації виступає установчий міжнародний договір (статут, хартія, конвенція тощо), який має інституційний характер. Цей акт формалізує наміри держав-учасниць щодо створення нового міжнародного суб'єкта права, а й закріплює порядок здійснення повноважень, внутрішню організаційну структуру, а також механізми прийняття рішень та процедури контролю за виконанням зобов'язань.

Незважаючи на наявність ефективних інструментів, міжнародні організації не завжди спроможні вплинути на кризові події (зокрема, війни), що зумовлює необхідність перегляду механізмів відповідальності та реагування міжнародних організацій на такі виклики.

1.2. Правова природа міжнародних організацій універсального характеру

Правова природа категорії «міжнародна організація» в першу чергу, характеризується її міжнародно-правовим характером, оскільки остання виступає самостійним суб'єктом міжнародного права. З етимологічної та лінгвістичної точки зору, термін «міжнародна» визначається як така, «що стосується зовнішньої політики, до зносин між державами», а також «існуюча між народами, поширена на багато народів, інтернаціональна», від лат. *inter* – між і *nationes* – народи). Термін «організація» походить від лат. *organizo* – «надаю упорядкованої форми», і в найзагальнішому розумінні означає

структуроване об'єднання осіб або інституцій, що діють відповідно до спільної мети на підставі узгоджених правил та процедур. У юридичній науці сформовано низку доктринальних підходів до визначення поняття міжнародна організація. Серед найбільш відомих доктринальних визначень категорії «міжнародна організація» є такі:

Джеймс Кроуфорд (James Crawford): міжнародна організація - це установа з нормативною правосуб'єктністю, заснована договором, що має постійну структуру і здатна виконувати функції незалежно від індивідуальної волі її держав-членів¹⁶. Такий підхід акцентує увагу на правосуб'єктності, договірній основі, постійності структури та інституційній автономності організації.

Ієн Броунлі (Ian Brownlie): міжнародні організації — це об'єднання держав, створені договором, які мають власні органи та здатність діяти на міжнародному рівні¹⁷. Такий підхід вказує на мінімальні ознаки - асоціація держав, заснована на договорі, з наявністю органів та міжнародної правоздатності.

Генрі Шермес (Henry Schermers) та Нілс Блокер (Niels Blokker): міжнародна організація - це форма співробітництва, заснована на міжнародній угоді, що створює нову юридичну особу з принаймні одним органом, який має власну автономію, засновану відповідно до міжнародного права¹⁸. Такий підхід підкреслює момент створення нової юридичної особи та наявність власної автономії організації, що відрізняє міжнародну організацію від інших форм міждержавної взаємодії.

Якщо зводити до спільного знаменника різні доктринальні визначення, то міжнародна організація являє собою об'єднання держав, створене відповідно до міжнародного права на основі міжнародного договору та/або іншого установчого акту для здійснення співробітництва в політичній, економічній, культурній, науково-технічній, правовій та інших сферах, що має необхідну

¹⁶ Crawford J. *Brownlie's Principles of Public International Law*. 9th ed. – Oxford: Oxford University Press, 2019. – P. 176.

¹⁷ Brownlie I. *Principles of Public International Law*. 7th ed. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – P. 677.

¹⁸ Schermers H.G., Blokker N.M. *International Institutional Law: Unity within Diversity*. 6th ed. – Leiden: Brill, 2018. – P. 41.

систему органів, права й обов'язки, похідні від прав та обов'язків держав-членів, а також автономну волю, обсяг якої визначається волею держав-членів».

Одним із найавторитетніших і водночас універсальних визначень поняття міжнародної організації є формулювання, запропоноване в Статтях про відповідальність міжнародних організацій, розробленому Комісією міжнародного права ООН. Згідно з ним, міжнародна організація - це «організація, заснована міжнародним договором або іншим актом, що регулюється міжнародним правом та має власну міжнародну правосуб'єктність»¹⁹.

Хоча Статут ООН прямо не визначає поняття "міжнародна організація", він закріплює її характеристики:

- створення на основі міжнародного договору (Преамбула, стаття 1);
- наявність власних органів та компетенції;
- право укласти угоди, мати привілеї та імунітети (статті 104, 105)²⁰.

Класичним є поділ міжнародних організацій на міжурядові (міждержавні) та неурядові. Будь-яка міжурядова організація *ipso facto* є суб'єктом міжнародного права, насамперед тому, що держави погодилися наділити її відповідними правами і обов'язками, які чітко визначені в установчих актах і повністю відповідають основним принципам міжнародного права.

З огляду на те, що міжнародна правосуб'єктність міжнародних організацій є похідною від волі її держав-членів, у теорії міжнародного публічного права прийнято характеризувати її як вторинну правосуб'єктність. Саме тому міжнародні організації розглядаються **як** вторинні (похідні) суб'єкти міжнародного права, на відміну від держав, які є первинними суб'єктами. Такий підхід акцентує на залежності правосуб'єктності організації від установчого акту та вольового

¹⁹ Проект статей про відповідальність міжнародних організацій з коментарями. Комісія міжнародного права ООН, 2011. – Стаття 2(а).

²⁰ Charter of the United Nations. 1945. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter> (last access: 07 January 2025).

делегування функцій з боку держав-учасниць, що надає їй можливість діяти на міжнародній арені в межах визначених повноважень.

Зміст міжнародної правосуб'єктності міжнародних організацій охоплює комплекс елементів, що визначають їх здатність діяти як самостійні суб'єкти міжнародного права. До таких елементів, зокрема, належать:

- Правоздатність, тобто здатність володіти міжнародними правами й обов'язками. Це передбачає визнання організації як повноцінного учасника міжнародних відносин, що має можливість вступати у правовідносини з державами, іншими організаціями та міжнародними структурами. Наприклад, правоздатність ООН визнається у Статуті ООН (ст. 104), який передбачає, що «Організація має користуватись на території кожного з її членів тією правоздатністю, яка є необхідною для здійснення її функцій».
- Дієздатність, тобто здатність самостійно здійснювати свої права та обов'язки через інститути, передбачені установчим актом (наприклад, Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Секретаріат у структурі ООН). Дієздатність реалізується через ухвалення рішень, виконання функцій, укладання угод, участь у переговорах тощо. Цей аспект розкрито в рішенні Міжнародного суду ООН у справі про репарації за шкоду, заподіяну в службі ООН (1949), де Суд визнав, що ООН має міжнародну правоздатність, незалежну від її держав-членів²¹. Підкреслюємо, що суд саме вів мову про правоздатність ООН.
- Договірна правоздатність. Хоча міжнародні організації, як правило, не є авторами норм первинного міжнародного права, вони відіграють важливу роль у формулюванні, кодифікації, тлумаченні та поширенні норм міжнародного права, зокрема через резолюції, рекомендації, угоди, конвенції, прийняті на їхніх майданчиках. Так, Генеральна Асамблея ООН регулярно схвалює документи, які, хоч і не мають обов'язкової

²¹ Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations" (1949). URL: <https://www.icj-cij.org/en/case/4> (last access: 07 January 2025).

сили, становлять важливі етапи у формуванні звичаєвих норм (наприклад, Загальна декларація прав людини 1948 року).

- Деліктоздатність, тобто здатність нести міжнародно-правову відповідальність за власні дії або бездіяльність, що порушують міжнародно-правові норми. Цей принцип чітко сформульовано у Статтях про відповідальність міжнародних організацій, ухвалених Комісією міжнародного права ООН у 2011 році, де у статті 4 цього документа зазначається: «Кожна міжнародна організація несе відповідальність за міжнародно-протиправний акт, який полягає в дії або бездіяльності, що суперечить зобов'язанню цієї організації за міжнародним правом». Окремо відповідне питання висвітлено в Консультативному висновку Міжнародного Суду ООН від 11 квітня 1949 року

Таким чином, правосуб'єктність міжнародної організації охоплює як формальні аспекти її існування, так і функціональні елементи, що визначають її реальну здатність брати участь у міжнародному правопорядку.

Головним міжнародно-правовим документом, який регламентує діяльність постійних представників та постійних представництв при міжнародних організаціях, – є Віденська конвенція про представництво держав у їхніх відносинах із міжнародними організаціями універсального характеру від 14 березня 1975 р. У преамбулі цього документу до категорії «міжнародна організація універсального характеру» включені «ООН, її спеціалізовані установи, Міжнародне агентство з питань атомної енергії і будь-яка аналогічна організація, членський склад і відповідальність якої має широкий міжнародний характер». Таким чином, міжнародна організація універсального характеру охоплює Організацію Об'єднаних Націй, її спеціалізовані установи, Міжнародне агентство з атомної енергії та будь-які подібні організації з глобальним членством і обов'язками²². Сутність міжнародних організацій універсального характеру полягає в рівних можливостях всіх держав-членів,

²² Article 1, 1975 Vienna Convention on the Representation of States in Their Relations with International Organizations of a Universal Character.

незалежно від їх розміру, економічних показників чи влади впливати на роботу такої організації. Ми стверджуємо, що наразі такий підхід є суто теоретичним, являє собою ідеальну модель та не має нічого спільного з дійсністю. Принцип досконалої рівності між державами, який частіше розглядається в політології, де кожен член має рівні права голосу наразі не працює. Детальний аналіз цього буде здійснена в Розділі II цього дослідження на прикладі сучасного стану функціонування Ради Безпеки ООН.

На доктринальному рівні Генрі Г. Шремер окреслив загальні критерії універсальних міжнародних організацій²³. До таких ознак відносять:

А. Універсальність.

Універсальна міжнародна організація охоплює широкий спектр діяльності. Ця організація зазвичай не передбачає виключних спеціалізованих вимог до свого членства та не накладає санкцій за виключення членів-учасників. Йдеться про ускладнений порядок вступу в такі міжнародні організації.

В. Виключна необхідність.

Ця характеристика означає, що такі організації займаються різними аспектами міжнародного життя та цього потребують усі (або більшість) країн. Йдеться про безпеку та клімат, судноплавство, авіація тощо.

С. Неоднорідність.

Члени таких організацій можуть мати різні інтереси як на політичному, економічному рівнях, так і в різних культурних сферах.

З нашої позиції погляди Г. Шремера можуть бути прийняті більше на теоретичному рівні. В практичній площині ці характеристики наразі не завжди знаходять свого підтвердження. Очевидно, що в універсальних міжнародних організаціях існують держави гегемони, які часто не тільки не враховують позиції територіально-менших держав, економічно слабкіших, діють з позиції

²³ Henry G. Schremer, 1980, International Institutional Law, Netherlands, Rockville- Maryland, USA : Sijthoff & Noordhoff, p.21-22.

сили та ігнорують принцип рівності, але й свідомо створюють тиск на поведінку держав-сателітів. Такі процеси є вираженням кризових явищ «асиметричного універсализму» – коли формально рівноправні члени мають непропорційний вплив²⁴.

З позиції теорії міжнародного публічного права, а також з позиції політології міжнародна організація має три аспекти, а саме: адміністративні, філософські та правові.

- a. Адміністративний аспект стосується необхідності створення постійного секретаріату, певного центру місцезнаходження організації (штаб-квартира). Крім того, така організація повинна мати кадровий штат службовців. Слід підкреслити, що виконуючи свої обов'язки, такі службовці не отримуватимуть інструкцій чи вказівок від будь-якого уряду чи будь-якого іншого органу за межами організації. Штат обмежується діями, які можуть вплинути на їхню позицію як міжнародних цивільних службовців і відповідальних лише перед такою міжнародною організацією.
- b. Філософський аспект полягає у створенні міжнародних організацій, які будуть мати схожі цінності націй у визначених сферах. Так, саме питання миру чи інші теми можуть бути використані для заснування міжнародної організації. Йдеться про цілі, спільні інтереси, мету.
- c. Юридичний аспект, який полягає у тому, що міжнародні організації утворюються шляхом угоди трьох або більше держав як учасників. Міжнародний договір про заснування міжнародної організації є установчим документом, який закріплює принципи і цілі, структури та робочу систему організації. У деяких міжнародних організаціях можлива дія окремого органу, який продукує засади

²⁴ Rittberger V., Zangl B. International Organization: Polity, Politics and Policies (2006).

функціонування такої міжнародної організації в різних правових документах²⁵.

Ми досить критично оцінюємо таку характеристику, як «філософський аспект». З нашого погляду держави-учасниці міжнародних організацій часто не мають та не можуть мати спільного «філософського аспекту». Наприклад Організація Об'єднаних Націй включає держави з різних континентів, які мають різну і часто ворогуючі між собою релігії та апарати державного управління. За таких умов говорити про спільний «філософський аспект» не завжди доводиться.

В доктрині міжнародного публічного права усталеним є підхід, що міжнародна організація, в тому числі міжнародна організація універсального характеру, наділена такими характеристиками:

- a. Постійна організація для виконання набору функцій.
- b. Членство носить добровільний характер.
- в. Організація повинна мати основний документ (уставний документ), який містить цілі, структуру та визначати систему організації.
- d. Мати органи управління.
- д. Мати постійний секретаріат, який виконує адміністративні, та інформаційні функції²⁶.

Ми схильні оцінювати перелічені вище ознаки як зовнішні атрибути, які не завжди мають ті чи інші міжнародні організації. Приклади цього будуть описані нижче у цьому дослідженні.

Юрист-міжнародник І. Броунлі (Ian Brownlie) визначив такі критерії правосуб'єктності міжнародної організації:

- a. Постійне об'єднання держав з визначеними об'єктами, цілями та органами управління;
- б. Наявність відмінності з точки зору юридичних повноважень і цілей, між самою організацією та її державами-членами.

²⁵ Leroy Bennet, A., 1979, International Organization, London: Prentice Hall, Inc. p. 3.

²⁶ Leroy Bennet, A., 1979, International Organization, London: Prentice Hall, Inc. p. 4.

- c. Існування юридичних повноважень, які можна здійснювати на міжнародному рівні, а не виключно в межах національних систем однієї чи кількох держав.
- d. Укладення міжнародних угод (договірна правоздатність), хоча не всі установчі документи надають прямі повноваження міжнародним організаціям укладати міжнародні угоди, іноді це можна тлумачити з існуючих установчих документів у цілому на основі доктрини неявних (тобто ті, що мають на увазі) повноважень.
- e. Привілеї та імунітети. Міжнародні організації завжди мають право привілеїв та імунітетів щодо безпеки, активів, штаб-квартири та представників держав-членів, акредитованих при відповідній організації. Мати привілеї та імунітети.
- f. Наявність спроможності подавати міжнародні позови (з нашого погляду ця характеристика є дискусійною).
- g. *Locus standi* перед міжнародними трибуналами.
- h. Деліктоздатність.
- i. Мати право виконувати організаційні місії (ті цілі, що визначені установчими документами) або діяльність на території своїх країн-членів.
- j. Отримання визнання держав-членів²⁷.

Ми вважаємо, що означені вище характеристики притаманні класичним міжнародним організаціям. Разом з цим, наразі з'являються та активно впливають на міжнародне право неklasичні міжнародні організації, такі як БРІКС, які не мають низки з вище перелічених характеристик, але їх роль стає дедалі вагомішою²⁸. БРІКС не відповідає всім критеріям, зазначеним І. Броунлі (наприклад, не має сталого правового договору з визначеною міжнародною правосуб'єктністю, власних органів з автономною волею чи обов'язкової компетенції). Однак фактичний вплив БРІКС на міжнародне право та

²⁷ Ian Brownlie, 1985, *Principles of Public International Law*. Third Edition, Oxford: Clarendon Press, p. 679.

²⁸ Ничипоренко Г.В. БРІКС: юридичні механізми виходу держав-учасниць. Право.ua. 2025. № 1. С. 236-240. - https://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/Pravo-ua-2025-1/Pravo_ua_2025_1_235.pdf

глобальну політику ставить під сумнів винятковість традиційної договірної моделі. Детальний аналіз функціонування БРІКС буде розглянуто нижче у цій дисертації.

Це свідчить про розмиття меж між класичною та посткласичною моделлю міжнародної організації, де головну роль починають відігравати глобальні платформи співпраці, гібридні альянси, неінституційні коаліції, які, хоча й не володіють повною правосуб'єктністю, все ж мають де-факто суб'єктність через вплив на нормотворчість, координацію політик і міжнародну легітимізацію рішень.

Окремо слід вказати, що на основі Віденської конвенції 1975 року про представництво держав у їхніх відносинах з міжнародними організаціями універсального характеру представництво держав поділяється на дві групи:

- Постійне представництво яке означає представництво постійного характеру, що представляє державу, яку направляє держава-член до міжнародної організації;
- Місія постійного спостерігача, яка означає місію постійного характеру, що представляє державу, направлену до міжнародної організації державою, яка не є членом організації. Такі форми участі визначенні саме для Організація Об'єднаних Націй²⁹.

Зазвичай, держава має право на власний розсуд призначати будь-кого, кого вона вирішить, щоб отримати акредитацію в міжнародних організаціях універсального характеру. Однак-чисельність місії не повинен перевищувати того, що є розумним і нормальним, беручи до уваги функції міжнародної організації, потреби конкретної місії та обставини і умови в державі перебування. Держава, що направляє представників, також зобов'язана повідомляти державу перебування про прибуття або від'їзд членів місії³⁰. Окрім створення постійного представництва або місії спостерігачів, держава може направити делегацію для участі в конференції, організованій органом

²⁹ Article 57 and 63, UN Charter.

³⁰ Article 14, 1975 Vienna Convention on the Representation of States in Their Relations with International Organizations of a Universal Character.

міжнародної організації. Інструкції щодо направлення делегацій на такі конференції узгоджуються з правилами для представників держав у міжнародних організаціях, охоплюючи такі аспекти, як розмір делегації, та процедуру її прибуття, відбуття та складу.

Така класифікація забезпечує інституційну гнучкість міжнародної організації, дозволяючи державам взаємодіяти в різних правових режимах — залежно від наявності чи відсутності членства. Наукова проблематика в цій частині полягає у двох ключових аспектах: а) колізія між суверенітетом держави та внутрішніми процедурами міжнародної організації (зокрема щодо визначення допустимого розміру делегацій, процедур акредитації, вимог щодо безпеки держави перебування тощо); б) неврегульованість статусу спостерігачів у деяких міжнародних організаціях, що створює прогалини у визначенні обсягу їхніх прав і обов'язків, зокрема щодо участі у голосуваннях, роботі органів тощо.

У сучасній доктрині підкреслюється, що постійні представництва та місії спостерігачів є не лише формою дипломатичного представництва, але й інструментом опосередкованого впливу на міжнародне нормотворення, реалізації національних інтересів та участі в управлінні, навіть без набуття повноправного членства. Прикладами таких ситуацій є (статус Ватикану чи Палестини при ООН. Наприклад, Ватикан має статус постійного спостерігача в ООН.

Необхідно зазначити, що в сучасній юридичній науці одним із дискусійних питань залишається проблема еволюції міжнародних організацій із вторинних суб'єктів міжнародного права у так звані квазі-первинні суб'єкти. Ця дискусія виникає на тлі:

- постійного зростання компетенції окремих організацій (зокрема, ООН),
- участі міжнародних організацій в процесах міжнародного правотворення,
- збільшення обсягу автономних функцій.

Зокрема, в доктрині існує позиція, що ООН - завдяки своїй універсальності, авторитету, наявності самостійного апарату, бюджету та механізмів миротворчості - може набувати ознак "напів-автономного суб'єкта", що виходить за межі класичної похідної суб'єктності.³¹

Разом із тим, подібні підходи, на нашу думку, потребують серйозної критичної переоцінки, оскільки: ООН в останнє десятиліття та особливо після лютого 2022 року де-факто демонструє кризу ефективності та організаційної паралізованості. Зокрема, нездатність Ради Безпеки ООН адекватно реагувати на очевидні систематичні та серйозні порушення міжнародного права, такі як збройна агресія РФ проти України, свідчить про фактичне зниження авторитету організації як механізму реалізації загальновизнаних норм і цінностей. До того ж структура Ради Безпеки ООН дозволяє-постійним членам блокувати будь-яке рішення, що формально робить неможливою реалізацію автономії волі цієї організації як цілісного суб'єкта. Таким чином, ООН не має автономної волі, відокремленої від держав-членів, зокрема - від волі п'яти постійних членів Ради Безпеки ООН. Тому, хоча зростання ролі міжнародних організацій у міжнародних відносинах дійсно породжує дискусії про їхню "квазі-первинну" природу, фактичний стан справ в умовах глобальної безпекової кризи не дозволяє обґрунтовано стверджувати важливість ролі ООН, як універсальної міжнародної організації.

Окрему проблематику становлять неінституціоналізовані платформи, такі як БРІКС, що функціонують без чітко оформлених установчих договорів, органів з автономною волею чи формальної правосуб'єктності, а на практиці конкурують з універсальними міжнародними організаціями, зокрема ООН. Йдеться про так звану «функціональну» суб'єктність - реальну участь у правотворенні, забезпеченні безпеки, нормотворчості, коли організація не заснована на договорі, але впливає на міжнародні відносини через практики, саміти. Такі утворення ще називають організації «неконвенційної легітимності». Це створює прецедент нового типу суб'єктів, які не вписуються в класичні

³¹ Klabbers J. An Introduction to International Institutional Law. – Cambridge University Press, 2015. – P. 67–72.

рамки, але активно впливають на: міжнародні відносини (наприклад, БРІКС формулює власні принципи глобального управління), координацію економічної політики, розвиток альтернативних фінансових структур (BRICS Development Bank) та безпекових умов. З нашого погляду БРІКС наразі являє собою політико-економічну платформу, яка має тенденцію до трансформації в класичну міжнародну організацію. Наразі слід констатувати, що хоча ця інституція не має класичних ознак міжнародної організації, слід визнавати “де-факто суб’єктність” БРІКС, заснованої на реальному впливі, а не на формальних атрибутах.

Отже, міжнародні організації універсального характеру мають як формальну, так і фактичну правосуб’єктність. Сучасна практика створює нові виклики доктрині: БРІКС, G20 та інші – де-факто суб’єкти діють без будь-яких формалізованих відносин. Натомість класичні критерії правосуб’єктності залишаються важливими, але потребують оновлення з урахуванням пост-договірних форм взаємодії держав. У зв’язку з вищевикладеним виникає теоретична потреба у виробленні сучасного підходу, який би поєднував елементи договірної правосуб’єктності з фактичними критеріями участі у глобальному врядуванні.

1.3. Привілеї та імунітети представництв держав в міжнародних організаціях

Міжнародні організації, як і держави, для забезпечення своєї ефективної діяльності повинні бути наділені реальними механізмами захисту від втручання національних судових і виконавчих органів. Тільки за таких умов дієвість роботи міжнародних організацій може мати місце. Перед тим як розкривати зміст, правову природу та процедури виключення держав з міжнародних організацій, необхідно коротко розкрити суть імунітетів та привілеїв, якими наділені міжнародні організації.

Концептуальні засади такого підходу було розроблено у контексті діяльності Ліги Націй (1919–1946 р.). Ця універсальна міжнародна організація

мала потребу в недоторканості своєї штаб-квартири у Женеві та у недоторканності персоналу. В силу того, що ця організація була однією із піонерів у формуванні імунітету, то чіткого врегулювання питань імунітету в діяльності цієї міжнародної організації не було забезпечено³².

Ідея привілеїв та імунітетів в тому, що вони надаються не лише самій міжнародній організації, а й офіційним особам, які її представляють. Якісно новий етап розвитку імунітетів та привілеїв пов'язаний зі створенням Організації Об'єднаних Націй у 1945 році, де це питання було закріплено в статті 105 Статуту ООН: «Організація користується на території кожного з її членів такими привілеями та імунітетами, які необхідні для здійснення її цілей».

У 1946 р. Організація Об'єднаних Націй прийняла Конвенцію про привілеї та імунітети³³. Основна суть її положень зводилась до закріплення:

- повного імунітету ООН від судової юрисдикції держав;
- недоторканість приміщень, архівів і документів;
- фінансові пільги, включаючи звільнення від оподаткування;
- привілеї для представників держав-членів і посадових осіб ООН.

Пізніше, у 1947 році, було прийнято окрему Конвенцію про привілеї та імунітети спеціалізованих установ ООН³⁴, яка поширила аналогічні гарантії на такі організації, як Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ),. Привілеї та імунітети, надані цією Конвенцією, спрямовані не на особисту користь окремих осіб, а на забезпечення ефективного виконання ними функцій, пов'язаних з організаціями та конференціями, а також на сприяння досягненню цілей певних міжнародних організацій. Важливо наголосити, що теоретико-доктринальне розуміння імунітетів коригувалися судовою практикою. Так, у справі "Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations" (1949), Міжнародний суд ООН підтвердив, що міжнародні

³² Schermers, H.G., Blokker, N.M. International Institutional Law. Martinus Nijhoff, 2018, p. 104–105.

³³ Convention on the Privileges and Immunities of the United Nations, 1946) [General Assembly Resolution 22 (I) of 13 February 1946].

³⁴ Convention on the Privileges and Immunities of the Specialized Agencies, 1947) [approved by General Assembly Resolution 179 (II) of 21 November 1947].

організації мають "обмежену міжнародну правосуб'єктність" і, отже, здатність користуватися привілеями та імунітетами для здійснення своїх функцій³⁵.

ООН уклала декілька угод про розміщення штаб-квартир зі Сполученими Штатами, Нідерландами, Швейцарією та Австрією, де розташовані офіси ООН. Зокрема Угода про штаб-квартиру між урядом Нідерландів і Міжнародним судом ООН регулює привілеї та імунітети, якими користуються судді МС ООН та інші посадові особи органу цієї міжнародної організації³⁶. Більше того, Організація Об'єднаних Націй також має договори про надання привілеїв та імунітетів у країнах, які не є її членами, наприклад Тимчасову домовленість, погоджену з урядом Швейцарії від 1 липня 1946 року³⁷. Ця домовленість поширює привілеї та імунітет на будівлі, представників держав-членів і міжнародних службовців, які там працюють. Проте від цього імунітету може відмовитися сама організація. Ці посадовці також користуються податковими привілеями, звільняючи їх від сплати податків із заробітної плати. Крім того, експерти, призначені допоміжними органами організації, також користуються привілеями.

На окрему увагу заслуговує питання статусу постійних представництв та місій постійних спостерігачів. На підставі статті 1 пункту (7) Віденської конвенції 1975 року про представництво держав у їхніх відносинах з міжнародними організаціями універсального характеру, «постійне представництво» визначається як місія постійного характеру, що представляє державу, направлена державою-членом міжнародної організації до цієї організації. Крім того, пункт (8) статті 1 цього документу визначає «місію постійного спостерігача» як місію постійного характеру, що представляє державу, направлену до міжнародної організації, яка не є членом цієї організації. Для підтримки своїх функцій як глава представництва, так і

³⁵ ICJ Reports 1949, p. 174.

³⁶ Gregorius Sri Nurhartanto. THE FUNCTIONS AND IMPORTANCE OF REPRESENTATION OF STATES IN THEIR RELATIONS WITH INTERNATIONAL ORGANIZATIONS OF A UNIVERSAL CHARACTER. Volume 4 Number 1, July-December 2022: p. 70. Department of International Law, Faculty of Law, Universitas Lampung, Bandar Lampung, Indonesia.

³⁷ The Arrangement signed between UN with the Government of Switzerland before to be State member of UN. Starting in 1990, Switzerland become the UN members in 2002.

співробітники постійних представництв або місій постійних спостерігачів мають привілеї та імунітет³⁸.

Важливо наголосити, що міжнародні організації користуються привілеями та імунітетом, які виходять за рамки простої недоторканності їх штаб-квартир або постійних секретаріатів. Ці права також включають захист архівів і документів, свободу обміну інформації та звільнення від окремих форм зборів, що встановлюються державою перебування. По суті, приймаюча держава у співпраці з міжнародною організацією гарантує та допомагає у забезпеченні всіх необхідних умов для успішного функціонування місії, таких як охорона розташування місії та резиденції для її співробітників. Постійні представництва акредитуваної держави мають право використовувати свій національний прапор і емблему, але це має відбуватися відповідно до законів, правил і звичаїв країни перебування.

Привілеї та імунітет посадових осіб

Статус офіційних осіб міжнародної організації залежить від їхніх ролей в організації в державі перебування. Їх вважають міжнародними державними службовцями, оскільки вони повністю віддані роботі в міжнародній організації. Привілеї та імунітети, надані персоналу міжнародних організацій, мають ті ж причини, з яких вони наділяються організаціям. Вони необхідні для забезпечення ефективного виконання їхніх функцій посадовими особами щодо-приймаючої держави та сприяння досягненню цілей організації.

Держава може направити делегацію до органу або на конференцію відповідно до правил організації. У контексті міжнародних відносин - делегування означає процес надання повноважень групі представників, направлених державою для участі в діяльності органу міжнародної організації або конференції. Делегацію держави можна розділити на кілька типів, кожен з яких виконує різні функції та має різні цілі.

1. Делегування до органу означає представництво, направлене державою для участі від її імені в роботі органу;

³⁸ Article 7, 8 1975 Vienna Convention on the Representation of States in Their Relations with International Organizations of a Universal Character.

2. Делегація на конференцію означає представництво, направлену державою для участі від її імені в конференції;

3. Делегація спостерігача означає представництво спостерігача в органі або делегацію спостерігача на конференції.

Повноваження надсилати делегацію в міжнародну організацію, на конференцію або як спостерігача належить виключно конкретній державі. Це рішення має відповідати встановленим правилам організації, включаючи умову розумного та належного розміру делегації, що узгоджується з цілями та функціями відповідних органів. Відправляючи свою делегацію, держава зобов'язана повідомити організацію про склад делегації, а також про дати їх прибуття та від'їзду³⁹. Для полегшення діяльності делегації їм надаються певні привілеї та імунітети. Приймаюча держава несе відповідальність за забезпечення надання всіх необхідних засобів для підтримки функцій делегації, включаючи ефективне використання їхніх привілеїв та імунітетів в такий спосіб:

- Приміщення делегацій будуть звільнені від податків приймаючої держави (податок на нерухомість);
- Імунітет надається документам уповноважених осіб;
- Свобода пересування або подорожей гарантується;
- Свобода обміну інформації;
- Особисті імунітети від кримінальної, цивільної та адміністративної юрисдикції приймаючої сторони держави⁴⁰;

Один із поширених методів залучення держав до міжнародних організацій передбачає направлення делегацій спостерігачів до органів або конференцій організації відповідно до правил такої організації. Відповідно до Віденської конвенції 1975 року статус спостерігача розділений на дві категорії⁴¹:

³⁹ Chapter III, 1975 Vienna Convention on the Representation of States in Their Relations with International Organizations of a Universal Character.

⁴⁰ Chapter III, 1975 Vienna Convention on the Representation of States in Their Relations with International Organizations of a Universal Character.

⁴¹ Articles 1 points (13) and (14), 1975 Vienna Convention on the Representation of States in Their Relations with International Organizations of a Universal Character.

1. Делегація спостерігача в органі - означає делегацію, направлену державою для участі в його роботі від імені як спостерігач у засіданнях органу.
2. Делегація-спостерігач на конференції - означає делегацію, направлену державою для участі від свого імені спостерігача для участі в конференції.

Члени делегації спостерігачів користуються необхідними привілеями та імунітетами для виконання своїх обов'язків. Це включає тих, хто є членами дипломатичних або консульських представництв, яким також надаються привілеї та імунітети відповідно до Віденської конвенції 1975 р. Для підтримки реалізації цих прав та співпраці між має вирішальне значення, особливо щодо імунітету приміщень, імунітет для делегатів держави, незалежно від того, чи вони є частиною постійних місій, місій спостерігачів або делегати органів і конференцій. Отже, усі делегати зобов'язані поважати законодавство приймаючої держави і не повинні брати участь у діяльності, яка є несумісною з функціями місії.

Інститут імунітетів міжнародних організацій несе має низку дискусійних питань. Зокрема межі і природа імунітетів міжнародних організацій не є остаточно визначеними. Проблема меж безумовного імунітету від юрисдикції національних судів, чи цей імунітет має бути обмежений лише до виконання функціональних завдань таких організацій є досі відкритим. Зокрема Статут ООН встановлює повний імунітет від юрисдикції національних судів. На противагу розуміння цього підходу існує інший, відповідно до якого, імунітет має бути функціональним та охоплювати лише ті дії, які є необхідними для здійснення завдань і цілей організації. У вище згаданій справі *Reparation for Injuries* (1949) –Міжнародний суд ООН підтвердив, що міжнародні організації користуються імунітетом, однак лише настільки, наскільки це необхідно для здійснення їхніх функцій. Відповідна позиція була розвинута й у справі *Waite and Kennedy v. Germany* (1999), де Європейський суд з прав людини встановив, що хоча міжнародні організації мають імунітет від юрисдикції національних судів, однак цей імунітет не може обмежувати права особи на доступ до правосуддя, зокрема ст. 6 Європейської конвенції з прав людини, - порушення

права на судовий захист виправдане лише тоді, коли організація забезпечує розумні альтернативні механізми захисту прав. Тобто повинен зберігатися концепт "балансу" між функціональним імунітетом міжнародної організації та правом осіб на ефективний засіб юридичного захисту. Проте чіткі критерії такого балансу можуть бути встановлені тільки в кожному судовому спорі окремо.

Доктринальні підходи до розуміння обсягу імунітету міжнародних організацій залишаються полярними. Наприклад, правник Шермерс стверджує, що збереження широкого імунітету є необхідним для забезпечення незалежності міжнародних організацій⁴². В той же час дослідник Фоакс (Foakes), вважає, що варто обмежити імунітет міжнародних організацій до функціонального, особливо коли йдеться про порушення прав людини⁴³.

Окремою проблемою прикладного характеру є те, що привілеї та імунітети міжнародних організацій були створені для захисту незалежності та забезпечення ефективного виконання функцій останніх. Однак це створило поле для зловживання привілеями та імунітетами. Формами зловживання є ухилення від оподаткування, коли співробітники міжнародних організацій та підрядники використовують наданий податковий імунітет не лише для службових доходів, а й для приватних доходів чи бізнес-активності, що не має відношення до діяльності міжнародних організацій. Іншою формою зловживання є уникнення дії певної юрисдикції в приватних спорах⁴⁴. Міжнародні організації можуть застосовувати імунітет у справах, пов'язаних з трудовими контрактами, орендою нерухомості чи комерційною діяльністю, яка не стосується виконання офіційних функцій⁴⁵. З нашого погляду інструментом усунення описаної проблеми є встановлення в регламенті конкретної міжнародної організації чіткого внутрішнього механізму вирішення спорів (трудових); застосування принципу обмеженого імунітету у

⁴² Schermers, H.G., Blokker, N.M. International Institutional Law. Martinus Nijhoff, 2018.

⁴³ Foakes, Joanne. The Position of International Organisations in International Law. Oxford University Press, 2014.

⁴⁴ Reinisch A., International Organizations Before National Courts, Cambridge University Press, 2000.

⁴⁵ Sarooshi D. International Organizations and Their Exercise of Sovereign Powers, Oxford University Press, 2005.

разі виникнення комерційних спорах з третіми особами. В такий спосіб будь-яка особа, яка вступатиме у правовідносини з міжнародною організацією буде забезпечена належною правовою процедурою навіть за умов імунітету для реального доступу до справедливого вирішення спорів.

Ще однією теоретико-практичною проблемою є питання контролю меж імунітету міжнародних організацій з боку держав-членів. Зокрема чи мають держави-члени міжнародної організації право ініціювати та/чи змінювати або обмежувати обсяг привілеїв та імунітетів організації через внесення змін до установчих актів, або укладення спеціальних угод. Чи такі зміни за своєю суттю суперечать автономності міжнародної організації як суб'єкта міжнародного права. Очевидно, що за правовою природою міжнародні організації є "похідними суб'єктами", оскільки їх утворюють держави-учасниці. З одного боку, держави-члени мають суверенне право змінювати установчі договори організацій, а з іншого - автономія міжнародної організації вимагає захисту її функціональної незалежності від тиску самих держав-учасниць. Клеберс стверджує, що імунітет є договірною конструкцією, а не абсолютним правом організації⁴⁶. Держави як первинні суб'єкти мають право змінювати умови діяльності створених ними організацій. З іншого боку, імунітети є функціонально необхідними для існування організації. Його обмеження без безумовної згоди самої організації підриває автономію останньої та здатність діяти незалежно від держав-членів. В такий спосіб підхід до обсягу імунітетів має враховувати як суверенітет держав-членів, так і функціональні потреби організації як самостійного суб'єкта міжнародного права.

Отже, привілеї та імунітети міжнародних організацій і представництв є ключовими гарантіями їхньої функціональної незалежності, однак сучасна юридична доктрина та практика досі культивують пошук балансу між

⁴⁶ Klabbers, Jan. *An Introduction to International Institutional Law*. Cambridge University Press, 2015, p. 235–237.

автономією організацій і суверенним правом держав-членів змінювати обсяг наданих імунітетів.

1.4. Юридичний зміст та специфіка передачі державами повноважень міжнародним організаціям

Виразною характерною рисою розвитку міжнародних організацій за останні півстоліття було зміщення центру прийняття рішень з цілого ряду питань управління від національних урядів до міжнародних організацій. Цей процес спочатку не був у центрі уваги, оскільки організації були досить обережні у застосуванні своїх обмежених повноважень, і коли організації приймали рішення, які потенційно зобов'язували держави-членів, існувала первинна роль, яка передбачала надання згоди державі в прийнятті таких зобов'язань. Однак цей інституційний ландшафт розвивається та змінюється. Міжнародні організації все частіше самі тлумачать їх повноваження у широкому сенсі, що розмиває роль згоди держав-учасниць⁴⁷, і держави дедалі частіше наділяють міжнародні організації ширшими повноваженнями. Широкий спектр заходів, які вживаються міжнародними організаціями під час виконання наданих повноважень, викликає значну реакцію з боку різноманітних внутрішньополітичних і судових інституцій з точки зору сумнівів у правомочності таких дій, але також, у більш загальному плані, з точки зору, як належності надання широких повноважень управління міжнародним організаціям, так і сумніву щодо подальшої участі їхніх держав у роботі організацій членами якої вони вже є. Однак у дискурсі щодо цих питань є значна неясність.

Основним способом передачі державою своїх суверенних повноважень міжнародній організації є укладення договору, згідно з яким держава-учасниця бере на себе зобов'язання передати повноваження відповідній міжнародній організації. Це зобов'язання, однак, не означає, що держава буде обов'язково пов'язана виконанням організацією наданих повноважень (це залежить від статуту організації) або фактично тим, що таке надання не може

⁴⁷ Weiler, J., *The Constitution of Europe* (1999), pp. 44-56.

бути пізніше відкликане державою. Ці аспекти передачі повноважень залежать від типу передачі та повноважень. Необхідно розглядати два основні договірні механізми, за допомогою яких держави можуть делегувати повноваження міжнародній організації: шляхом використання установчого договору або на більш спеціальній основі шляхом закріплення договору приєднання. Інший, менш використовуваний метод, полягає в тому, що держава робить односторонню заяву, яка передбачає таке надання. Загальноприйнятою позицією є те, що держава може покласти на себе юридично зобов'язання здійснити певну дію, зробивши односторонню заяву⁴⁸.

Слід відзначити що через важливість, яку держави надають делегування повноважень міжнародним організаціям, важко знайти приклади передачі повноважень за допомогою відносно неформального та нечіткого процесу односторонньої заяви. Однак навіть якщо держава має намір надати повноваження організації шляхом односторонньої заяви, передача набуває юридичної сили лише після того, як вона була прийнята цією організацією⁴⁹. Це означає, що одностороння заява держави без подальшої її акцепту самою організацією не є достатнім механізмом аби передача повноважень відбулася.

Передача повноважень через установчий договір є звичним способом. Міжнародний суд ООН підтвердив, що установчий договір міжнародної організації може діяти як механізм для надання державами чітких повноважень такої організації. Міжнародний суд ООН зазначив: «надані повноваження міжнародній організації, як правило, є предметом прямої заяви в їхніх установчих документах»⁵⁰. Установчий договір може передбачати надання окремих суверенних прав повноваження міжнародній організації, але фактична передача повноважень відбувається лише після ратифікації державою такого договору.

Однак установчий договір є складним інструментом, і його функція полягає не в тому, щоб служити механізмом для надання державами чітких

⁴⁸ Legal Status of Eastern Greenland, PCIJ, Series A/B, No.53, especially at pp.71-73.

⁴⁹ Dan Sarooshi. SOME PRELIMINARY REMARKS ON THE CONFERRAL BY STATES OF POWERS ON INTERNATIONAL ORGANIZATIONS. Jean Monnet Working Paper 4/03. NYU School of Law • New York, NY 2003. p. 5.

⁵⁰ Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, ICJ Advisory Opinion, (1996), para.25.

повноважень міжнародній організації. Натомість установчі документи міжнародних організацій також є договорами певного типу; їх метою є створення нових суб'єктів права, наділених певною автономією, яким сторони доручають завдання та реалізації спільних цілей. Такі договори можуть викликати специфічні проблеми тлумачення змісту такого договору внаслідок їхнього характеру: конвенційний і водночас інституційний; сама природа створеної міжнародної організації, цілі, поставлені перед нею її засновниками, імперативи, пов'язані з ефективним виконанням її функцій, а також її власна практика – все це елементи, які заслуговують на особливу увагу, коли настане час тлумачити ці установчі договори⁵¹. Міжнародні організації та їхні установчі договори не можна аналізувати не системно, зосереджуючись лише на наданні державами чітких повноважень міжнародним організаціям. Для ілюстрації цього достатньо двох прикладів.

По-перше, установчий договір міжнародної організації може демонструвати певні конституційні характеристики. По-друге, повноваження міжнародної організації не обмежуються тими, які прямо надані державами-членами⁵². Це має вкрай важливе теоретичне та практичне значення. У випадку передбачуваної передачі повноважень за договором, виникають два основні питання. Перше полягає в тому, щоб з'ясувати, чи договір дійсно містить суттєве надання (передачу) повноважень. Договір, який має на меті надати повноваження, може по суті являти собою не що інше, як прохання до міжнародної організації застосувати свої повноваження в конкретній ситуації або пропозицію згоди держави у випадках, коли така згода необхідна для того, щоб організація могла здійснювати прямо виражені чи неявні повноваження, якими вона вже володіє. Друге питання – визначити, чи має міжнародна організація компетенцію виконувати повноваження, надані відповідним договором.

⁵¹ Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, ICJ Advisory Opinion, (1996), para.19.

⁵² Evolving Constitutions of International Organizations: A Critical Analysis of the Interpretative Framework of the Constituent Instruments of International Organizations, (1996), p. 230.

Слід зауважити, що потреби сучасних міжнародних відносин можуть вказувати міжнародним організаціям для досягнення своїх цілей на необхідності мати допоміжні повноваження, які прямо не передбачені в основних інструментах, які керують їх діяльністю. Загальновизнано, що міжнародні організації можуть з'являтися повноваження, відомі як «неявні» (ті, що маються на увазі) повноваження⁵³. Однак окрема думка судді Гекворта у справі про відшкодування, який використовував вузьку теорію делегування повноваження аби встановити, що повноваження ООН можуть впливати лише з повноважень, прямо зазначених у статуті, а не з функції або предмету і мети організації – можуть свідчити про зворотне⁵⁴. Логіка судді Гекворта полягала у тому, що якщо застосовувати широкий підхід до тлумачення того, які повноваження передані міжнародній організації у випадку, коли конкретні повноваження не прописані в договорі, то це може призвести до надто вільного та непередбачуваного тлумачення, що зведе на нуль всю суть договірних домовленостей між державою-учасницею та міжнародною організацією.

Історично існують окремі випадки, коли група держав укладала договір між собою, який передбачав передачу повноважень міжнародній організації на спеціальній основі. Наприклад, мирний договір між Італією та Великою Британією, США, Францією та колишнім СРСР, який надав чотирьом державам повноваження вирішувати майбутнє Італії, колоній в Африці, де в Додатку XI передбачено, що якщо чотири держави не зможуть домовитися протягом одного року після підписання домовленостей, то повноваження приймати рішення мали бути надані Генеральній Асамблеї ООН⁵⁵. Відразу слід зауважити, що на той момент сама Генеральна Асамблея ООН ніяким чином не реагувала на цю ініціативу, тобто утворився своєрідний юридичний вакуум в частині акцепту таких домовленостей з боку самої міжнародної організації.

⁵³ Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, ICJ Advisory Opinion, (1996), para.25.

⁵⁴ Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations case, ICJ Reports (1949), p.174 at p.198.

⁵⁵ UNTS, vol.49, p. 3 at p. 21.

Після того як держави ратифікують такі договори, вони зобов'язуються надати міжнародній організації конкретні передбачені договором повноваження. Однак сама міжнародна організація, зазвичай, не є учасником таких договорів і це породжує питання про прийняття такою організацією наданих повноважень⁵⁶. Звичайно, це не виключає саму можливість укладення договору між державами та міжнародною організацією, який передбачатиме надання відповідних повноважень. Безпосередньо такий договір регулюватиметься Віденською конвенцією 1986 року про право договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями.

Важливо окремо проаналізувати роль відповіді міжнародної організації на передачу повноважень останній від держав. Йдеться про вимогу згідно з якою міжнародна організація повинна прийняти передачу повноважень державами, щоб передача мала юридичну силу. Джерело цієї вимоги пов'язане за аналогією зі статті 34 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року, яка передбачає, що «договір (між державами) не створює ні зобов'язань, ні прав для третьої держави без її згоди»⁵⁷. Такий механізм існує як частина звичаєвої норми у міжнародному праві і як такий застосовується до міжнародних організацій.

Певний час назад існувала практика надання державами повноважень на тимчасовій основі іншій державі або державам. Наприклад, для передачі суверенних повноважень між державами слід згадати про справу щодо прав громадян Сполучених Штатів Америки в Марокко, де Міжнародний суд посилався та тлумачив договори щодо встановлення протекторату, зокрема Договір про Фез (Treaty of Fez) 1912 року між султаном Марокко та Францією та заявив: «згідно з цим договором Марокко залишалося суверенною державою, але воно уклало домовленості договірною характеру, згідно з яким Франція зобов'язалася здійснювати певні суверенні повноваження від імені

⁵⁶ British Year Book of International Law, 58 (1987), p. 253.

⁵⁷ Chinkin, C., Third Parties in International Law, (1993), pp. 11-12.

Марокко”⁵⁸. Така гібридна конструкція несе в собі смислове навантаження історичного характеру пост-колоніальних відносин. Так, Марокко тривалий час була колонією Франції і навіть після здобуття незалежності своєрідний процес юридичної «інерції» давався в знаки і формально-незалежні держави продовжували фактично обмежувати власний суверенітет в інтересах колишніх держав-протекторатів.

Застосування загального правила означає, що договір укладений між державами, який має на меті надати повноваження міжнародної організації не має прямого ефекту без згоди на це самої організації. Вираз такої згоди міжнародною організацією може набувати різноманітних форм залежно від типу повноважень органу організації, який приймає відповідні повноваження. Однак у будь-якому випадку вирішальною є не форма, а ознака чіткого наміру відповідного органу прийняти відповідні повноваження. Це необхідно для того, щоб передбачувана передача повноважень міжнародній організації за договором мала юридичну силу. Однак, навіть якщо може здатися, що міжнародна організація прийняла наче передачу повноважень, це не означає, що передача по суті мала місце. Причина цього полягає в тому, що повноваження, якими мають намір наділити держави, можуть бути такими, якими міжнародна організація володіє відповідно до її установчого договору. Інакше кажучи, суттєва передача повноважень за договором має місце лише тоді, коли повноваження, які мають на меті бути наданими, є такими, якими міжнародна організація не володіє відповідно до її установчого договору. Визначення цього моменту значною мірою залежить від поведінки та дій органу, на який покладені відповідні повноваження.

У випадку, коли відсутня конкретна передача повноважень держави-учасниці за відповідним договором, держави не можуть намагатися контролювати або накладати будь-які обмеження на здійснення міжнародною організацією своїх повноважень, оскільки це питання регулюється виключно установчим договором. Цю важливу різницю можна розглянути на прикладі,

⁵⁸ ICJ Reports (1952), p. 188.

коли реакцією Ради Безпеки ООН на передачу повноважень за договором було використання своїх власних повноважень відповідно до розділу VII Статуту ООН, а не прийняття пропонованої передачі прав. Це в свою чергу призводить до того, що держави прагнуть надати повноваження досить обмежено. Наприклад, угода, що була підписана між урядом Республіки Хорватія та місцевою владою сербського етнічного походження у Східній Славонії 12 листопада 1995 року з наміром забезпечити мирну реінтеграцію регіону, що включає Східну Славонію у правову та конституційну систему Хорватії після чотирьох років збройного конфлікту між урядом Хорватії та місцевими сербами⁵⁹. Так, у пункті 2 відповідної угоди сторони погодили, що під час перехідного періоду - 12 місяців, протягом якого Тимчасовий орган ООН керуватиме регіоном в інтересах осіб, які проживають у регіоні або повертаються туди. Тобто в такий спосіб частина повноважень двома державами була передана тимчасовому органу. Крім того, сторони узгодили, щоб тимчасовий орган мав би досягти наступного:

➤ конкретні цілі:

- демілітаризація сторін, яка «включатиме всі військові сили, зброю та поліцію, за винятком міжнародних сил і поліції, що діє під наглядом або за згодою тимчасової адміністрації»;
- сприяти «поверненню біженців і переміщених осіб до їхніх домівок»;
- «вжити заходів, необхідних для відновлення нормального функціонування, надання всіх державних послуг у регіоні без зволікань»;
- «створювати та навчати тимчасові поліцейські сили»;
- організовувати «вибори до всіх органів місцевого самоврядування, включно з муніципалітетами, районами»⁶⁰.

⁵⁹ Report of the Secretary-General pursuant to Security Council resolutions 981 (1995).

⁶⁰ 'The Powers of Arrest of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia', British Year Book of International Law, 69 (1999), at pp.181-186.

Сторони узгодили, що угода набуває чинності «після прийняття Радою Безпеки Організації Об'єднаних Націй резолюції, яка позитивно підтвердить запити, що були відображені в резолюції 1037 Ради Безпеки⁶¹. Було окремо домовлено, що миротворча операція для регіону, про яку йдеться в базовій угоді, як з військовим, так і з цивільним компонентами, під назвою «Тимчасова адміністрація ООН для Східної Славонії» (UNTAES)» буде створено і було надіслано запит Генеральному секретарю ООН призначити, за погодженням зі сторонами та Радою Безпеки ООН, тимчасового адміністратора, який мав би загальні повноваження над цивільним і військовим компонентами UNTAES, і який буде виконувати повноваження, що надані тимчасовій адміністрації в базовій угоді»⁶².

Слід відзначити, що пряме посилення Ради Безпеки ООН на її повноваження за Розділом VII є важливим, оскільки це означає, що Рада Безпеки ООН здійснює урядові повноваження над частинами території Хорватії, використовуючи свої повноваження за Статутом, а не як наслідок державних повноважень, наданих їй Республікою Хорватією, яка було єдиною стороною угоди, яка була незалежною державою. Ця характеристика правової основи здійснення повноважень мала виявитися суперечливою, але важливою при визначенні того, що Хорватія чи Рада Безпеки ООН мали повноваження припинити діяльність Тимчасової адміністрації ООН. Не менш важливим є те, що після успішного проведення виборів у регіоні тимчасовий адміністратор ООН розробив двоетапну «стратегію власного виходу», яку Генеральний секретар ООН описав так: «на першому етапі тимчасовий адміністратор мав би передати повноваження Хорватії щодо виконавчої відповідальності за більшу частину цивільної адміністрації регіону, зберігаючи при цьому свої повноваження та здатність втручатися та скасовувати рішення у разі виникнення ситуації для таких дій, зокрема якщо безпекова ситуація погіршиться, а усі досягнення тимчасового адміністратора опиняться під

⁶¹ Lamb, S., 'The Powers of Arrest of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia', *British Year Book of International Law*, 69 (1999), at pp.181-186. 29.

⁶² Dan Sarooshi. SOME PRELIMINARY REMARKS ON THE CONFERRAL BY STATES OF POWERS ON INTERNATIONAL ORGANIZATIONS. Jean Monnet Working Paper 4/03. NYU School of Law • New York, NY 2003. p. 18.

загрозою. Швидкість передачі повноважень буде відповідати продемонстрованій Хорватією можливості успішно завершити мирну реінтеграцію відповідного населення⁶³. На другому етапі та за умови задовільних результатів роботи Хорватії інші виконавчі функції будуть делеговані, а Хорватія візьме на себе відповідальність за подальшу демілітаризацію регіону та поступову інтеграцію правоохоронних сил до хорватських сил». Така позиція була схвалена Радою Безпеки ООН в резолюції No 1120⁶⁴.

Аналіз описаного вище дозволяє зробити висновок, що договірна конструкція, яка має на меті надати міжнародній організації повноваження, якими вона вже володіє згідно зі своїм установчим договором, загалом не матиме юридичного наслідку. З правової точки зору такий договір можна охарактеризувати як своєрідне «прохання» до міжнародної організації здійснити свої повноваження в конкретній ситуації або як конкретну пропозицію «додаткової» згоди держави у випадках, коли така згода необхідна для того, щоб міжнародна організація могла здійснювати свої повноваження. Проте це не слід характеризувати як «первинне» дійсне надання чи передача повноважень. Варто зробити застереження, що у описаному вище прикладі навіть окрема додаткова згода Хорватії не була потрібна, оскільки Рада Безпеки ООН не потребує згоди від держав для виконання своїх повноважень згідно з розділом VII Статуту ООН. Таким чином, вказаний вище договір являв собою в більшій мірі прохання аби Рада Безпеки ООН виконала свої повноваження. З доктринальної точки зору випадок із Хорватією не може бути охарактеризований як нова форма гібридної згоди держави на передачу повноважень міжнародній організації. ООН виконувала власні функції на базі власного статуту, який чітко визначає функціональні можливості цієї міжнародної організації. Натомість звернення Хорватії слід трактувати як

⁶³ S/1997/487, 23 June 1997, para. 48.

⁶⁴ The statement by the President of the Security Council on behalf of the Council: S/PRST/1998/3, 13 February 1998.

запит до ООН про реалізацію вже існуючих повноважень цієї міжнародної організації, а не передача нових повноважень.

Існує, однак, важливий виняток із загальної позиції, згідно з якою передача повноважень по суті має місце лише тоді, коли повноваження, які мають на меті бути наданими, є такими, що міжнародна організація не має відповідно до свого установчого договору. Цей виняток стосується випадків, коли орган міжнародної організації, хоч і володіє наданими повноваженнями, вирішує натомість взяти на себе повноваження, використовуючи для цього загальну компетенцію, а не розглядати передбачуване надання повноважень як запрошення використати наявні повноваження згідно з установчим договором. Такий вибір не є просто питанням семантики чи виключно теоретичною дискусією. Це має важливі практичні наслідки, що держави, які надають повноваження, можуть накладати обмеження на здійснення повноважень відповідною міжнародною організацією. Конкретним прикладом цього є рішення Ради Безпеки ООН, коли остання вирішила прийняти передачу повноважень, які начебто підпадали під сферу її повноважень відповідно до розділу VII статуту ООН. Йдеться про справу Камбоджі, де через Паризькі мирні угоди було спеціально надано ООН широкі повноваження щодо внутрішнього управління. Так, історично Паризька конференція була місцем укладення наступних чотирьох угод: Заключний акт Паризької конференції по Камбоджі (1992); Угода про всеосяжне політичне врегулювання камбоджійського конфлікту (1992); Угода про суверенітет, незалежність, територіальну цілісність і недоторканність, нейтралітет і національну єдність Камбоджі (1992); і Декларація про реабілітацію та реконструкцію Камбоджі (1992)⁶⁵. За результатами цих Угод було створено Вищу національну раду, яка було визначено як «унікальний легітимний орган і джерело влади, в якому, протягом перехідного періоду, суверенітет, незалежність і єдність Камбоджі були закріплені. Так, «Угода про всеосяжне політичне врегулювання камбоджійського конфлікту» підтвердила

⁶⁵ Ratner, S., 'The Cambodia Settlement Agreements', AJIL, 87 (1993), p. 1.

суверенний характер Вищої національної ради в 1990 році, описавши її як «єдиний законний орган і джерело влади, в якому протягом перехідного періоду втілюється незалежність, національний суверенітет і єдність Камбоджі». Функції Організації Об'єднаних Націй, які мав виконувати Тимчасовий орган ООН у Камбоджі (UNTAC), був створений Радою Безпеки ООН. Зокрема, UNTAC отримав прямий контроль над камбоджійськими агентствами у сферах закордонних справ, національної оборони, фінансів, громадської безпеки та інформації; нагляд за іншими органами, які можуть вплинути на результати виборів; і право проводити розслідування щодо різних інших державних органів, щоб визначити, чи підривали вони будь-які договірні угоди, і якщо так, вжити заходів для виправлення цього. Усі аспекти ролі UNTAC були додані до більш традиційних функцій ООН із забезпечення припинення вогню та військової демобілізації, а також проведення виборів для створення постійного національного уряду⁶⁶.

Це означає, що коли держави наділяють міжнародні організації конкретними повноваженнями за договірними конструкціями, то виникають два важливі питання: перше стосується компетенції самої міжнародної організації для здійснення цих нових повноважень відповідно до її установчого договору; а друге питання стосується ступеня, до якого надані держави можуть здійснювати контроль над органом міжнародної організації під час використання наданих повноважень останній⁶⁷. З нашої точки зору цей випадок також вказує, що конкретних ситуаціях можуть складатися в рамках взаємодії держав та міжнародних організацій, можуть бути сконструйовані нові види взаємовідносин між конкретною державою, її регіоном та міжнародною організацією, особливо в безпекових питаннях. Окремі дискусії щодо таких нових форм знаходили своє відображення у пропозиціях формування миротворчого контингенту на території України по лінії

⁶⁶ Matheson M., 'United Nations Governance of Postconflict Societies', AJIL 95 (2001), p.76 at p. 77.

⁶⁷ Dan Sarooshi. SOME PRELIMINARY REMARKS ON THE CONFERRAL BY STATES OF POWERS ON INTERNATIONAL ORGANIZATIONS. Jean Monnet Working Paper 4/03. NYU School of Law • New York, NY 2003. p. 20.

розмежування військових дії з державою-агресором Росією. Проте в практичну імплементацію такі пропозиції не трансформувалися⁶⁸.

На окрему увагу заслуговує аналіз питання компетенції міжнародної організації виконувати повноваження, що забезпечені міждержавним договором. Очевидно, що сам факт передачі міжнародній організації повноважень за міждержавним договором не означає автоматично *ipso facto*, що організація може законно виконувати повноваження, надані відповідними державами. В зв'язку з цим слід звернути увагу на твердження судді Лаутерпахта, який у справі про процедуру голосування щодо передачі державами повноважень ООН вказав: «... у випадку Організації Об'єднаних Націй, та питання чи вживаються дії для досягнення цілей цієї організації або для виконання функції, прийнятої згідно з якимось стороннім інструментом, таким як договір, то така функція в будь-якому випадку повинна входити до сфери компетенції такої міжнародної організації, як це визначено в статуті. Тому що міжнародна організація не може прийняти виконання завдання, яке виходить за межі її функцій, визначених у статуті такої міжнародної організації»⁶⁹. З цього випливає, що аби законно здійснювати повноваження, надані міждержавним договором, міжнародна організація повинна володіти компетенцією зробити це відповідно до свого установчого договору. Це досить проста конструкція, але вона є вкрай важливою. Разом з цим, така умова може створювати труднощі для самої міжнародної організації, яка може здійснювати повноваження, які прямо чи неявно не надаються її державами і не відображені прямо у власному установчому договорі. З іншого боку такий виклик можна подолати, якщо стверджувати, що надані повноваження належать до загальної компетенції міжнародної організації або ж якщо статут міжнародної організації містить положення як «виконувати інші функції». За такого підходу концепція загальної компетенції, як вона може інтерпретуватися, визначає тільки діапазон повноважень. Така ідея загальної

⁶⁸ Анчал Вохра. Розміщення військ в Україні: дискусія набуває конкретики? - <https://www.dw.com/uk/rozmisenna-evropejskih-vijsk-v-ukraini-diskusia-nabuvae-konkretiki/a-71667489> (дата звернення 25.08.2025).

⁶⁹ ICJ Reports (1955), par. 67 at p.109.

компетенції є важливою, оскільки як її існування може бути встановлено в конкретному випадку і це дозволяє міжнародній організації здійснювати надані повноваження *ad hoc*, якщо в установчому договорі нічого конкретно не зазначено про те, чи організація може здійснювати певні повноваження або навіть якщо установчий договір може прямо передбачити, що організація сама не має таких повноважень відповідно до установчого договору. Приклад того, як загальна компетенція може забезпечувати гнучкість можна розглянути випадком наділення ООН спеціальними повноваженнями, які порушують питання відповідно до статті 2 (7) статуту ООН. У цьому положенні визначено: «Цей Статут жодною мірою не дає Організації Об'єднаних Націй права на втручання у справи, що по суті входять до внутрішньої компетенції будь-якої держави, і не вимагає від Членів Організації Об'єднаних Націй подавати такі справи на дозвіл у порядку цього Статуту; однак цей принцип не стосується застосування примусових заходів на підставі Розділу VII.»⁷⁰. Таким чином, концепція загальної компетенції міжнародної організації дуже схожа на концепцію неявних (тих, що розуміються) повноважень у праві міжнародних організацій, оскільки обидві вони спираються на припущення правоздатності з об'єктів і цілей організації, що викладені в її установчому договорі. Однак між цими двома поняттями є важлива відмінність. Існування такої сили надає органу міжнародної організації певні можливості – а саме компетенцію діяти, тоді як теорія загальної компетенції сама по собі не дозволяє органу діяти, а радше, для поточних цілей, надає такому органу компетенцію діяти в певній сфері, таким чином дозволяючи міжнародній організації приймати та використовувати надані повноваження⁷¹. Це положення не означає, що певна міжнародна організація не має загальної компетенції виконувати повноваження, що пов'язані з внутрішніми справами держави, а просто в тому, що ніщо в статуті тієї чи іншої організації не дає такій організації будь-яких конкретних повноважень – тобто «уповноважувати міжнародну організацію»

⁷⁰ Bekker P., *The Legal Position of Intergovernmental Organizations: A Functional Necessity Analysis of Their Legal Status and Immunities*, (1994), p. 75.

⁷¹ *Reality and Hope in International Human Rights: A Critique*, Hofstra Law Review, 9 (1981).

– «втручатися» у справи, що входять до внутрішньої юрисдикції держав, що утворили відповідну таку міжнародну організацію.

У світлі цього слід згадати про доктрину повноважень що мають на увазі, яка дозволяє міжнародним організаціям здійснювати дії, які прямо не передбачені їхніми установчими документами, але є необхідними для реалізації їхніх цілей. В такий спосіб міжнародна організація може здійснювати ті повноваження, які логічно випливають із її цілей і функцій, навіть якщо вони прямо не вказані у статних документах цієї організації. Однак розширене тлумачення концепції повноважень що мають на увазі створює ризик фактичного виходу міжнародних організацій за межі їхньої договірної основи, що викликає занепокоєння щодо порушення принципу суверенної рівності держав-членів. Особливо гостро ця проблема виявилась у праві Європейського Союзу, де Суд ЄС у рішенні ERTA Case (1971)⁷² визнав широку зовнішню компетенцію Союзу на основі внутрішніх повноважень, що породило доктринальні дискусії про небезпеку "саморозширення" компетенцій без чіткої згоди держав.

Провідні науковці, такі як Генрі Г. Шермерс і Нільс Блоккер у праці *International Institutional Law*, 2018, підкреслюють, що застосування повноважень що мають на увазі має бути суворо обмежене виключно до того, що є "необхідним і очевидним" для досягнення цілей організації, а не як механізм розширення її автономії за рахунок держав. Інакше це може призвести до "інституційної інфляції" і до потенційного конфлікту із базовими принципами міжнародного права.

Таким чином у якості проміжного висновку можна підсумувати, що міжнародні організації все ще істотно впливають на розвиток міжнародних відносин, внутрішні справи держав та регулювання різних сфер останніх. Міжнародні організації різняться за видом залежно від суб'єктного складу, цілей діяльності та за іншими критеріями. Разом з цим, у контексті

⁷² Judgment of the Court of 31 March 1971. *Commission of the European Communities v Council of the European Communities*. European Agreement on Road Transport. Case 22-70.

трансформації принципу суверенної рівності держав найбільш важливою є відмінність міжнародних організацій щодо виконуваних ними функцій та повноважень. За цим критерієм міжнародні організації класично поділяють на такі групи:

- 1) міжнародні організації, що виконують координуючі функції;
- 2) міжнародні організації, що виконують наднаціональні функції.

Слід чітко підкреслити, що міжнародні організації ефективно функціонують на базі того, що держави-члени добровільно погоджуються обмежити частину свого суверенітету для того, щоб наділити повноваженнями саму таку міжнародну організацію. Виділяють два ключові критерії, які демонструють і визначають звуження рівності держав не лише фактично, а й юридично: 1) кількісне представництво та фактичний «вплив», які мають держави; 2) голосування за принципом більшості голосів⁷³. Питання про різницю в кількісному представництві держав та «вплив» їхнього голосу в міжнародних організаціях часто пов'язують із ідеями, що за принципом рівності кожна держава мала б наділятися одним голосом, тобто одна держава – один голос. Однак в реальній дійсності такий принцип не працює. Така практика пояснюється ідеєю того, що держава представляє інтереси свого народу, і чим більшим населенням та політичним впливом володіє держава, тим більше реального впливу вона здійснює в тій чи іншій міжнародній організації. Це в значній мірі залежить від самої організації.

Окреме проблематичне питання щодо повноважень міжнародних організацій, яке потребує розгляду у випадку наділення їх *ad hoc* повноваженнями, полягає в тому, що держави, які надають повноваження, вказують, що вони повинні здійснюватися з використанням процесів прийняття рішень, які відрізняються від тих, що визначені в установчому договорі відповідної міжнародної організації. Питання такого типу виникало перед Міжнародним Судом ООН у «Процедура голосування» (англ. Voting

⁷³ Hamulák, O. National Sovereignty in the European Union: View from the Czech Perspective / O. Hamulák. – Cham : Springer International Publishing AG, 2016. – p. 88.

Procedure Case) 1955 року – щодо передачі повноважень від однієї організації (Ліги Націй) до іншої (Організації Об'єднаних Націй)⁷⁴. Головне питання у цій справі полягало в тому, який процес ухвалення рішень має використовувати Генеральна Асамблея ООН під час здійснення наглядових повноважень за системою мандатів – повноважень, які раніше виконувала Рада Ліги Націй і згодом були передані Генеральній Асамблеї. Генеральна Асамблея ООН вимагала використовувати правило одностайності Ліги Націй або власний процес більшості у дві третини голосів діяв, як це передбачено Статутом ООН. Причиною виникнення цього питання було те, що Міжнародний суд ООН у своєму попередньому рішенні 1950 року постановив, що, незважаючи на те, що Генеральна Асамблея ООН має право здійснювати наглядові повноваження щодо системи мандатів, нагляд з боку Генеральної Асамблеї ООН «такий процес має відповідати, наскільки це можливо, до процедури, якої дотримувалася в цьому відношенні і Ліга Націй»⁷⁵. Так, Сд у справі «Процедура голосування» (Voting Procedure Case) 1955 року» вирішив: система голосування Генеральної Асамблеї ООН не розглядалася, коли суд у своєму попередньому висновку 1950 року виснував, що «нагляд повинен, наскільки це можливо, відповідати процедурі, якої дотримується в цьому відношенні Ліга Націй». Статут органу зазвичай визначає метод голосування, за допомогою якого орган приймає свої рішення. Система голосування пов'язана зі складом і функціями органу. Він формує одну з характеристик базису органу. Прийняття рішень більшістю в дві третини голосів або простою більшістю голосів є однією з відмінних рис Генеральної Асамблеї ООН, тоді як правило одностайності було однією з відмінних рис Ліги Націй. Ці дві системи характерні для різних органів, і одна система не може бути замінена іншою без базисних змін. Перенесення на Генеральну Асамблею ООН правила одностайності, що було у Ліги Націй означало б не просто впровадження процедури, а означало б ігнорування однієї з характеристик Генеральної

⁷⁴ South-West Africa-Voting Procedure case, ICJ Reports (1955), p.67 (the Voting Procedure case).

⁷⁵ International Status of South-West Africa case, ICJ Reports (1950), p.128 at p.138.

Асамблеї ООН⁷⁶. Важливо наголосити, що суд не пояснив, що лежить в основі припущення про те, що процедура голосування в органі міжнародної організації є важливою – і, на думку суду, невід’ємною – частиною інституційної компетенції такого органу, так що вона не може бути змінена інакше як конституційним рішенням. Одним із доктринальних обґрунтувань може бути те, що держави-члени надали повноваження органу міжнародної організації за умови, що вони мають виконуватися відповідно до процесів прийняття рішень органом, як зазначено в його установчій угоді, і що це має застосовуватися також до повноважень, наданих міжнародній організації державами на спеціальній основі або, як у випадку з процедурою голосування, іншою міжнародною організацією (Ліга Націй). Але з цього обґрунтування не випливає, що така неявна умова є незмінною. Держави-учасниці установчого договору завжди можуть узгодити та змінити процеси прийняття рішень органом міжнародної організації. Сам Міжнародний суд ООН визнав, що це можна зробити шляхом так званої «конституційної поправки». Справа в тому, що такі поправки не обмежуються формальними процесами внесення поправок, зазначеними в установчому договорі⁷⁷. Ключовим елементом, необхідним для внесення поправок, є те, що держави-учасниці договору – у випадку міжнародної організації, її членів – погоджуються, або, іншими способами, надають свою згоду на внесення відповідних змін. Основним способом внесення поправок де-факто до процесів прийняття рішень в міжнародній організації можуть відбуватися шляхом надання членами своєї згоди шляхом мовчазної згоди на подальшу діяльність органу міжнародної організації. Цей процес де-факто внесення змін заслуговує на більш детальний розгляд, оскільки він може забезпечити важливу правову основу для того, щоб організація могла прийняти та використати передачу повноважень, що вимагає використання процесів прийняття рішень, відмінних від тих, що визначені в її установчому договорі. Аби наочно продемонструвати це на практиці є сенс

⁷⁶ Voting Procedure case, ICJ Reports (1955), par. 67 at p.75.

⁷⁷ Dan Sarooshi. SOME PRELIMINARY REMARKS ON THE CONFERRAL BY STATES OF POWERS ON INTERNATIONAL ORGANIZATIONS. Jean Monnet Working Paper 4/03. NYU School of Law • New York, NY 2003. p. 24.

звернутися до заяву висновків Міжнародного суду у справі щодо Намібії, де суд постановив, що подальша практика Ради Безпеки ООН фактично змінила положення статті 27(3) статуту ООН - внаслідок утримання від голосування постійного члена ООН⁷⁸. Суд зазначив: засідання Ради Безпеки ООН, які тривають протягом тривалого періоду, надають численні докази того, що позиції членів Ради Безпеки ООН, зокрема її постійних членів, послідовно та однаково тлумачили практику добровільного утримання у голосуванні постійних осіб як такі, що не є перешкодою для прийняття резолюцій. Утримавшись, держава-член не означає, що виразив своє заперечення проти схвалення того, що пропонується; щоб запобігти прийняттю резолюції, яка потребує одностайності постійних членів, постійний член має лише проголосувати проти. Ця процедура, якої дотримується Рада Безпеки ООН, яка залишилася незмінною після внесення в 1965 році поправки до статті 27 статуту ООН, була загальноновизнаною членами ООН і свідчить про загальну практику цієї міжнародної організації⁷⁹. Окремо слід розглянути, якою мірою доктрина подальшої практики функціонування міжнародної організації разом із мовчазною згодою держав-членів може стати основою для того, щоб міжнародна організація могла приймати та використовувати надані повноваження за допомогою процесу прийняття таких рішень, що відрізняються від зазначеного в установчому договорі такої організації.

Якщо неспроможність держав протестувати – коли такий протест необхідний для збереження їхніх прав – проти неодноразових випадків практики органу міжнародної організації може прирівнюватися до мовчазної згоди, то, за логікою, не повинно мати значення, скільки разів держави надали можливість запобігти зміні своєї юридичної позиції згідно з установчим договором такої міжнародної організації, адже цього достатньо і одного разу. Інакше кажучи, перша неспроможність заперечити проти практики органу міжнародної організації може розглядатися як мовчазна згода держави-члени

⁷⁸ Namibia case, ICJ Reports (1971), p. 22.

⁷⁹ Namibia case, ICJ Reports (1971), p. 22.

на зміну своєї юридичної позиції відповідно до установчого договору. У нашому контексті передбачуваної зміни органом своїх процесів прийняття рішень з метою здійснення наданих повноважень, таким чином, аргумент полягає в тому, що про таке невиконання держави-учасниці мають заперечити проти рішення органу відповідної міжнародної організації про прийняття наданих повноважень, що є джерелом їх мовчазної згоди на новий процес⁸⁰.

Так, уже згадуваний в цій роботі правник Лаутерпахт вказує, що можна було очікувати, що суди неохоче покладатимуться на практику, як елемент тлумачення, якщо вона не повторюватиметься достатньо часто, щоб виправдати думку про те, що вона була своєрідним вираження відповідності нормі права. Неможливо витягти з них ні будь-яке твердження принципу, ні якийсь послідовний метод, з якого можна було б вивести закономірний принцип. У окремих справах було зроблено посилення на неодноразове обговорення цього питання⁸¹.

Ще одним питанням є те, що якщо представник держави не має повноважень висловити згоду своєї держави на де-факто зміну договірних зобов'язань, тоді саме в таких випадках держава повинна внести протест (застереження) проти запропонованого акту чи рішення міжнародної організації, щоб, зокрема, попередити інших держав щодо цього факту. Таким чином, відсутність заперечень з боку держави може, з точки зору як міжнародної організації, так і інших держав-членів, розглядатися як переконливий доказ мовчазної згоди держави з відповідним рішенням. Окреме питання полягає в тому, чи враховують установчі документи міжнародних організацій той факт, що коли держави беруть участь у формуванні практики, яка буквально не відповідає положенням спочатку прийнятому установчого акту (основного документу), вони беруть участь у зміні своїх міжнародних зобов'язань без фактичного відповідного погодження із внутрішнім

⁸⁰ Dan Sarooshi. SOME PRELIMINARY REMARKS ON THE CONFERRAL BY STATES OF POWERS ON INTERNATIONAL ORGANIZATIONS. Jean Monnet Working Paper 4/03. NYU School of Law • New York, NY 2003. p. 29.

⁸¹ Lauterpacht, E., 'The Development of the Law of International Organizations by the Decisions of International Tribunals', *Recueil des Cours*, 152 (1976, IV), p. 377.

національним законодавством⁸². Ще однією теоретичною проблемою проти надання занадто великого значення одноразовій неспроможності держав заперечити проти дії чи рішення міжнародної організації полягає в тому, що дві основні передумови для дії доктрини мовчазної згоди в міжнародному праві не обов'язково можуть бути виконані в справах різних міжнародних організацій. Дві передумови, які мають бути виконані перед тим, як можна сказати, що держава мовчазно погодилася на зміну своїх прав чи обов'язків згідно з міжнародним правом – *in casu*, на фактичну зміну установчого договору – полягають у тому, що держава повинна знати про передбачувані зміни, які відбуваються в його законних правах або обов'язках, і, по-друге, що держава повинна мати відповідну можливість для висловлення будь-якого застереження, який вона може забажати зробити.

Важливим для категорії «мовчазної згоди» згідно з міжнародним правом є те, що держава знає про конкретний акт, відмова від протесту проти якого, може призвести до зміни її законних прав або обов'язків. Тобто не можна стверджувати, що держава мовчазно погодилася з рішенням чи дією, якщо вона спочатку не знала про рішення чи дію, які мали на меті змінити її законні права чи обов'язки. Однак це не означає, що держава обов'язково має усвідомлювати правові наслідки не за явлення протесту в конкретній справі з її боку: це питання, яке кожна держава повинна визначити для себе як питання власних інтересів. Поріг усвідомлення для мовчазної згоди має більш фактичний характер: чи держава знала або повинна була знати про конкретний акт або рішення міжнародної організації, яка приймає передачу повноважень від конкретної держави. У випадку міжнародних організацій це питання достатньої обізнаності може викликати справжнє занепокоєння низки менших держав, які через обмежені ресурси не можуть контролювати рішення ряду міжнародних організацій, учасниками яких вони є. Тобто в цьому криється як доктринальна, так і реальна практична проблема.

⁸² Dan Sarooshi. SOME PRELIMINARY REMARKS ON THE CONFERRAL BY STATES OF POWERS ON INTERNATIONAL ORGANIZATIONS. Jean Monnet Working Paper 4/03. NYU School of Law • New York, NY 2003. p. 30.

Де-факто поправки до установчого договору через практику застосування таких правок залишається невирішеним питання - який ступінь прийняття державами-членами організації вважається необхідні для внесення змін. Міжнародний суд ООН у справі Намібії постановив, що практика органу має бути «загальноприйнятою» державами-членами організації, щоб здійснити фактичну зміну установчого договору. Однак є проблема тлумачення, оскільки неясно, що означає «загальноприйнятий». Ані суди, ані самі міжнародні організації не виявили реальної схильності викладати будь-яку загальну теорію щодо ідентичності чи кількості сторін, чия поведінка має значення для встановлення будь-якої конкретної практики (з позиції її повторюваності). У деяких випадках суди взагалі не посилаються на це; в інших вони роблять це лише опосередковано⁸³.

Існує підхід відповідно до якого було б доцільно вимагати для де-факто поправок такий самий ступінь схвалення серед держав-членів організації, який вимагався б для офіційних поправок відповідно до установчого договору такої організації. Подальша практика часто змінює установчі договори міжнародних організацій. Деякі органи влади стверджують, що такі зміни потребують згоди всіх держав-членів організації; інші стверджують, що достатньо більшості. Можливим вирішенням цього питання могло б бути застосувати за аналогією будь-яке положення про поправку, яке існує в установчому договорі⁸⁴. Такий підхід є корисним, оскільки вимагати у разі внесення де-факто поправки більшої кількості держав, ніж визначено для офіційної поправки є надто формальним та обтяжливим підходом.

Таким чином, подальша практика функціонування міжнародної організації в поєднанні з мовчазною згодою держав-членів на цю практику може стати основою для того, щоб міжнародна організація могла прийняти та використовувати надані повноваження, використовуючи процес прийняття рішень, відмінний від того, що визначено в її установчому договорі. Однак для

⁸³ Wood, M., 'Participation of Former Yugoslav States in the United Nations and in Multilateral Treaties', *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, 1 (1997), p. 231.

⁸⁴ Schwelb, E., 'The Amending Procedure of Constitutions of International Organizations', *British Year Book of International Law*, 31 (1954), p.49 at pp.51-52.

цього необхідно прийняти рішення органу, який приймає передачу повноважень, мовчазно погоджується з більшістю держав-членів, необхідних для внесення офіційних змін до установчого договору. Слід підкреслити, що це не є зміною процесів прийняття рішень органом міжнародної організації в більш загальному плані, але лише тоді, коли орган виконує надані для цього повноваження. Більш постійна та ширша зміна можлива, але це вимагатиме мовчазної згоди держав-членів на рішення органу, який здійснює таку зміну, під час виконання ним власних повноважень відповідно до установчого договору – на відміну від повноважень, наданих державами на основі *ad hoc*. Наслідком цього є те, що у разі внесення фактичних поправок вимога більшості для ухвалення рішень органом буде набагато важливішою на практиці, ніж вимога більшості для офіційної поправки до договору⁸⁵.

Тобто питання фактичної поведінки та мовчазної згоди держав щодо їхніх позицій в міжнародних організаціях досі несе в собі низку теоретичних та практичних проблем.

У термінах, які використовуються для позначення надання державами суверенних повноважень міжнародним організаціям існує значний вакуум ясності. Такі терміни, як «передача», «відчуження», «трансфер», «делегування» та «авторизація», використовуються як синоніми міжнародними та національними судами для позначення того самого факту передачі повноважень або того самого терміну. Очевидно, що точне і правильне вживання термінів у міжнародному праві є основою і має велике значення з позиції теорії права, оскільки терміни не тільки визначають зміст правових норм, а й забезпечують їх правильне застосування та інтерпретацію в конкретних ситуаціях.

Терміни як структурний елемент правової норми становлять концептуальну основу для формування всіх правових категорій. Будь-який елемент правової норми має бути сформульований за допомогою чітких та

⁸⁵ Dan Sarooshi. SOME PRELIMINARY REMARKS ON THE CONFERRAL BY STATES OF POWERS ON INTERNATIONAL ORGANIZATIONS. Jean Monnet Working Paper 4/03. NYU School of Law • New York, NY 2003. p. 35.

однозначних термінів, оскільки їх неправильне чи неточне використання зумовлює можливість подвійного тлумачення правових приписів. Це, у свою чергу, призводить до юридичних помилок та неправильної кваліфікації правових ситуацій.

Функціональне значення термінів безпосередньо пов'язане з принципом правової визначеності, який належить до фундаментальних засад правової системи. Зміст цього принципу полягає у забезпеченні передбачуваності правового регулювання: учасники правовідносин повинні мати можливість прогнозувати правові наслідки своїх дій на підставі чітко сформульованих і стабільних норм. Відтак, термінологічна точність є ключовою передумовою реалізації правової визначеності. Використання термінів у некоректний спосіб породжує невизначеність щодо обсягу прав та обов'язків суб'єктів, що фактично нівелює стабільність та передбачуваність правопорядку. Правова визначеність є одним із основних принципів правової системи. Вона передбачає, що всі суб'єкти правовідносин повинні мати можливість передбачити наслідки своїх дій на основі ясних і стабільних правових норм. Точність термінів є важливою складовою цієї визначеності. Якщо терміни використовуються некоректно, це може створювати невизначеність щодо прав і обов'язків суб'єктів правовідносин, що порушує принцип правової стабільності та визначеності.

Тлумачення правових норм та те як найменуються терміни теж мають неабияке значення. Право як система норм передбачає можливість їх тлумачення. Від точності термінів залежить, наскільки точно можна інтерпретувати зміст цих норм. Невірне або неточне застосування термінів може привести до двозначних або неправильних юридичних висновків. Тлумачення правових норм є необхідним інструментом для вирішення суперечок між учасниками правовідносин, а точність термінів значно спрощує процес тлумачення і дозволяє уникнути непорозумінь та якісно вирішувати спори. У міжнародному праві та порівняльному правознавстві точність термінів стає важливою для гармонізації різних правових систем.

Термінологічні відмінності між правовими системами можуть створювати бар'єри в міжнародних відносинах, зокрема у сфері прав людини, міжнародних угод чи транснаціонального бізнесу. Тому коректне використання термінів є важливим для забезпечення взаєморозуміння між правовими системами різних країн та ефективного функціонування міжнародних правових механізмів.

Окремо слід згадати про юридичну техніку, яка полягає в точному та чіткому формулюванні правових норм. Термінологія є невід'ємною частиною цієї техніки, оскільки саме вона дозволяє уникнути неоднозначностей у формулюваннях нормативних актів, в тому числі тих, що мають міжнародно-правову складову. Недостатня увага до правильності вживання юридичних термінів може спричинити не лише юридичні помилки, але й зниження довіри до правової системи в цілому з боку учасників міжнародних організацій.

Слід наголосити, що зміни в суспільстві, технологічний прогрес та нові соціальні потреби постійно приводять до необхідності коригування змісту термінів у правових системах та на міжнародному рівні. Важливим є не лише точність термінів на конкретний момент часу, а й їх здатність адаптуватися до змін. Оновлення термінів відповідно до нових реалій забезпечує їх актуальність і здатність відображати сучасні правові потреби. Отже, точне і правильне застосування та тлумачення термінів є основою для створення справедливого і ефективного правового порядку. У теорії права це питання стосується не тільки коректного вираження норм права, а й забезпечення стабільності та передбачуваності правової системи. Тому точність термінів має бути пріоритетом для учасників, що мають на меті утворити або доєднатися до певної міжнародної організації.

При обговоренні процедур передачі прав від держав до міжнародних організацій слід відмітити, що не всі передачі та процедури повноважень є однаковими, а існують важливі відмінності, які впливають із типу передачі повноважень для правових відносин, встановлених між державою, яка надає повноваження, та організацією. Невірне розрізнення різних типів передач

повноважень підриває аналіз різних правових наслідків цих передач повноважень, а також приховує внутрішні політичні дебати, які супроводжують передачу повноважень⁸⁶. Саме з цих причин слід деталізувати типологію термінів, які можна використовувати для опису процесів надання державами повноважень міжнародним організаціям.

Для того, щоб описати цю типологію слід розглядати процедури передачі повноважень як своєрідний спектр, який має на одному кінці саму передачу повноважень, яка встановлює агентські відносини між державою та організацією, а на іншому кінці передачу, яка передбачає передачу повноважень для міжнародної організації. Між цими двома позиціями лежить категорія делегування повноважень, яка є ближчою до своєрідної агентської позиції в спектрі та окрема категорія передачі повноважень, що ближче до процедури відступлення повноважень. Тип конкретного надання повноважень у цьому спектрі залежить від ступеня повноважень, який держава передала конкретній міжнародній організації.

Є три ознаки надання повноважень, які можна використати, щоб визначити ступінь, до якого повноваження були передані державою, і, таким чином, у межах якої з категорій можна розмістити конкретну передачу повноважень. По-перше, це питання відкликання. В який спосіб держава може відкликати надані їй повноваження, якщо взагалі така процедура передбачена. По-друге, це ступінь, до якого держава зберігає контроль над здійсненням повноважень міжнародною організацією. Останнє - це чи має міжнародна організація виключне право здійснювати повноваження, надані їй державою, чи держава зберегла за собою право здійснювати повноваження одночасно з міжнародною організацією. Відповідно і ступінь надання повноважень міжнародній організації не залежить від природи конкретних повноважень – чи це, наприклад, законодавча, виконавча чи судова влада, чи повноваження є дискреційними чи недискреційними за своєю природою⁸⁷.

⁸⁶ Denza, E., 'Two Legal Orders: Divergent or Convergent?', ICLQ, 48 (1999), p.257 at pp. 259-260.

⁸⁷ Dan Sarooshi. SOME PRELIMINARY REMARKS ON THE CONFERRAL BY STATES OF POWERS ON INTERNATIONAL ORGANIZATIONS. Jean Monnet Working Paper 4/03. NYU School of Law • New York, NY 2003. p. 37.

Разом з цим, класифікація видів передачі повноважень не може бути точною, оскільки межі між цими категоріями (видами) остаточно не встановлені, і можуть бути випадки, які містять елементи, спільні для двох категорій, які є суміжними в загальному спектрі. Однак аналіз цих категорій є корисним аналітичним інструментом, оскільки в спектрі є позиції, які зумовлюють різні правові наслідки, а отже, і класифікація конкретного типу передачі повноважень, допомагає прояснити правові наслідки, які є результатом типу передачі відповідних повноважень.

Зокрема важливим питанням є те, що у випадку, коли держава зберегла за собою право здійснювати повноваження, надані міжнародною організацією, чиє тлумачення повноважень матиме перевагу у випадку конфлікту, який виникає внаслідок одночасного виконання повноважень обох цих суб'єктів. Необхідно чітко з'ясувати хто несе відповідальність за порушення міжнародного права, які можуть статися в результаті виконання міжнародною організацією наданих повноважень: держава, сама міжнародна організація чи обидва і тоді в яких пропорціях.

Найпоширенішим типом передачі повноважень від держави до міжнародної організації є так звані агентські відносини між державою та міжнародною організацією. Агентські відносини є єдиною категорією типології, яка також існує як окреме правове поняття згідно теорії міжнародного публічного права. Наявність агентських відносин між міжнародними суб'єктами права було визнано Міжнародним Судом ООН, Комісією з міжнародного права. З цього випливає, що міжнародне публічне право вимагає трьох передумов для того аби можна було вважати та кваліфікувати агентські відносини між юридичними особами такими, що встановлені:

- По-перше, потенційний принципал і агент повинні бути окремими юридичними особами публічного права.

- По-друге, це вимога наявності згоди: потенційний довіритель повинен погодитися на передачу потенційному агенту повноважень діяти від імені довірителя.
- По-третє, потенційний принципал повинен здійснювати контроль за діями свого агента.

Важливо ще раз відмітити, що концепція «агентства» вважається загальноприйнятною в контексті функціонування міжнародних організацій. Міжнародна організація може діяти як «агент» від імені свого члена (держави) та інших держав.

Як було вказано вище, важливою передумовою для існування агентських відносин у міжнародному праві є те, що принципал і агент є окремими юридичними особами. Це впливає з принципу представництва, властивого агентським відносинам: агент діє від імені свого принципала. У випадку потенційних агентських відносин між міжнародною організацією та державою, якщо первинно міжнародна організація не була відокремленою юридичною особою, то таке утворення є звичайним розширенням представництвом зацікавлених держав, і такі дії, є не що іншим, як діями самих держав. Необхідно відзначити, що досить небагато установчих договорів прямо передбачають міжнародну правосуб'єктність міжнародних організацій. А коли такі пункти все ж відображені в міжнародних договорах, то у них вказується, що вони всього лише передбачають, що відповідна міжнародна організація «має правосуб'єктність»⁸⁸. У випадках, коли немає прямого положення про правосуб'єктність міжнародної організації, тоді слід використовувати функціональний тест, прийнятий Міжнародним судом ООН у справі про репарації, де він встановив існування окремої правосуб'єктності ООН від правосуб'єктності її держав-членів⁸⁹.

Окремо доречно розкрити зміст рішення Верховного суду Ізраїлю у справі «Генеральний прокурор Ізраїлю проти Каміара», де суд вказав, що

⁸⁸ Klabbers, J., *An Introduction to International Institutional Law* (2002), pp. 67-75.

⁸⁹ *Reparations for Injuries Suffered in the Service of the United Nations case*, ICJ Reports (1949), p.174.

надання повноважень, про яке йдеться у розділі 2 (d), має лише своїм об'єктом розмежування сфери, у якій даний міністр уповноважений працювати не «від імені» уряду, а як уряд. Це не питання делегації чи передачі повноважень або уповноваження агента його принципалом; а йдеться лише про розподіл функцій правління між його членами таким чином, що навіть після цього розподілу функції залишаються функціями уряду і повноваження залишаються повноваженнями уряду⁹⁰. Таким чином вірне тлумачення концепції розподілу повноважень постає не тільки у відносинах держав та міжнародних організацій, але й у внутрішньодержавних відносинах теж.

Передумова згоди є другим компонентом в складі передачі повноважень від держави до міжнародної організації. Необхідність згоди, як передумови для встановлення агентських відносин існують набагато більшою мірою в міжнародному праві, ніж у національних правових системах. У національних правових системах пряма дія норм права може усунути потребу в наявності згоди принципала на встановлення певних агентських відносин з агентом. Проте міжнародне публічне право навпаки не передбачає прийняття державами зобов'язань без чітко вираженої згоди на це. Це призводить до того, що передача повноважень до міжнародної організації має ґрунтуватися на чітко вираженій згоді, оскільки інакше міжнародне право не визнає здатність агента брати на себе зобов'язання від імені свого принципала (тобто від держави)⁹¹.

Суттєва роль, яку відіграє згода держави у встановленні агентських відносин з будь-якою міжнародною організацією, була підкреслена в роботі Комісії з міжнародного права, коли остання розглядала можливість однієї держави виступати в якості агента та укладати договір від імені іншої держави. Такий агентський підхід викликав певну критику з боку Комісії з міжнародного права. Існує і та позиція, що концепція агентства насправді широко використовувалася переважно в колоніальній практиці держав, у

⁹⁰ The Attorney-General of Israel v. Kiamar, Supreme Court of Israel sitting as the Court of Criminal Appeal, 9 June 1968, 44 ILR, p.197 at p. 249.

⁹¹ Dan Sarooshi. SOME PRELIMINARY REMARKS ON THE CONFERRAL BY STATES OF POWERS ON INTERNATIONAL ORGANIZATIONS. Jean Monnet Working Paper 4/03. NYU School of Law • New York, NY 2003. p. 41.

зв'язку з протекторатами. Однак у відповідь на таку критику кілька членів Комісії з міжнародного права висловили власну незгоду. Оскільки агентські відносини були вільно встановлені між двома державами, то будь-які треті особи не повинні висловлювати позитивну чи негативну думку щодо такої практики. Такі відносини можуть бути сформовані між будь-якими країнами з міркувань взаємодопомоги чи співпраці. Здавалося б дивним виключити можливість укладання агентського договору між державою та міжнародними організаціями. Агентство може бути стабільною та постійною угодою. Інститут агентства не був таким поширеним у міжнародному праві до 1950-1960 років, у приватному та у публічному праві. Тим не менш, він існував у міжнародному праві, і його використання було більш поширеним, ніж це було загальновизнано⁹².

Загалом суб'єкти міжнародного публічного права не повинні негативно ставитися до інституту агентства тільки тому, що він міг використовуватися в минулому для встановлення протекторатів (у відносинах з колоніями). Будь-які агентські відносини, які можуть бути встановлені, регулюватимуться загальними правилами міжнародного права. Такі норми, що стосуються вільної згоди, недійсності на підставі примусу, *jus cogens*, повноваження денонсації за певних обставин і рішення щодо зміни обставин будуть застосовуватися в усіх випадках. Таким чином, існують достатні гарантії, щоб забезпечити, що жодна держава в майбутньому, як це сталося в минулому, не використає метод агентської дії за договором для встановлення режиму протекторату проти вільної волі будь-якої держави, яку представляють⁹³.

Роль згоди держави у встановленні агентських відносин може бути гарантовано засобами, відмінними від вимоги укладення договору. Згода держави може впливати з її заяв або дій. Зокрема справа США та Ірану, розглянута Міжнародним судом ООН, є прикладом, коли згода держави на агентські відносини впливає з її заяв. Крім того, цей випадок також

⁹² Yearbook of the International Law Commission, 1964, vol.1, 732nd meeting, p.57 at para. 95.

⁹³ Dan Sarooshi. SOME PRELIMINARY REMARKS ON THE CONFERRAL BY STATES OF POWERS ON INTERNATIONAL ORGANIZATIONS. Jean Monnet Working Paper 4/03. NYU School of Law • New York, NY 2003. p. 43.

підкреслює необхідність згоди держави для встановлення агентських відносин, оскільки Міжнародний суд ООН відмовився побудувати свій висновок про відповідальність Ірану за явно незаконні дії, пов'язані з окупацією посольства США в Ірані, на аргументі існування агентських відносин без доказів прямої згоди Ірану на встановлення таких відносин. Так, суд у справі про захоплення посольства США вказав, що не було зроблено ніяких припущень, що бойовики, коли вони здійснили напад на посольство, мали будь-який офіційний статус визнаних «агентів» або органів іранської держави. Тому їхня поведінка під час організації нападу, захоплення посольства та захоплення його в'язнів як заручників не може вважатися приписуваною цій державі на такій підставі. Їхню поведінку (бойовиків) можна вважати безпосередньою, що йде від волі Іранської держави, лише якщо буде встановлено, що фактично в даному випадку бойовики діяли від імені держави, отримавши доручення від якогось компетентного органу іранської держави здійснити певну операцію. Однак інформації, наданої суду, недостатньо для встановлення з необхідної впевненості існування на той час такого зв'язку між бойовиками та будь-яким компетентним органом держави⁹⁴.

Разом з цим, Міжнародний суд ООН дійшов висновку про наявність необхідної згоди для встановлення агентських відносин на підставі наступних (подальших) заяв уряду Ірану, який в подальшому підтримав протиправні дії, про які йшлося у справі. Суд вказав, що політика, оголошена таким чином паном Хомені щодо продовження окупації посольства та утримання його в'язнів як заручників з метою здійснення тиску на уряд Сполучених Штатів, також підтримувалася іншими органами влади Ірану та неодноразово схвалювалася ними в заявах, зроблених в різних контекстах. Результатом цієї політики стала фундаментальна трансформація правової природи всієї ситуації, створеної окупацією посольства та утриманням його дипломатичного та консульського персоналу як заручників. Схвалення цих

⁹⁴ United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran case, Judgment, ICJ Reports (1980), p.3 at p. 29.

фактів офіційною вищою особою Іран - паном Хомені та іншими органами іранської держави, перетворили (фактично трансформували) продовження окупації посольства та утримання заручників у дії цієї держави. Бойовики, автори вторгнення і утримувачі заручників, тепер фактично стали агентами іранської держави, за чиї дії держава сама несе міжнародну відповідальність⁹⁵.

Іншими словами, Міжнародний суд ООН постановив, що необхідна згода іранської держави для встановлення агентських відносин з бойовиками була забезпечена «подальшим схваленням цих фактів вищою посадовою особою Ірану - паном Хомені та іншими органами іранської держави». Підсумовуючи, важливість, яку міжнародне право надає можливості держав погоджуватися на виконання своїх зобов'язань, призводить до того, що згода є необхідною умовою для встановлення агентських відносин у міжнародному праві. Однак немає спеціальної форми, яка потрібна для вираження цієї згоди: згода може впливати з дій або заяв держави. Більше того така згода також може впливати із подальшого схвалення тих чи інших державою певних дій, первинно на яких згоди така держава не надавала.

Іншим важливим елементом правомочностей, якою повинна бути наділена держава аби передати повноваження міжнародній організації - правомочність **контролю**. Так, принципал повинен бути наділений правом здійснювати контроль над діями свого агента. Це загальновизнаний підхід щодо наявності суттєвого елементу агентських відносин. Контроль відіграє важливу роль у визначенні того, чиї і які дії можна віднести до конкретної держави відповідно (в розрізі відповідальності держави). Однак важливо правильно тлумачити цей підхід і зробити висновок, що контроль держави над діями іншого суб'єкта сам по собі не є достатньою підставою для встановлення агентських відносин незалежно від інших двох агентських передумов і без необхідності їх встановлення. Контроль необхідний, але недостатній для встановлення агентських відносин. Агент може діяти ширше від імені принципала, щоб змінити юридичні права та обов'язки держави, тоді як

⁹⁵ United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran case, Judgment, ICJ Reports (1980), p. 3 at p. 35.

наділення останньої більш обмеженими правомочностями стосується лише питань вирішення чиїх дій (чи може держава нести відповідальність за принципами міжнародного права).

Відповідальність держави не обов'язково впливає з контролю останньої. Так, загальноприйнятим підходом є те, що агенти у відносинах з державами для цієї мети - суб'єкти, які фактично діють від імені держави на підставі певного мандату чи вказівки, наданої державним органом, або (можливо), яких слід вважати такими, що діють від імені держави через контроль, який над ними здійснює певний орган держави⁹⁶. Таким чином, фактичний контроль є визначальним фактором при визначенні агентських відносин, але єдина мета цього положення полягає у вирішенні питання віднесення для цілей встановлення відповідальності держави у таких відносинах (коли певна міжнародна організація діє як агент держави).

Аби навести наочний приклад слід звернутися до справи Нікарагуа, яку розглядав Міжнародний суд ООН та визначив критерій «ефективного контролю» як критерію ступеня контролю, необхідного для визначення дій окремих осіб (*in casu*, повстанців *contra*) зв'язку із державою США. Суд заявив, що незважаючи на значні субсидії та іншу підтримку, надану відповідній групі осіб Сполученими Штатами, немає чітких доказів того, що Сполучені Штати фактично здійснювали такий ступінь контролю в усіх сферах, щоб визначати цих осіб як такі, що діють від їх імені. Усі форми участі Сполучених Штатів, згадані вище, і навіть загальний контроль держави-відповідача над владою, яка сильно від неї залежить, само по собі не означає, без додаткових доказів, що Сполучені Штати керували чи примушували до вчинення дій, що суперечать правам людини та гуманітарному праву відповідну групу осіб. Такі дії цілком можуть бути вчинені членами такої групи осіб без контролю Сполучених Штатів. Для цього поведінка, яка призвела б до юридичної відповідальності Сполучених Штатів, необхідно було б довести, що ця держава мала

⁹⁶ 'First Report on State Responsibility', A/CN.4/490/Add.5, 22 July 1998, para.166.

ефективний контроль над військовими або воєнізованими операціями, під час яких були скоєні відповідні порушення⁹⁷.

Таким чином завжди вимагається перевірка тесту «ефективного контролю» для віднесення певного діяння державі, - це доказ того, що держава надала відповідній особі чи групі осіб конкретних інструкцій щодо вчинення певного діяння. Іншими словами, вимагаючи доказів конкретна інструкція від держави, перевірка «ефективного контролю» фактично вимагає доказів того, що держава непрямо дала згоду на те, щоб особа чи група могли діяти від її імені. Таким чином, попередня умова згоди держави на агентські відносини продовжує бути гарантованою, навіть якщо поняття агентської діяльності та надання відповідних повноважень представництва об'єднані. Однак тест «ефективного контролю» став предметом критики з боку Апеляційної палати Міжнародного кримінального трибуналу у справі колишньої Югославії (справі Тадіча). Судова палата Трибуналу заявила «... судова палата повинна розглянути суть перевірки відносин між де-факто органом або агентом, як повстанської сили, і її контролюючою організацією або принципалом, як іноземної держави, а саме більш загальне питання, чи, навіть якщо існували відносини значної залежності з однієї сторони, чи існували такі відносини контролю з іншої сторони. Необхідно також показати, що держава принципал використовували потенціал для контролю, притаманний цим відносинам залежності. За результатами розгляду більшість судової палати дійшла висновку, що у справі не було надано достатніх доказів, які б дозволили визначити, що ступінь контролю був таким, що дії повстанських сил, про які йде мова, можна було віднести до відносин контролю Федеративній Республіці Югославія»⁹⁸. Однак апеляційна інтенція переглянула це рішення та скасувала його. Було встановлено, що вимоги міжнародного права щодо оцінки державам дій, вчинених приватними особами, полягає в тому, що держава здійснює контроль над особами. Однак ступінь контролю може

⁹⁷ Case concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), ICJ Reports (1986), p.14 at pp.62, 64-65.

⁹⁸ Prosecutor v. Dusko Tadic, Judgment, 7 May 1997, IT-94-1-T., para. 588.

змінюватися залежно від фактичних обставин кожного випадку. Апеляційна палата не розуміє, чому за будь-якої обставини міжнародне право повинно вимагати високого порогу для перевірки контролю⁹⁹. Апеляційна палата вказала, що дотримується позиції, що міжнародні норми не завжди вимагають однакового рівня контролю над озброєними групами або приватними особами з метою визначення того, чи можна вважати таку особу, яка не має статусу державного службовця відповідно до внутрішнього законодавства, де-факто представником орган держави. Ступінь необхідного державного контролю різниться від випадку до випадку. Якщо питання полягає в тому, чи діяла окрема приватна особа чи група, яка не є військовою організацією, як фактичний державний орган під час здійснення певної дії, необхідно з'ясувати, чи були надані конкретні інструкції щодо вчинення цієї конкретної дії, видані цією державою відповідній особі чи групі осіб. Альтернативно, необхідно встановити, чи було протиправне діяння публічно схвалено державою, про яку йдеться. Навпаки, контроль держави над підпорядкованими збройними силами, ополченнями або воєнізованими формуваннями може мати загальний характер (і повинен включати більше, ніж просто надання фінансової допомоги або військового обладнання чи навчання). Ця вимога, однак, не доходить до того, щоб включати видачу конкретних наказів державою або її керівництву кожною окремою наказу над кожною окремою військовою операцією. Контроль, в розумінні якого вимагає міжнародне право, може вважатися наявним, якщо держава (або, у контексті збройного конфлікту, сторона конфлікту) відіграє певну роль в організації, координації чи плануванні військових дій військової групи, окрім фінансування, навчання та оснащення або забезпечення операційної підтримки. Дії, вчинені групою або її членами, можуть розглядатися як дії фактичних державних органів незалежно від будь-яких конкретних вказівок контролюючої держави щодо вчинення кожної з цих дій. У цій справі

⁹⁹ Dan Sarooshi. SOME PRELIMINARY REMARKS ON THE CONFERRAL BY STATES OF POWERS ON INTERNATIONAL ORGANIZATIONS. Jean Monnet Working Paper 4/03. NYU School of Law • New York, NY 2003. p. 49.

військова сила боснійських сербів полягала в тому, що враховуючи збройні сили боснійських сербів становили «військову організацію», контроль влади Союзної Республіки Югославії над цими збройними силами вимагався міжнародним правом для того, щоб вважати збройний конфлікт міжнародним загальним контролем і виходив за межі простого фінансування та оснащення таких сил і включав також участь у плануванні та нагляді за військовими операціями. Навпаки, міжнародні правила не вимагають, щоб такий контроль поширювався на видачу конкретних наказів чи інструкцій, що стосуються окремих військових дій, незалежно від того, чи суперечили вони міжнародному гуманітарному праву». Апеляційна палата постановила, що югославська армія справді здійснювала загальний контроль над збройними силами боснійських сербів, тому їхні дії можна було визначити як такі, що мали «ефективний контроль»¹⁰⁰. Таким чином, Апеляційна палата замінила критерій «ефективного контролю» тестом «загального контролю» для цілей визначення кваліфікації дій збройних сил або підрозділів правоохоронних органів держави, оскільки вона не розуміла, чому міжнародне право загалом має вимагати високий поріг для перевірки контролю. Критерій «ефективного контролю» фактично був прийнятий і застосований судовою палатою у справі Тадіча, але Апеляційна палата скасувала це рішення, коли сформулювала інший критерій для визначення ступеня контролю, необхідного для дій військових або воєнізованих груп, які можуть бути віднесені до держави.

Важливо відзначити, що тест «загального контролю» також досліджувався Міжнародним кримінальним судом у справі щодо контролю держави-агресора Росії над так званими «ДНР» та «ЛНР». Так, Міжнародний кримінальний суд у своїх розслідуваннях щодо ситуації в Україні дійшов до висновку, що Росія має значний контроль над самопроголошеними «ДНР» та «ЛНР», що підтверджується низкою фактів, зокрема участю у військових діях, постачанні озброєнь і ресурсів, а також організації управлінських структур на цих територіях. Основне посилання на це питання міститься в кількох

¹⁰⁰ Prosecutor v. Tadic, 15 July 1999, paras.156, 160.

ключових моментах в рамках розслідування Міжнародного кримінального суду, зокрема у зв'язку з розслідуваннями агресії Росії проти України, військові злочини та злочини проти людяності, скоєні внаслідок російської інтервенції, і діяльність так званих "ДНР" і "ЛНР". Міжнародний кримінальний суд фактично встановив, що ці території стали частиною агресії Росії проти України, і що Росія мала й має активну роль у контролюванні та координації дій на цих територіях.

Офіційні розслідування Міжнародного кримінального суду. Розслідування агресії та військових злочинів: 18 березня 2023 року Міжнародний кримінальний суд оголосив, що Росія здійснює агресію проти України, що є порушенням міжнародного права. У контексті цього розслідування суд визнав, що Росія мала фактичний контроль над так званими «ДНР» і «ЛНР». Суд зазначив, що Росія не лише постачала військову техніку і сили для підтримки цих утворень, але й безпосередньо керувала військовими операціями на їх території. Це включало координацію наступальних операцій, контроль за застосуванням озброєнь, а також використання місцевих сил, які виконували накази російського командування.

Документація контролю Росії над «ДНР» і «ЛНР». Суд спирався на численні свідчення та документи, що підтверджують участь Росії в управлінні цими територіями. Зокрема, Росія не лише надавала військову техніку та озброєння, але й фактично здійснювала контроль за місцевими органами влади в «ДНР» і «ЛНР», призначала своїх представників на ключові посади в цих структурах. Так, ряд осіб, які були у керівництві цих утворень, мали прямі зв'язки з російськими органами влади, а їхні накази часто виконувалися за вказівкою Росії. Суд послався на звіти та матеріали, які підтверджують фактичний контроль Росії над цією територією, у тому числі на основі свідчень та розслідувань. Судовий ордер на арешт Володимира Путіна є частиною справи щодо незаконних депортацій населення з території України, але також він підтверджує зв'язок між контролем Росії та ситуацією на окупованих територіях. Висновки про контроль Росії над «ДНР» і «ЛНР» є частиною більш

широкої стратегії і конкретних правових актів, що підтверджують фактичний вплив і контроль з боку Росії над тимчасово окупованими територіями.

Розслідування щодо України Міжнародний кримінальний суд відкрив розслідування щодо ситуації в Україні ще в 2014 році, що включало питання агресії Росії, а також військових злочинів на сході України та у Криму. Суд визнав, що Росія має контроль над самопроголошеними «ДНР» і «ЛНР», що підтверджується, зокрема, участю у військових операціях, постачанні озброєння та організації управлінських структур. Міжнародний кримінальний суд визначив, що Росія не лише підтримує ці території, але й фактично контролює їх через військові операції, організацію урядів і керівництво ними. Це є основою для висунення обвинувачень і винесення ордерів на арешт, зокрема щодо високопосадовців РФ.

Окремо слід вказати, що Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) 25 січня 2023 року вказав про визнання прийнятною до розгляду міждержавну справу «Україна та Нідерланди проти Росії». Суд вирішив, що події з травня 2014 року підпадають під юрисдикцію суду, оскільки «території, захоплені сепаратистами, перебували під контролем Російської Федерації». Загалом справа охоплює три міждержавні заяви.

- **Україна проти Росії (№ 8019/16)** стосується звинувачень України в системності («адміністративна практика») триваючих порушень Росією статей Конвенції про захист прав людини та основних свобод (Конвенція) в контексті конфлікту на сході України, починаючи з весни 2014 року.
- **Україна проти Росії (II) (№ 43800/14)** - стосується викрадення трьох груп дітей на сході України в період з червня по серпень 2014 року та їх тимчасове вивезення до Росії.
- **Нідерланди проти Росії (№ 28525/20)** - стосується збиття літака рейсу MH17 2014 року.

Суд, розглядаючи справу, брав до уваги наступні види доказів:

- Звіти ОБСЄ.

- Матеріали прокуратури Нідерландів та Спільної слідчої групи.
- Звіт Нідерландської ради безпеки.
- Доповіді громадських організацій та дослідницьких груп.

Суд зазначив, що статті у ЗМІ не можуть самі по собі розглядатися як докази щодо позицій сторін, але можуть бути взяті до уваги як відповідні елементи, які узгоджуються з іншими доказами у справі або суперечать їм. Позиція Росії з цього приводу зводилася до аргументу, що заяви України є політичною пропагандою, заснованою на сфальсифікованих доказах. Суд визнав, що Росія здійснювала ефективний контроль над вказаними територіями, внаслідок надання військової, політичної та економічної підтримки «ДНР» та «ЛНР». Суд зауважив, що ефективний контроль Росії над вказаними територіями тривав щонайменше до 26 січня 2022 року — дати слухання у справі. Визначаючи наявність ефективного контролю Росії, Суд виходив з наступних елементів:

- Військова присутність.

Велика палата встановила факти присутності російських військовослужбовців на території Донбасу починаючи з квітня 2014 року. Однак на підставі наданих матеріалів Суд не зміг встановити їх точну кількість, особливо до широкомасштабного розгортання в Іловайську. Таким чином, Суд не вважав встановленим поза розумним сумнівом, що Російська Федерація здійснювала ефективний контроль над територією «ДНР» і «ЛНР» з квітня 2014 року виключно завдяки військовій присутності своїх власних солдат.

- Військова підтримка.

Суд дійшов висновку, що кілька відомих сепаратистів на командних посадах були високопоставленими членами російських військових, які діяли за вказівками Росії, політична ієрархія якої мала значний вплив на військову стратегію сепаратистів.

- Постачання військової зброї.

Суд вважав встановленим поза будь-яким розумним сумнівом, що з перших днів існування сепаратистських адміністрацій та протягом подальших місяців і років, Російська Федерація у значних обсягах постачала зброю та іншу військову техніку сепаратистам на сході України, в тому числі під виглядом гуманітарних конвоїв.

- Навчання.

Встановлено доведеним, що Росія створила тренувальні табори поблизу українсько-російського кордону, де проходили навчання російські солдати, які надалі брали участь в бойових діях на сході України.

- Застосування артилерії.

Суд погодився, що Російська Федерація забезпечувала сепаратистів артилерійським прикриттям, на яке вони розраховували. Представлені щодо цього докази стосувалися здебільшого періоду літа 2014 року¹⁰¹.

- Економічна підтримка.

Сукупність доказів свідчить про тісний зв'язок між «ДНР» та російською федерацією з точки зору економічного виживання сепаратистського утворення. Росія відігравала активну роль у фінансуванні сепаратистських утворень¹⁰².

Встановлення агентських відносин у міжнародному праві залежить, як пояснювалося вище, від того, що принципал і агент є окремими особами, відносини є консенсуальними та встановлена можливість принципала здійснювати контроль над діями свого агента. Доречним питанням для поточного обговорення є розгляд того, якою мірою ці передумови можуть бути задоволені у відносинах, що існують між міжнародною організацією та державою або державами, які наділили міжнародну організацію повноваженнями. Розглядаючи це питання, важливо аналітично розрізняти дві категорії: держави, які потенційно можуть мати агентські відносини з

¹⁰¹ Віталія Лебідь, Анна Козьменко, юристки Центру стратегічних справ УГСПЛ. «Україна та Нідерланди проти Росії»: огляд рішення УГСПЛ. 31.01.2023. Електронний доступ <https://www.helsinki.org.ua/articles/ukraine-ta-niderlandy-proty-rosii-ohliad-rishennia-vid-iurystiv-uhspl/> (останній доступ - 25.11.2024).

¹⁰² Decision in the case of Ukraine and the Netherlands v. Russia (applications nos. 8019/16, 43800/14 and 28525/20) the Grand Chamber of the European Court of Human Rights Eastern Ukraine and flight MH17. ECHR 026 (2023)/ 25.01.2023.

міжнародною організацією: державами-членами та державами, що не є членами відповідної організації.

Коли йдеться про держав-членів міжнародної організації, то існує загальна презумпція проти встановлення агентських відносин між міжнародною організацією та її державами-членами. Причина існування цієї презумпції полягає в тому, що дві передумови для встановлення агентських відносин: згода та контроль – не виконуються на основі принципу *prima facie*. Це не означає, що міжнародна організація ніколи не може бути агентом своїх держав-членів під час виконання наданих повноважень відповідно до умов її установчого договору¹⁰³. Коли держави-члени міжнародної організації ратифікують установчий договір, який надає повноваження організації, вони тим самим дають згоду на те, щоб організація здійснювала відповідні повноваження, але вони не обов'язково надають згоду на те, щоб організація здійснювала повноваження від їх імені (як агент), щоб така організація могла змінювати їхні законні права та обов'язки. Наприклад ООН, взяла на себе відповідальність за дії своїх агентів. Однак у випадку більш спеціалізованих організацій з невеликою кількістю членів може знадобитися повернутися до колективної відповідальності держав-членів. Існує тверда презумпція проти делегування відповідальності державою міжнародній організації, що виникає просто через членство в ній. Потрібно шукати докази намірів держав, які встановлюють конкретні організації. У деяких випадках можна вважати, що організація несе зобов'язання в ході своєї діяльності¹⁰⁴.

Міжнародна організація є правосуб'єктною та діє від свого імені, а не від імені своїх держав-членів, коли виконує повноваження відповідно до свого установчого договору, і тому існує загальна презумпція проти того, щоб вважати членів-держав такими, що дали згоду на встановлення агентських відносин просто на підставі свого членства в міжнародній організації. Отже, відносини між державою та міжнародною організацією, членом якої вона є, не

¹⁰³ Dan Sarooshi. SOME PRELIMINARY REMARKS ON THE CONFERRAL BY STATES OF POWERS ON INTERNATIONAL ORGANIZATIONS. Jean Monnet Working Paper 4/03. NYU School of Law • New York, NY 2003. p. 52.

¹⁰⁴ Brownlie, I., Principles of Public International Law, (5th ed., 1998), p. 688.

можна характеризувати як відносини принципал-агент за відсутності твердого підтвердження цього або явної угоди про це, згідно з якою держава просить міжнародну організацію виступати в якості його агента з певною метою.

Наразі існує загальна презумпція проти того, що держава-член міжнародної організації автоматично встановлює агентські відносини з міжнародною організацією в силу ратифікації установчого договору та участі в її органах прийняття рішень. Однак ця презумпція може бути спростована, якщо буде встановлено фактичні агентські відносини між такими суб'єктами¹⁰⁵. Встановлення де-факто відносин агентства вимагає доказів у конкретній справі того, що держави-члени дали згоду – прямо чи непрямо – на те, щоб міжнародна організація діяла від їхнього імені на індивідуальній чи колективній основі, а також докази того, що відповідні держави-члени здійснювали фактичний контроль над діяльністю такої організацією. Існує важлива відмінність, яку необхідно провести коли держави-члени прямо дали згоду на те, щоб міжнародна організація діяла від їх імені, і випадком, коли згода впливає з фактичних обставин відносин, що склалися між державою та міжнародною організацією. Це розрізнення має практичне значення, оскільки, якщо держави-члени чітко дали згоду, тоді ступінь контролю, необхідний для надання доказів агентства відносин будуть відрізнятися від випадку, коли згода держави фактично впливає з відносин, але не формалізована.

Проблема фактичних агентських відносин може виникнути в будь-якій ситуації. Воно не залежить безпосередньо від характеру діяльності організації та не впливає з конституційних (базових) відносин між міжнародною організацією та її членами, оскільки це повністю залежить від фактичної позиції, яка переважає та складається між міжнародною організацією та її членами, і від того, чи така позиція відповідно до закону про представництво гарантує висновок, що міжнародна організація діяла не від свого імені, а від імені нерозкритого принципала. Таким чином, фактичні агентські відносини

¹⁰⁵ Amerasinghe, C.F., 66-I AIDI, (1995), p. 353.

не є внутрішньою ознакою міжнародної правосуб'єктності міжнародної організації.

Якщо між міжнародною організацією та державою встановлені агентські відносини, це матиме чотири основні наслідки для типології передачі повноважень. Перший наслідок – можливість відкликання (скасування) таких відносин. По-друге, це чітко визначає, як правовідносини змінюються внаслідок виконання наданих повноважень міжнародній організації. По-третє, це визначає питання про те, хто несе відповідальність за порушення міжнародного права, які можуть виникнути в результаті виконання організацією наданих повноважень. Останнє – визначається в чийх інтересах здійснюється реалізація владних повноважень: держави чи міжнародної організації.

У міжнародному праві питання ефективного контролю є ключовим для визначення відповідальності держав за дії міжнародних організацій або за делеговані повноваження. Виникає дискусія: чи обов'язково держава повинна зберігати реальний контроль для того, щоб агентські відносини між нею та організацією були встановлені.

Згідно з Проектом статей про відповідальність міжнародних організацій (ILC, 2011), ефективний контроль є критерієм для встановлення відповідальності держави за дії міжнародної організації (див. статтю 7). Проте визначення рівня контролю залишається спірним. Міжнародний суд ООН у справі *Bosnian Genocide* (2007) застосував високий стандарт ефективного контролю щодо відповідальності держав за дії підконтрольних агентів.

Деякі науковці, зокрема П. Дж. Кейпер та Е. Паасівірта, наголошують, що в сучасних умовах держава може не зберігати постійного контролю над організацією, але агентські відносини все одно можуть виникати на основі початкової делегації влади та узгодженості дій¹⁰⁶.

¹⁰⁶ P. J. Kuijper, P. J. Kuijper, E. Paasivirta, Further Exploring International Responsibility: The European Community and the ILC's Project on Responsibility of International Organizations, *International Organizations Law Review* 1(1):111-138
DOI: 10.1163/1572374043242385. January 2004.

Таким чином, у теорії міжнародного права своєрідний існує розрив: суворе розуміння ефективного контролю вимагає фактичного впливу держави на кожен акт організації, тоді як гнучкі підходи дозволяють говорити про делегування без постійного втручання, що більше відповідає сучасним умовам автономії міжнародних організацій.

Важливо згадати про фідучіарний характер та обов'язок агента діяти в інтересах свого принципала. Існування агентських відносин покладає на агента зобов'язання діяти в першу чергу в інтересах свого принципала. У контексті агентських відносин між двома суб'єктами міжнародного права :здійснення урядової компетенції іншою міжнародною особою або особами від імені та делегування державою та шляхом такого делегування не суперечить формальній незалежності держави. Повноваження у зовнішніх справах досить часто делегуються таким чином. Цей фідучіарний елемент агентських відносин означає, що коли міжнародна організація діє як агент держави, тоді міжнародна організація повинна виконувати надані повноваження в інтересах держави, що надала повноваження. Однак така ситуація цілком може спричинити питання конфлікту, оскільки держава може мати власний організаційний інтерес. Жоден принцип чи норма міжнародного права не забороняє надавати агенту повноваження призначати субагента для цілей агентства. Проте повноваження агента не обов'язково включають повноваження субделегування. Це повноваження існує лише в тому випадку, якщо воно надане принципалом. У міжнародному праві навіть більше, ніж у будь-якій системі національного права, відносини принципала та агента є довірчими. Оскільки кожна міжнародна операція включає певний елемент дискреційних повноважень. Таким чином, передбачається, що суб'єкт, призначений для виконання деяких функцій, не може передоручити іншому суб'єкту виконувати їх від імені довірителя, якщо тільки на це наявний прямий

дозвіл. Ця презумпція застосовується навіть тоді, коли міжнародне агентство засновано в інтересах довірителя¹⁰⁷.

Таким чином, існує три передумови для встановлення агентських відносин у міжнародному праві:

- По-перше, принципал і агент є окремими юридичними особами.
- По-друге, принципал і агент погоджуються на такі відносини.
- По-третє, принципал здійснює контроль за діями свого агента.

Разом з цим, існує презумпція проти встановлення агентських відносин між міжнародною організацією та державами щодо надання повноважень міжнародній організації. Агентські відносини можуть бути встановлені із фактичних відносин, що склалися між державою та міжнародною організацією. За будь-яких обставин, міжнародна організація має фідучіарний обов'язок діяти в першу чергу в інтересах відповідної держави при здійсненні наданих їй повноважень.

Ще одну групу проблемних питань в доктрині складає концепція змішаних компетенцій, яка полягає у тому, що держава та міжнародна організація одночасно можуть здійснюють владу у певній сфері, що ускладнює визначення відповідальності, меж повноважень та пріоритету норм.

Прикладом є Європейський Союз, де згідно зі статтею 4 Договору про функціонування ЄС (TFEU), компетенції можуть бути розподілені одночасно між ЄС та державами-членами, що викликає питання розподілу відповідальності.

У зв'язку з цим дискусійним є питання, чи можливо забезпечити ефективну відповідальність міжнародної організації, якщо межі компетенцій є розмитими¹⁰⁸. Це означає, що концепція змішаних компетенцій створює "пастку подвійної невідповідальності" - коли ані держава, ані організація не бажають визнавати повну відповідальність.

¹⁰⁷ Dan Sarooshi. SOME PRELIMINARY REMARKS ON THE CONFERRAL BY STATES OF POWERS ON INTERNATIONAL ORGANIZATIONS. Jean Monnet Working Paper 4/03. NYU School of Law • New York, NY 2003. p. 70.

¹⁰⁸ Christophe Hillion у праці "Mixity and Co-responsibility: The EU and its Member States in the Strasbourg Court" (2012).

Ще одним дискусійним моментом є питання незворотності передачі державою певних повноважень міжнародній організації. На практиці виникають ситуації "повернення суверенітету" - коли держава намагається повернути або обмежити делеговані повноваження. Прикладами слугують вихід Великої Британії з ЄС (*Brexit*), рішення США про вихід з ЮНЕСКО (2018) та з Паризької кліматичної угоди. Виникає запитання чи подібні виходи руйнують основу стабільності міжнародного правопорядку. Міжнародне право передбачає можливість виходу держави з міжнародної організації (*withdrawal clauses*), але часте застосування виходу може підривати довіру до міжнародних зобов'язань¹⁰⁹. Таким чином, передача повноважень не є абсолютно незворотною, проте її "реверсивність" супроводжується репутаційними та правовими ризиками для стабільності міжнародної системи.

Аналіз процесу передачі повноважень державами міжнародним організаціям свідчить про складність правової природи таких механізмів. Делегування компетенцій має багатовимірний характер, що охоплює як класичні договірні підстави, так і розвиток концепцій імпліцитних (непрямих) повноважень.

Водночас сучасні процеси свідчать про зростання кількості гібридних форм передачі повноважень, що поєднують елементи добровільного делегування з подальшою функціональною автономізацією міжнародних організацій.

¹⁰⁹ Pauwelyn, J. ("Exit from International Law: A Conceptual Analysis," EJIL, 2012).

РОЗДІЛ II. ПРАВОВІ ОСНОВИ, ПОРЯДОК ТА ІНСТРУМЕНТИ ВИКЛЮЧЕННЯ ДЕРЖАВ ІЗ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

2.1. Теоретичні підходи до розуміння підстав виключення держав з міжнародних організацій

Міжнародні організації відіграють вирішальну роль у структурі глобального управління, діючи як окремі юридичні особи, що відокремлені від своїх держав-членів, мають власну правосуб'єктність але взаємозалежні від них. Ці організації, як правило, створюються на основі договорів і мають органи або керівні структури, які мають повноваження приймати рішення та правомочності, які відособлені від держав-учасників. Як суб'єкти міжнародного права, міжнародні організації не тільки мають права та обов'язки, але й беруть участь у ширшій міжнародній системі. Зважаючи на те, що зараз існує біля 350 міжнародних організацій, їхнє значення у світовому порядку незаперечне¹¹⁰. Разом з цим, роль та важливість міжнародних організацій в міжнародних відносинах стрімко знижується. Теоретичне обґрунтування підстав для виключення держав з міжнародних організацій базується на сукупності різних підходів.

Одним із ключових аспектів міжнародних організацій є структура їхнього членства, яка ґрунтується на правових принципах, викладених у міжнародних договорах. Правова база, що регулює діяльність цих організацій, зокрема Віденська конвенція про право міжнародних договорів, визначає права та обов'язки держав-членів, а також наслідки порушення цих зобов'язань. Тобто це базовий та фундаментальний документ, який визначає основні принципи та підходи до функціонування міжнародних організацій. Призупинення членства або виключення з міжнародної організації є крайніми заходами, іноді такі кроки необхідні для підтримки цілісності та довіри до тієї чи іншої організації. Однак рідкість виключень підкреслює складну динаміку

¹¹⁰ International Organization. ENCYCLOPEDIA ENTRY. 25.03.2024. <https://education.nationalgeographic.org/resource/international-organization/> (last access 01.01.2025).

збереження членства держав у міжнародних організаціях, оскільки організації нерідко вважають за краще залишати «токсичні» держави для моніторингу їх поведінки та збереження контролю політичних ситуацій, а не виключати їх прямо. Такий підхід викликає наукове заперечення.

Аби предметно розглянути та зрозуміти підстави та можливі процедури виключення держави з міжнародної організації необхідно детально проаналізувати принцип *pacta sunt servanda*, що закріплений у статті 26 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року. Цей добре відомий постулат, який корінням сягає римського права, означає, що держави зобов'язані дотримуватись взятих на себе міжнародних зобов'язань, фактично за будь-яких умов. Однак держава-учасниця договору не може вимагати від інших сторін виконання зобов'язань, якщо вона не виконує своїх зобов'язань¹¹¹. Цей принцип знаходить підтвердження в практиці Міжнародного Суду ООН.

Міжнародний суд кваліфікує «загальний фундаментальний принцип», згідно з яким діє презумпція існування права у кожної сторони на розірвання міжнародного договору у зв'язку з порушеннями, які існують щодо всіх договорів, крім договорів гуманітарного характеру¹¹². Безпосередньо наслідки порушення багатостороннього міжнародного договору викладено в статті 60 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року. Слід відзначити, що за своєю природою ця конвенція вважається кодифікацією існуючого звичаєвого міжнародного права¹¹³. У пункті 3(b) статті 60 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, визначається «матеріальне порушення» багатостороннього договору, як «порушення положення, істотного для виконання об'єкту або мети договору», а в пункті 2 встановлюються засоби правового захисту, доступні іншій стороні/сторонам, включаючи, зокрема, призупинення дії договору, повністю або часткове по

¹¹¹ T. Giegerich, in Vienna Convention on the Law of Treaties: A Commentary, Springer, 2012, p. 1022.

¹¹² Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) Notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970) (Advisory Opinion) [1971] ICJ Rep 16, paras 96, 98).

¹¹³ M.N. Shaw, International Law, 8th ed., Cambridge UP, 2018, p. 718. However, an opposite view is expressed by M.E. Villiger, Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties, Martinus Nijhoff, 2009, p. 750.

відношенню до держави-порушника. Положення статті 60(3)(b) Віденської конвенції про право міжнародних договорів передбачає, що сторона, яка істотно постраждала від порушення, може посилатися на порушення як підставу для призупинення дії договору у відносинах з державою-порушником. Також частина статті 60(3)(c) Віденської конвенції про право міжнародних договорів передбачає, що будь-яка сторона, крім держави-порушника може посилатися на порушення як на підставу для призупинення дії договору повністю або частково по відношенню до самого себе, якщо договір має такий характер, що є істотним порушенням його положення однією стороною кардинально змінює позицію кожної сторони щодо іншої для виконання своїх зобов'язань за договором.

У контексті застосування санкцій до держав-учасниць міжнародних організацій, то приписами статті 60(3)(b) Віденської конвенції про право міжнародних договорів встановлено, що має вирішальне значення «мета договору». З цієї причини для застосування статті 60 Віденської конвенції про право міжнародних договорів необхідно продемонструвати, що держава, про яку йде мова, порушила не просто будь-яку норму договору, а норму, що має істотне значення для досягнення об'єкта або мети міжнародного договору¹¹⁴. У контексті міжнародного договору слід розрізняти поняття «об'єкта або мети договору» та «об'єкт або мету діяльності» відповідної організації. Доктринально це принципово різні речі. Слід наголосити, що якщо недотримання умов міжнародного договору виправдане або вчинене відповідно до конкретного положення такого договору, або узгоджується із статтею 60 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, будучи реакцією на попереднє суттєве порушення договору іншою стороною, або відповідно до будь-якої з обставин, що виключають протиправність поведінки держави, або відповідно до Статуту ООН, то це не може бути кваліфіковане як істотне порушення міжнародного договору¹¹⁵. Це означає, що Віденська

¹¹⁴ Rafał Mańko. Suspension and expulsion of states from international organisations Analysis of the Vienna Convention on the Law of Treaties and of the practice at the United Nations and the Council of Europe. July 2023, p. 3. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/751410/EPRS_BRI\(2023\)751410_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/751410/EPRS_BRI(2023)751410_EN.pdf) (last access: 27 December 2024).

¹¹⁵ T. Giegerich, in Vienna Convention on the Law of Treaties: A Commentary, Springer, 2012, p. 1032.

конвенція встановлює умовний каскадний підхід до тлумачення «виправданих» умов недотримання положень певного міжнародного договору.

Таким чином, фундаментальне значення у питаннях можливості виключення держави-учасниці з міжнародної організації має стаття 60 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, яка містить положення саме про «суттєве/матеріальне», а не «фундаментальне» чи «істотне» порушення, вказуючи, що «положення, яке розглядається стороною як важливе для ефективного виконання договору є істотним, якщо це положення спонукало цю сторону взагалі укласти відповідний договір, навіть незважаючи на те, що таке положення може мати допоміжний характер»¹¹⁶. Окреме важливе значення має і те, що стаття 60 Віденської конвенції про право міжнародних договорів має характер норми, що не діє за замовчуванням, як це прямо впливає із положень статті 60(4) Віденської конвенції про право міжнародних договорів. Отже, якщо конкретний міжнародний договір встановлює власні спеціальні правила щодо санкцій (засобів примусу) чи інших заходів щодо держав-членів цього договору (міжнародної організації, якщо така створювалася), то такі приписи мають пріоритет над загальними нормами статті 60(1)-(3) Віденської конвенції про право міжнародних договорів, які діють за залишковими принципом¹¹⁷. Іншими словами, якщо в статутних документах певної міжнародної організації визначений специфічний порядок виключення держави-члена, то саме такі приписи матимуть пріоритет.

Неодмінно слід згадати, що стаття 60 Віденської конвенції про право міжнародних договорів не впливає на норми міжнародного звичаєвого права щодо відповідальності держави за збитки, завдані порушенням її зобов'язань за договором. Крім того, положення цієї статті підпорядковуються головному принципу пропорційності, а отже, «тільки» призупинення дії договору

¹¹⁶ M.E. Villiger, *Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties*, Martinus Nijhoff, 2009, p. 743.

¹¹⁷ Rafał Mańko. Suspension and expulsion of states from international organizations Analysis of the Vienna Convention on the Law of Treaties and of the practice at the United Nations and the Council of Europe. July 2023, p. 3. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/751410/EPRS_BRI\(2023\)751410_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/751410/EPRS_BRI(2023)751410_EN.pdf) (last access: 27 December 2024).

допускається, а припинення договору є можливою, але виключно крайньою мірою.

Зважаючи на те, що стаття 60 Віденської конвенції про право міжнародних договорів охоплює багатосторонні договори, але не виключає міжнародні організації з їх компетенції, то порядок і правила про припинення багатостороннього договору, що містяться у цій конвенції, також включають міжнародні організації. Таким чином, розірвання міжнародного договору з державою-порушником, яка істотно порушує певний міжнародний договір, в тому числі щодо положень та принципів про заснування міжнародної організації, означає фактично виключення цієї держави з відповідної міжнародної організації. Разом з цим, відомий правник Амерасінгхе (Amerasinghe) стверджує, що неявне (неформалізоване) право виключити державу-порушника може бути використано для «закритих» міжнародних організацій, але не обов'язково це діє для «відкритих» міжнародних організацій¹¹⁸. При цьому важливо розкрити зміст категорій «закриті» та «відкриті» міжнародні організації. Закриті міжнародні організації визначаються як такі, членство в яких базується на виконанні певного набору критеріїв, які можуть бути географічними, політичними та економічними. Щоб стати членом такої організації, держава повинна відповідати цим критеріям, а в іншому випадку така держава втрачає членство, навіть без прямого положення про виключення, як тільки організація заявляє про ідентифікацію такої несумісності¹¹⁹. На наш погляд, такий погляд на правову природу виключення держав з міжнародної організації є дещо спрощеним.

Отже, на теоретичному рівні слід виділяти

- а. Договірний підхід, який базується на положеннях установчих актів міжнародних організацій та загальних нормах міжнародного договірного права, зокрема, Віденської конвенції про право міжнародних договорів. Як детально описано вище, відповідно до цього

¹¹⁸ C.F. Amerasinghe, *Principles of the institutional law of international organizations*, 2nd ed., CUP, 2005, p. 122-127.

¹¹⁹ H.G. Schermers, *International Institutional Law*, Kluwer, 1980, p. 81-82.

підходу, виключення держави є допустимим у разі істотного порушення договору, що істотно впливає на досягнення його об'єкта або мети. Цей підхід має нормативно-кодифіковану основу і широко застосовується у міжнародній практиці.

- б. Інституційний підхід - акцентує на автономності міжнародних організацій як юридичних осіб, здатних приймати рішення щодо свого складу, виходячи з власних інтересів, статутної мети та інституційної стабільності. Цей підхід визнає, що міжнародна організація, навіть за відсутності прямої договірної норми, може здійснювати повноваження на підставі тлумачення своїх установчих актів та правозастосовної практики органів. Доктринально він пов'язаний із концепцією *implied powers* (імпліцитних повноважень), відповідно до якої міжнародні організації можуть здійснювати певні дії, навіть якщо ті не прямо передбачені в їх установчих документах, але є необхідними для реалізації їх цілей. Цей підхід бере початок з рішення у справі *Reparation for Injuries* (1949), у якому визнано, що організація має права, необхідні для виконання її функцій.

У науковій літературі одним із провідних представників інституціонального підходу є Генрі Шермерс (G. Schermers), який, наполягав на тому, що повноваження міжнародних організацій можуть і повинні тлумачитися динамічно. Міжнародні організації - не лише «виконавці договорів», а автономні інституції, здатні розвивати свою правосуб'єктність і діяти з урахуванням загальних принципів правопорядку. В силу зростаючої самостійності міжнародних організацій, цей підхід вказує на допустимість виключення держави не лише за формальне порушення статуту, а й як вираз функціонального самозахисту самої організації.

- с. Політико-функціональний підхід фокусується на доцільності збереження ефективності, стабільності та легітимності міжнародної організації. Тут виключення розглядається не лише як правовий акт, але

й як політичне рішення, що має бути виправданим з погляду функціонального захисту цілей і репутації організації. Цей підхід допускає, що виключення держави зі складу міжнародної організації може мати місце коли формальні правові механізми є недостатніми або заблокованими.

- d. Підхід відповідальності за порушення зобов'язань *erga omnes* виходить із того, що певні порушення міжнародного права (зокрема, грубі порушення прав людини, агресія, геноцид) мають універсальний характер і становлять загрозу для всієї міжнародної спільноти. З цієї точки зору виключення держави може бути обґрунтоване не лише умовами конкретного договору, але й принципами *jus cogens* і колективної відповідальності держав-членів перед міжнародним правопорядком. Ідея цього підходу має практичну реалізацію в окремих африканських міжнародних організаціях. Детальніше це питання буде розкрито у підпункті 2.4.

Таким чином, підстави для виключення держав з міжнародних організацій переважно обґрунтовуються через порушення договірних зобов'язань, істотних для досягнення мети відповідного міжнародного договору. Проте, з огляду на автономність організацій, у кожному випадку необхідний комплексний аналіз договірних положень та практики конкретної організації. Кожен з теоретичних підходів має значення залежно від структури конкретної міжнародної організації, рівня її автономності та змісту установчих документів.

2.2. Механізми впливу Європейського Союзу на держав-членів в контексті зупинення членства та виключення держав-учасниць

Європейський Союз як наднаціональне утворення має гібридну природу: він одночасно є міжнародною організацією та правопорядком *sui generis*. Це породжує складні питання щодо природи членства, його

призупинення або припинення. Саме в цьому контексті актуальним є аналіз механізмів впливу на держав-членів.

Варто враховувати, що Суд ЄС неодноразово наголошував на автономному характері правопорядку ЄС. Зокрема, у справі *Kadi I*¹²⁰ було встановлено, що навіть обов'язкові міжнародно-правові акти (наприклад, резолюції Ради Безпеки ООН) не можуть автоматично превалювати над правом ЄС. А ще раніше у справі *Costa v. ENEL*¹²¹ Суд ЄС сформулював доктрину верховенства права ЄС, підкресливши його відмінність від класичного міжнародного права. Таким чином, застосування статті 60 Віденської конвенції про право міжнародних договорів до відносин у межах ЄС вимагає обережного підходу і не може бути автоматичним — воно обмежене автономною логікою самого правопорядку ЄС.

Правники Дзехціару (Dzehtsiarou) та Коффі (Coffey) вважають, що у випадку таких організацій, наприклад, як Європейський Союз (ЄС), Ради Європи, важливо, щоб члени поділяли спільні цінності та були активними в досягненні цих цілей. Тому спроба держави-члена підірвати цінності організації, яка має відносно обмежену кількість членів, має більший вплив, ніж такі дії в глобальній організації¹²². Ми вважаємо таку тезу вкрай спірною, зокрема щодо держав-членів ЄС. Яскравим прикладом цього є Угорщина, під керівництвом прем'єр-міністра Віктора Орбана, яка стала одним із найбільш активних учасників, які блокують та уповільнюють процеси в ЄС з політичних причин, особливо в останні роки. Угорщина неодноразово використовувала своє право вето для блокування важливих ініціатив та рішень ЄС, часто через політичні, економічні або ідеологічні розбіжності. Проте усі ці відверті дії не мали жодних юридичних наслідків для Угорщини, а питання виключення останньої з ЄС навіть ніколи не поставало. Ось кілька основних аспектів того, як Угорщина впливає на нормальну роботу ЄС:

¹²⁰ Справи C-402/05 P та C-415/05 P Yassin Abdullah Kadi та Al Barakaat International Foundation проти Ради ЄС та Комісії ЄС, рішення від 3 вересня 2008 р., ECLI:EU:C:2008:461.

¹²¹ Справа C-6/64 Flaminio Costa проти ENEL, рішення від 15 липня 1964 р., ECLI:EU:C:1964:66.

¹²² K. Dzehtsiarou, D.K. Coffey, 'Suspension and expulsion of members of the Council of Europe: difficult decisions introubled times', *International and Comparative Law Quarterly* Vol. 68(2), 2019, p. 446.

а. Блокування санкцій проти Росії

Одним із найбільш відомих прикладів є позиція Угорщини щодо санкцій ЄС проти Росії щодо вторгнення останньої в Україну. Після початку повномасштабного вторгнення держави-окупанта в Україну в 2022 році, ЄС запровадив щодо Росії низку економічних санкцій, зокрема щодо енергетичного сектору, банківської діяльності та приватних осіб. Однак Угорщина виступала проти санкцій, особливо тих, що стосуються енергетичних поставок, таких як заборона на імпорту російської нафти та газу. Хоча санкції ЄС все ж були узгоджені та впроваджені проти Росії.

б. Опір механізмам верховенства права

Угорщина активно блокує ініціативи ЄС, пов'язані з умовами правової держави та дотриманням демократичних стандартів. Європейська комісія ЄС і Європейський парламент неодноразово критикували Угорщину за обмеження свободи преси, незалежності судової влади, а також за спроби тиску на опозиційні політичні сили та громадянське суспільство. Як результат, Угорщина стала основним політичним опонентом в прийнятті рішень ЄС щодо застосування та вдосконалення механізмів верховенства права. В силу цих дій ЄС неодноразово попереджав Угорщину, що це може призвести до обмеження фінансування з бюджету ЄС для країн, що порушують основні принципи правової держави¹²³. Проте Угорщина використовує своє право вето на рівні Європейської ради, щоб заблокувати санкції або заходи, спрямовані на примус Угорщини дотримуватися вимог ЄС щодо демократичних стандартів.

с. Блокування багаторічного бюджету ЄС

Угорщина також блокувала ухвалення багаторічного фінансового бюджету ЄС, який визначає обсяг і розподіл коштів на програми і ініціативи в межах ЄС на кілька років уперед. Угорщина відкрито вимагала, щоб механізм

¹²³ Європейська Правда. Угорщина втратила право на мільярдну допомогу від ЄС. СЕРЕДА, 1 СІЧНЯ 2025. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2025/01/1/7201653/> (last access 01 January 2025).

верховенства права не застосовувався до Угорщини, а також намагалася обмежити можливість ЄС застосовувати умови для фінансової допомоги.

d. Відсутність єдності в питаннях імміграції

Ще одним прикладом є позиція Угорщини щодо міграційної політики ЄС. Угорщина дотримується жорсткої антиімміграційної політики, вважаючи, що імміграція загрожує національній безпеці та культурі. Ця держава відмовляється виконувати рішення ЄС про розподіл біженців, зокрема в рамках механізмів перенесення мігрантів з країн, що зазнають великого потоку біженців, таких як Італія та Греція. Це ставало предметом суперечок з іншими країнами ЄС, які виступають за більш відкриту політику щодо біженців. Угорщина неодноразово блокує ініціативи ЄС в питаннях міграції. Хоча слід відзначити, що внутрішні дискусії та суперечки між державами-членами ЄС не є підставою для їхнього виключення.

е. Розбіжності щодо екологічної політики та кліматичних ініціатив

Угорщина виявляла опір низці кліматичним ініціативам ЄС, таким як програма «Зелений курс ЄС», що спрямована на досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року. Угорщина неодноразово ставала на заваді ухваленню рішень щодо амбіційних екологічних цілей ЄС¹²⁴. Угорщина заявляла, що для країн Центральної та Східної Європи це може бути економічно занадто складно і завдасть шкоди їхній енергетичній безпеці. Таким чином, приклад Угорщини свідчить про значний розрив між нормативною конструкцією ЄС як спільноти спільних цінностей та фактичними обмеженнями механізмів примусу. Це ставить під сумнів здатність ЄС забезпечувати внутрішню цілісність через наявні правові засоби.

Зовнішня політика та відносини з Китаєм

Уряд Угорщини веде незалежну зовнішню політику, що часто суперечить загальній лінії ЄС. Одним із прикладів є геополітичні відносини Угорщини з Китаєм, зокрема через укладення економічних угод та співпрацю

¹²⁴ NV. Орбан укотре пішов проти позиції Євросоюзу з важливого питання. NV. 12 листопада 2024 року. <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/orban-ukotre-pishov-proti-poziciji-yevrosoyuzu-50465944.html> (last access 28.12.2024).

в рамках ініціативи «Один пояс, один шлях». Угорщина була однією з небагатьох країн ЄС, яка активно підтримувала тісні економічні зв'язки з Китаєм, навіть попри критику з боку інших держав-членів ЄС щодо прав людини та безпеки.

Описане вище ілюструє, що Угорщина активно використовує свою позицію в ЄС для блокування рішень, які з надуманих причин начебто можуть шкодити національним інтересам Угорщини. Це призводить до затягування процесів прийняття важливих рішень, що в свою чергу, впливає на ефективність роботи ЄС.

З урахуванням цього, ми схильні з долею скептицизму розглядати позицію правників Дзехціару (Dzehtsiarou) та Коффі (Coffey), які вважають, що у випадку таких організацій, наприклад, як ЄС важливо, щоб члени поділяли спільні цінності та були активними в досягненні своїх цілей. Адже описаний вище приклад є очевидним, що спроба держави-члена Угорщини підірвати цінності ЄС, яка має обмежену кількість членів, не призводить до будь-яких дій щодо призупинення, обмеження членства, не кажучи вже про виключення цієї держави з ЄС. В силу цього теоретичне твердження, що міжнародні організації повинні формувати спільні цінності, які мають дотримуватися усі держави-члени – не завжди знаходить своє підтвердження на практиці, хоча в ідеальній моделі спільні цінності мали б бути ядром будь-якої міжнародної організації.

Інша ситуація складається у випадку відкритих міжнародних організацій, заснованих на принципі універсальності. За позицією правника Амерасінгхе (Amerasingh), можна стверджувати, що мета універсальності повинна виключати презумпцію, що дозволяє виключення. Разом з цим, навіть у таких організаціях існування умов для прийняття до членства повинно виправдовувати виключення членів, які не виконують умови та продовжувати задовольняти ці умови, навіть за відсутності прямого положення про виключення¹²⁵.

¹²⁵ C.F. Amerasinghe, Principles of the institutional law of international organizations, 2nd ed., CUP, 2005, p. 122.

Окремим дискусійним є питання можливість застосування механізму статті 60 Віденської конвенції про право міжнародних договорів до відносин держав-членів ЄС¹²⁶. Режим статті 60 Віденської конвенції про право міжнародних договорів може бути кваліфікований, як незастосовний, оскільки Договори ЄС встановили так званий «автономний режим», згідно з яким держави-члени не можуть покладатися на порушення договору для призупинення власного виконання обов'язків, і що немає можливості виключення або призупинення участі держав-членів ЄС за межами режиму статті 7 Договору про ЄС¹²⁷. Важливо наголосити, що юридичний зв'язок між статтею 7 Договору про ЄС і статтею 60 Віденської конвенції про право міжнародних договорів слід розуміти таким чином, що процедура статті 7 Договору про ЄС повинна бути застосована першою, і лише якщо це не приведе до задовільних результатів, потенційно можуть бути застосовані санкції відповідно до загального міжнародного публічного права. Слід звернути увагу на те, що сфера застосування статті 7 Договору про ЄС обмежена порушенням цінностей, що кодифіковані у статті 2 Договору про ЄС, тоді як істотне порушення договорів також може стосуватися інших правил, а не лише статті 2 Договору про ЄС. Для розгорнутого розуміння варто наголосити, що стаття 7 Договору про ЄС є однією з ключових норм, що регулює питання порушення основних принципів ЄС, зокрема принципу поваги до прав людини, демократії та верховенства права. Ця норма передбачає механізм, за допомогою якого можна накласти санкції на державу-члена ЄС у разі порушення цих принципів. Стаття 7 Договору про ЄС є важливим інструментом та фундаментом для забезпечення дотримання основних цінностей, на яких ґрунтується ЄС.

¹²⁶ Rafał Mańko. Suspension and expulsion of states from international organizations Analysis of the Vienna Convention on the Law of Treaties and of the practice at the United Nations and the Council of Europe. July 2023, p. 4. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/751410/EPRS_BRI\(2023\)751410_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/751410/EPRS_BRI(2023)751410_EN.pdf) (last access: 27 December 2024).

¹²⁷ Договір про Європейський Союз (консолідована версія станом на 1 січня 2005 року) https://zakononline.com.ua/documents/show/153773_595905 (остання дата доступу 01 січня 2025 року).

Стаття 7 Договору про ЄС складається з двох основних частин. Процедура попередження (п. 1) цієї норми сформульований таким чином:

- Якщо Європейська Рада вважає, що існує явний ризик серйозного порушення державою-членом ЄС принципів, на яких ґрунтується ЄС (такі як демократія, права людини, верховенство права), вона може ухвалити рекомендації для цієї держави, аби уникнути такого порушення.

Рішення ухвалюється більшістю двох третин голосів держав-членів ЄС, включаючи голоси самої держави, щодо якої йдеться мова.

Сама процедура застосування санкцій визначена в пункті 2 статті 7 Договору про ЄС, де визначено, що:

- Якщо Європейська Рада встановить, що є серйозне і постійне порушення однією з держав-членів основних принципів ЄС (зокрема демократії, прав людини, верховенства права), то може бути прийнято рішення про застосування санкцій. У цьому випадку Європейська Рада може ухвалити рішення про обмеження прав цієї держави-члена, зокрема про обмеження права голосу на засіданнях Європейської Ради.
- Для ухвалення такого рішення потрібно, щоб за впровадження санкцій проголосувала більшість 4/5 держав-членів, але для накладення санкцій на державу необхідно, щоб вона не брала участь у такому голосуванні.
- Типи таких санкцій можуть включати: тимчасову втрату права голосу в певних установах ЄС, хоча держава не може бути повністю виключена з ЄС.

Отже, центральним моментом є положення про те, що за будь-яких обставин, при ідентифікації будь-яких зловживань та/чи порушень, така держава-член ЄС не може бути виключена з ЄС.

Варто сконцентрувати увагу на таких юридичних конструкціях статті 7 Договору про ЄС:

- **Механізм попередження** - передбачає можливість для Європейської Ради вжити заходів на ранній стадії, якщо є ризик серйозного порушення основних цінностей ЄС.
- **Механізм санкцій** - застосовується у випадку серйозного і триваючого порушення. Зокрема, він може призвести до тимчасового обмеження прав голосу держави-члена в органах ЄС, а саме в Європейській Раді.
- **Політична природа** - механізм є політично чутливим, оскільки накладення санкцій вимагає широкої підтримки серед держав-членів, а також включає елемент політичного консенсусу.

Таким чином, механізм статті 7 Договору про ЄС через вимогу консенсусу серед 4/5 держав-членів фактично зводиться до політичного інструменту стримування, а не юридичного механізму санкцій.

Власне процедура виключення держави-члена не передбачена в жодному з установчих договорів ЄС, що вказує на відсутність договірної механізму виходу держави involuntarily (примусово).

Аби наочно продемонструвати як приписи статті 7 Договору про ЄС можуть бути застосовані на практиці слід звернутися до наступних справ. Порушення прав людини та верховенства права. Стаття 7 Договору про ЄС застосовувалася до кількох держав ЄС, зокрема Польщі та Угорщини. Однак процедура є складною та політично чутливою, і жодна з цих держав не зазнала серйозних санкцій на основі цієї статті. Польща¹²⁸ та Угорщина стали об'єктами критики за порушення принципів демократії, прав людини та верховенства права, зокрема щодо реформ у судовій системі та обмежень для засобів масової інформації. ЄС застосовувало статтю 7 Договору про ЄС як інструмент тиску, але, незважаючи на це, процес санкцій є дуже складним і

¹²⁸ EU to end sanctions procedure against Poland. The Guardian. 06 May 2024. <https://www.theguardian.com/world/article/2024/may/06/eu-end-sanctions-procedure-against-poland> (last access: 20 December 2024).

тривалим. Досвід 2022 року та суперечливої поведінку Угорщини в ЄС показав внутрішні суперечності зсередини є інституція ЄС.

З нашого погляду, описане вище доводить, що стаття 7 Договору про ЄС є важливим механізмом захисту цінностей ЄС, але її застосування на практиці переплетене з політичними труднощами. Крім того, сфера застосування санкцій статті 7 Договору про ЄС є також вужчою¹²⁹, ніж сфера застосування статті 60 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, оскільки вона охоплює лише тимчасове відсторонення, а не виключення держави-учасниці¹³⁰. Таким чином, процедура обмеження реалізації права голосу держави-члена ЄС визначені статтею 7 Договору про ЄС, а положення щодо виключення держави-члена може регулюватися загальним міжнародним правом, тобто статтею 60 Віденської конвенції про право міжнародних договорів.

2.3. Правові аспекти зупинення членства та виключення держав з Ради Європи

Повномасштабна війна в Україні, що розпочалася у 2022 році, актуалізувала проблему ефективності міжнародних організацій у реагуванні на кризи, що виникають унаслідок порушення основоположних принципів міжнародного права. Зокрема загострилося питання нормативної спроможності таких організацій, як Рада Європи, зберігати правову ідентичність та захищати свою інституційну легітимність.

У теоретичному вимірі це підводить до категорії "інституційної легітимності" міжнародної організації, яка включає як дотримання процедур, так і здатність діяти відповідно до власного мандату в умовах кризи. У випадку Ради Європи, що ґрунтується на принципах демократії, верховенства права та прав людини, виключення держави-члена з огляду на грубе порушення статутних засад є одночасно і правовим обов'язком, і випробуванням

¹²⁹ Rafał Mańko. Suspension and expulsion of states from international organizations Analysis of the Vienna Convention on the Law of Treaties and of the practice at the United Nations and the Council of Europe. July 2023, p. 4. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/751410/EPRS_BRI\(2023\)751410_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/751410/EPRS_BRI(2023)751410_EN.pdf) (last access: 27 December 2024).

¹³⁰ M. Pechstein, in Streinz, EUV/AEUV, 3. Aufl. 2018, Art. 7 EUV, Rn. 23.

функціональної автономії організації. Ще декілька років тому Brexit проілюстрував, що правовий порядок ЄС, заснований на політиці інтеграції, стикається з фундаментальним викликом. Інший великий європейський правовий порядок, Рада Європи, зіштовхнулася з більш глобальною кризою: ліберальну систему, на якій він заснований, підривають окремі держави політичними засобами. Це засвідчує, що виклики міжнародному правопорядку дедалі частіше походять зсередини самих міжнародних організацій. Така ситуація піднімає ключові питання щодо нормативної спроможності міжнародних організацій підтримувати лояльність членів до цінностей, що лежать в основі правового порядку, зокрема у контексті демократичної регресії, актів збройної агресії та масових порушень прав людини. Природа цієї кризи спонукає до розгляду кроків, які можна вжити для її подолання. Зокрема важливим є питання призупинення та виключення держав-членів Ради Європи за невиконання ними своїх зобов'язань за статутом Ради Європи. Таке важливе рішення, як відсторонення або виключення, неминуче викликає безліч юридичних труднощів¹³¹. Очевидно, що за своїм спрямуванням зупинення членства та виключення держави з міжнародної організації мають різний рівень наслідків для останньої.

Наразі серед юридичної спільноти немає консенсусу щодо того, чи взагалі є виправданим виключення держав з Ради Європи. Навіть після вторгнення Росії в Україну та фактичного виключення держави-агресора з Ради Європи, деякі коментатори виступають проти ідеї виключення, оскільки після використання цього «інструменту» організація більше не в змозі чинити будь-який тиск на державу-члена, яку виключили¹³². Цей аргумент має особливу силу щодо глобальних організацій, головними цілями яких є мир, інтеграція та співпраця. Ми не схильні поділяти цю позицію та вважаємо, що держави-агресори та держави, що підтримують агресію повинні бути негайно виключені зі членства Ради Європи.

¹³¹ K. Dzehtsiarou, D.K. Coffey, 'Suspension and expulsion of members of the Council of Europe: difficult decisions in troubled times', *International and Comparative Law Quarterly* Vol. 68(2), 2019, p. 446.

¹³² Amerasinghe (n 1) 123–4; A Duxbury, *The Participation of States in International Organisations: The Role of Human Rights and Democracy* (CUP 2011).

санкцій, які потенційно може застосувати міжнародна організація є забезпечення того, щоб держави-члени дотримувалися нормативних зобов'язань цієї організації. Другою ціллю є підтримка легітимності організації в цілому. Іншими словами, держава може бути виключена, якщо немає іншого способу спонукати або змусити її виконувати свої зобов'язання. У той же час виключення може підвищити легітимність міжнародної організації, продемонструвавши, що вона серйозно ставиться до дотримання власних принципів і навпаки¹³⁵. Саме таких кроків та рішучості дій вкрай не вистачає наразі Раді Європи.

В будь-якій міжнародній організації існують певні закономірності щодо наведених причин і засобів, за допомогою яких міжнародні організації призупиняють і/або виключають членів. По-перше, коли установчі документи міжнародної організації мають прямо передбачати можливість виключення. Якщо статут міжнародної організації не передбачає такого повноваження, і таких практичних прикладів чимало, то будь-яке виключення держави-члена може вважатися нелегітимним та оспорюватися в майбутньому.

У контексті міжнародного інституційного права важливо принципово відрізнити два поняття: “вихід” (withdrawal) і “виключення” (expulsion), оскільки вони відображають різні юридичні механізми припинення членства в міжнародній організації.

Загалом, вихід є одностороннім актом держави, яка, відповідно до положень установчого акту організації або загального міжнародного права, добровільно припиняє свою участь у ній. Це суверенне право держави, що реалізується, як правило, шляхом офіційного повідомлення іншим членам організації або її секретаріату.

Натомість виключення - це примусовий інституційний захід, що застосовується організацією щодо держави-члена у відповідь на порушення основоположних зобов'язань або принципів організації. Такий захід

¹³⁵ K. Dzehtsiarou, D.K. Coffey, 'Suspension and expulsion of members of the Council of Europe: difficult decisions in troubled times', *International and Comparative Law Quarterly* Vol. 68(2), 2019, p. 447.

передбачає попередню оцінку порушення та прийняття рішення уповноваженим органом організації.

Чітке розмежування цих понять має не лише теоретичне, а й практичне значення — воно дозволяє належним чином кваліфікувати правові наслідки кожної дії з боку держави чи міжнародної організації.

Можливості виключення держави-члена в установчих документах міжнародної організації є найбільш дієвим та чітким механізмом для безспірного виключення держави. Установчі документи міжнародної організації (статут, конвенція, договір тощо) можуть прямо передбачати можливість виключення держави-члена. Це може бути закріплено за порушення певних принципів чи конкурентних положень, які така міжнародна організація вважає критичними для її функціонування. Наприклад:

- порушення основних цінностей або принципів організації (демократія, верховенство права, захист прав людини тощо);
- невиконання зобов'язань перед організацією, таких як фінансові зобов'язання або участь у її діяльності;
- безпосередня загроза безпеці чи діяльності організації з боку держави-члена, що може включати акти агресії або інші серйозні порушення.

Коли статут міжнародної організації передбачає зрозумілу процедуру виключення за певні діяння, то це дає легітимність таким діям, оскільки вони здійснюються на підставі договору та в межах визначеної процедури.

Зворотнім є варіант, коли відсутнє пряме положення про можливість та процедури виключення держави-члена в статуті міжнародної організації. Якщо статут міжнародної організації не передбачає прямої можливості виключення держави-члена, питання про виключення набуває набагато складнішого правового характеру. В таких випадках будь-яке виключення може вважатися нелегітимним з правової точки зору, оскільки воно не буде відповідати встановленій процедурі, що передбачена основними установчими актами організації. Це автоматично зумовлює наступне:

- правову невизначеність щодо легітимності дій щодо виключення;
- заперечення та позови з боку держави, яку намагаються виключити, в міжнародні судові органи або до інших інстанцій, які мають юрисдикцію розглядати подібні питання;
- підриває правову визначеність та передбачуваність функціонування таких міжнародних організацій загалом.

Відсутність конкретного положення про порядок виключення може також обмежувати можливості організації у разі серйозного порушення державою-членом її норм і цінностей, оскільки в такому випадку процедура має бути визначена не тільки статутом організації, але й практикою, яка може варіюватися в залежності від конкретного випадку. Таким чином, якщо установчі документи міжнародної організації не передбачають можливості та чіткої процедури виключення її держави-члена, будь-яке рішення про виключення може бути оскаржене як нелегітимне, оскільки воно порушуватиме принципи правової визначеності та належної процедури. У таких випадках для виключення держави з міжнародної організації можуть використовуватися інші механізми, які часто не є дієвими: політичний тиск, санкції у вигляді тимчасового позбавлення права голосу або призупинення прав членства. Разом з цим, такі дії мають бути здійснені у рамках тих норм, які встановлені установчими документами цієї міжнародної організації.

Важливо ще раз наголосити, що виключення на відмінну від призупинення участі в міжнародній організації є крайньою мірою і аби такий інструмент був використаний в міжнародній організації має бути більше, ніж звичайний рівень конфліктів: має бути ідентифікована криза. Під цим за звичай мають на увазі, що держави-члени, щодо яких розглядається питання про виключення, повинні виявляти серйозну зневагу до статутних цілей організації. Криза має досягти певного масштабу, перш ніж постане питання про виключення, наприклад, акт агресії в міжнародній організації, що

задекларувала як одну із центральних завдань своєї діяльності - досягнення миру¹³⁶.

З доктринальної точки зору слід вирізняти два ключові аспекти виключення держави з міжнародної організації.

Юридична правомочність виключення полягає в наступному. Хоча деякі міжнародні організації не мають чітких юридичних повноважень та процедур щодо виключення держав-членів, це не стосується Ради Європи, де повноваження закріплені в статті 8 Статуту. Також можна звернутися до Статуту Організації американських держав, що був прийнятий у 1948 році і прямо не передбачав процедури виключення держави-члена. Проте після кубинської революції 1958 року інші держави-члени вважали цю прогалину проблематичною¹³⁷. Незважаючи на відсутність прямого положення про виключення, держави-члени заявили, що уряд Куби «поставив себе за межі міжамериканської системи»¹³⁸. Держави-учасники Організації американських держав стверджували, що читання засновницького документа не було прийнято всіма державами-членами і, що якщо держава-член порушує основоположні документ міжнародної організації, ця організація має непряме право виключення такої держави-порушника¹³⁹. Деталі такого виключення будуть розглянуті нижче. Разом з цим, очевидно, що оптимально уникнути необхідності розглядати, яка сторона має кращі аргументи щодо можливості чи неможливості виключення держави з міжнародної організації, найкращим варіантом є наявність прямої норми про можливість виключення держави з міжнародної організації.

Вкрай цікавим є підхід щодо того, що повноваження на виключення держави-члена міжнародної організації іноді можуть бути пов'язані з аргументами на користь своєрідного поблажливого підходу до держав, коли вони вперше приєднуються до такої організації. Ілюстрацією цього є вступ

¹³⁶ K. Dzehtsiarou, D.K. Coffey, 'Suspension and expulsion of members of the Council of Europe: difficult decisions introubled times', *International and Comparative Law Quarterly* Vol. 68(2), 2019, p. 447.

¹³⁷ K. Dzehtsiarou, D.K. Coffey, 'Suspension and expulsion of members of the Council of Europe: difficult decisions introubled times', *International and Comparative Law Quarterly* Vol. 68(2), 2019, p. 448.

¹³⁸ Resolution VI – Exclusion of the Present Government of Cuba from Participation in the Inter-American System', Final Act, Eighth Meeting of Consultation of Ministers of Foreign Affairs, Punta del Este, Uruguay, Doc No OEA/Ser.C/II.8 (22–31 January 1962).

¹³⁹ CG Fenwick, 'The Issues at Punte Del Este: Non-Intervention v. Collective Security' (1962) 56 *AJIL* 469, 474.

Росії до Ради Європи. Багато правників-теоретиків стверджували, що Росія не була готова приєднатися до Ради Європи наприкінці 1990-х років¹⁴⁰. Проте одним із аргументів на користь її вступу, була позиція Девіда Аتكінсона, британський делегат в Асамблеї, було те, що якщо Росія не виконає своїх зобов'язань, її участь можна завжди призупинити¹⁴¹. Проте, незважаючи на чітко встановлені повноваження щодо виключення, практичне застосування аргументу Девіда Аتكінсона значно складніше, коли держава стає членом міжнародної організації¹⁴². Деталі труднощів виключення Росії з Ради Європи буде описане нижче.

З теоретичної позиції постійне невиконання державою-членом міжнародної організації своїх зобов'язань може розглядатися як ознака кризи в такій організації. Незважаючи на це, немає узгодженості щодо того, як слід розуміти кризу і що саме є причиною для ініціювання процедури виключення. Більше того, не зовсім зрозуміло, які саме докази має надати міжнародна організація, щоб обґрунтувати своє рішення про призупинення чи виключення такої держави. Аналіз практики різних міжнародних організацій, дає підстави стверджувати, що три основні причини зазвичай розглядаються як достатні, щоб ініціювати виключення держави з міжнародної організації:

- по-перше, зміна політичного режиму з демократичного на антидемократичний;
- по-друге, акт збройної агресії;
- по-третє, порушення прав людини та відмова від співпраці з міжнародною організацією¹⁴³.

Важливо підкреслити, що юридична невизначеність того, як повинні діяти міжнародні організації при виникненні підстав для виключення держави-члена з певної міжнародної організації ускладнюється і тим, як міжнародні організації повинні діяти по відношенню до держав, які не є їхніми членами,

¹⁴⁰ K Magliveras, *Exclusion from Participation in International Organisations* (Kluwer 1999) 87.

¹⁴¹ CoE Votes Russia In' *Financial Times* (London, 26 January 1996) 2.

¹⁴² B. Bowring, 'Russia's Accession to the CoE and Human Rights: Compliance or Cross-Purposes?' (1997) 6 EHRLR 628, 631–3.

¹⁴³ K. Dzehtsiarou, D.K. Coffey, 'Suspension and expulsion of members of the Council of Europe: difficult decisions in troubled times', *International and Comparative Law Quarterly* Vol. 68(2), 2019, p. 449.

але співпрацюють з відповідною міжнародною організацією. Прикладом цього є те, як Рада Європи реагувала на поведінку та дії Білорусі при повномасштабному вторгненні Росії в Україну у лютому 2022 року. Цей теоретико-практичний момент заслуговує на окрему увагу.

Важливим є те, що Статут Ради Європи передбачає як добровільний вихід держави (стаття 7), так і її примусове виключення (стаття 8). Відповідно до статті 8, якщо держава-член серйозно порушує статтю 3 Статуту, Комітет міністрів може ухвалити рішення про припинення її права на представництво, а згодом — вимагати її виходу з Організації. Якщо держава не виконує цю вимогу, Комітет міністрів може ухвалити рішення про те, що така держава припиняє бути членом Ради Європи з дати, визначеної Комітетом. Цей механізм, попри формальну простоту, на практиці є складним і рідко використовується, адже вимагає високого рівня політичного консенсусу серед членів Організації. Детальніше взаємозв'язків статей 7 і 8 Статуту Ради Європи розглянемо нижче.

16 березня 2022 року був опублікований інформаційний лист SG/Inf (2022) 10¹⁴⁴ щодо можливих кроків щодо участі Білорусі у діяльності Ради Європи. В листі вказувалося, що:

- у Декларації, прийнятій на Варшавському саміті Ради Європи у травні 2005 року, зазначено, що стратегічною метою Ради Європи є інтеграція Білорусі в Організацію на основі цінностей і принципів Організації. Відповідно, Комітет міністрів, Парламентська асамблея та Генеральний секретар неодноразово повторювали свій заклик до Білорусі дотримуватися стандартів Ради Європи та повною мірою скористатися перевагами участі Білорусі в механізмах співпраці Ради Європи.
- Білорусь подала заявку на членство в 1993 році. У 1996 році, після невдалого «референдуму» і встановлення президентського режиму (що передбачав призначення парламентарів указом), Парламентська

¹⁴⁴ Information Documents. Possible steps to be taken with regard to Belarus' participation in Council of Europe activities. SG/Inf(2022)10 dated 16 March 2022. <https://rm.coe.int/native/0900001680a5dafa> (last access 28.12.2024).

асамблея призупинила статус спеціально запрошеного парламенту Білорусі (січень 1997). Розгляд заяви було фактично заморожена. Відносини між Радою Європи та Білоруссю відтоді відзначалися декількома спробами обережної взаємодії, причому складні фази відбувалися майже після кожного президентського виборчого циклу. Секретаріат Ради Європи регулярно інформував Комітет міністрів про розвиток співпраці з Білоруссю, зокрема під час засідань Групи доповідачів з питань демократії. Для того, щоб полегшити співпрацю було створено спеціальний проект та вирішено створити інформаційний пункт у Мінську. Згодом Комітет міністрів ухвалив два послідовних Плани дій.

- До 2020 року Рада Європи проводила важливу роботу, щоб допомогти Білорусі просунутися до більш широкої участі в механізмах співпраці Ради Європи та активнішої участі в загальноєвропейському правовому просторі. Комітет міністрів ухвалив два Плани дій Ради Європи для Білорусі на 2016-2018 та 2019-2021 роки відповідно (про технічне співробітництво). З серпня 2020 року та подій, що відбулися після президентських виборів у країні, політичні контакти з владою Білоруссю та технічне співробітництво призупинено. Крім того, протягом багатьох років Комітет міністрів вивчав ситуацію в Білорусі щодо застосування смертної кари. У цьому контексті було встановлено і висловлено різку критику здійснених страт.
- 2 березня 2022 року на своєму 1427-му засіданні заступники міністрів, «засуджуючи активну участь Білорусі в поточній агресії проти України, запросили Генерального секретаря подати пропозиції щодо можливих кроків, які мають бути вжиті щодо відносин між Радою Європи і Білорусі». Зокрема для пропозиції розгляду були подані такі висновки та пропоновані дії:

Присутність представника Білорусі в приміщенні Ради Європи і використання офісу впливають – як захід ввічливості – з рішень

заступників міністрів продовжувати запрошувати білоруських урядових експертів на міжурядові комітети як спостерігачів, а також для здійснення програм співпраці на підтримку громадянського суспільства та незалежності ЗМІ (січень 1997 р., 581-е засідання).

Цей захід ввічливості щодо присутності в Палаці та використання офісу може бути призупинено за вказівкою Генерального секретаря.

Інформаційний пункт Ради Європи в Мінську, який з 2009 року відіграє важливу роль в організації діяльності на місцях, не працює з березня 2021 року. Його перереєстрація не була вчасно схвалена владою, і відповідні документи все ще затримані в Білорусі.

Секретаріат Ради Європи має правомочність офіційно відкликати ці документи на перереєстрацію з Республіки Білорусь через канал Міністерства закордонних справ.

Завдяки політиці обережного залучення, Білорусь є стороною 12 договорів з Радою Європи¹⁴⁵. Вона також є членом чотирьох угод¹⁴⁶ і, загалом, бере участь у 13 міжурядових комітетах Ради Європи¹⁴⁷.

Що стосується можливої майбутньої участі Білорусі в роботі комітетів, то потенційне рішення про призупинення прав Білорусі на представництво в міжурядових комітетах (керівних комітетах і

¹⁴⁵ The European Cultural Convention (ETS No. 18); the European Convention on Information on Foreign Law (ETS No. 62); the Additional Protocol to the European Convention on Information on Foreign Law (ETS No. 97); the Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats (ETS No. 104); the Anti-Doping Convention (ETS No. 135); the Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education in the European Region – Council of Europe and/or the UNESCO Europe Region (ETS No. 165); the Criminal Law Convention on Corruption (ETS No. 173); the Civil Law Convention on Corruption (ETS No. 174); the Additional Protocol to the Anti-Doping Convention (ETS No. 188); the Additional Protocol to the Criminal Law Convention on Corruption (ETS No. 191); the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (CETS No. 197) and Council of Europe Convention on the counterfeiting of medical products and similar crimes involving threats to public health (CETS No. 211).

¹⁴⁶ The European Pharmacopoeia, the European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), the Group of States against Corruption (GRECO) and the Enlarged Partial Agreement on Sport (EPAS).

¹⁴⁷ The Steering Committee for Education (CDEDU); the Lisbon Recognition Convention Committee; the Steering Committee for Culture, Heritage and Landscape (CDCPP); the European Steering Committee for Youth (CDEJ); the Steering Committee for Human Rights (CDDH) and its subordinate bodies; the European Committee on Legal Co-operation (CDCJ); the Steering Committee on Media and Information Society (CDMSI); the Committee of Legal Advisers on Public International Law (CAHDI); and the Ad hoc European Committee for the World Anti-Doping Agency (CAHAMA).

підпорядкованих їм органах) і часткові домовленості можуть бути зроблені шляхом прийняття відповідних рішень Комітету міністрів. Однак, що стосується участі в керівних комітетах, виникає питання, чи можливе таке призупинення, якщо право на участь впливає зі статусу Білорусі як Договірної сторони Європейської культурної конвенції (ETS № 18)¹⁴⁸. Стосовно часткових угод, у випадку Венеціанської комісії, де всі держави-члени Ради Європи є членами цієї часткової угоди, рішення про призупинення може прийняти Комітет міністрів у його звичайному складі; в інших випадках – Комітетом Міністрів у його вузькому складі.

Крім того, слід зазначити, що членство Білорусі в GRECO впливає з її статусу Договірної сторони Кримінальної та Цивільної конвенцій про корупцію (ETS № 173, 174).

Термін дії Плану дій для Білорусі на 2019-2021 закінчився в грудні 2021 року. З серпня 2020 року по грудень 2021 року в Білорусі не здійснювалися заходи технічного співробітництва, що фінансувалися за рахунок позабюджетних ресурсів. Протягом цього періоду контакти між Радою Європи та Білоруссю обмежувалась тими, що пов'язані із конвенційними зобов'язаннями або як член чи спостерігач у спеціалізованих комітетах поза рамками Плану дій. На прохання Групи доповідачів з питань демократії Секретаріат Ради Європи представив на своєму засіданні 20 листопада 2020 року пріоритетні заходи у сферах прав людини, верховенства права та демократії в Білорусі, які мають бути реалізовані в Білорусі як пріоритет, коли/якщо дозволяють умови та за умови чіткого зобов'язання білоруської влади здійснити демократичний перехід.

¹⁴⁸ Європейська культурна конвенція 1954 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_213#Text ((last access 18.12.2024)).

На сьогоднішній день жодних заходів щодо цього документа не було.

Усі дії щодо двостороннього співробітництва в країні вже де-факто призупинені після подій серпня 2020 року. У той же час деякі заходи технічного співробітництва залишаються доступні для білоруської громади в еміграції. Особливо це стосується молодіжного сектору. Також Польща надала цільовий внесок на підтримку діяльності Східноєвропейської школи політичних студій у 2021 та 2022 роках.

Комітет міністрів може прийняти рішення про призупинення всіх заходів співпраці з білоруською владою та подальше зміцнення відносин Організації з білоруським громадянським суспільством та опозицією у вигнанні¹⁴⁹.

З аналізу ситуації щодо Білорусі випливає, що Рада Європи намагалася інтегрувати Білорусь в Раду Європи з 1993 року, однак її шлях до повноцінного членства був ускладнений через політичні зміни в країні, зокрема через встановлення авторитарного режиму в 1996 році. Протягом багатьох років співпраця з Білоруссю обмежувалася технічним співробітництвом та участю в міжнародних договорах і угодах, зокрема в сфері прав людини та боротьби з корупцією. Підвищення напруженості після 2020 року: протести в Білорусі після президентських виборів 2020 року, а також підтримка Білоруссю агресії Росії проти України, значно погіршили відносини з Радою Європи. З серпня 2020 року були призупинені політичні контакти та технічне співробітництво з білоруською владою, хоча окремі програми для громадянського суспільства та емігрантських груп залишалися доступними.

Підтримка Білоруссю агресії Росії проти України підштовхнула Раду Європи до розгляду кроків та заходів впливу. На основі рішення заступників міністрів Ради Європи, було запропоновано ряд кроків, які можуть бути вжиті

¹⁴⁹ Information Documents. Possible steps to be taken with regard to Belarus' participation in Council of Europe activities. SG/Inf(2022)10 dated 16 March 2022. <https://rm.coe.int/native/0900001680a5dafa> (last access 28.12.2024).

щодо Білорусі. Це включає можливе призупинення участі Білорусі в міжурядових комітетах та часткових угодах Ради Європи, закриття офісів Ради Європи в Білорусі, а також припинення технічного співробітництва з білоруською владою. Це є ілюстрацією того, як на практиці може бути імплементоване рішення щодо мінімізації будь-яких контактів з державою. Важливо наголосити, що йдеться про державу, яка не є членом Ради Європи, що зумовлює окремий специфічний відбиток прийняття рішень по відношенню до такої держави.

Найбільш репрезентативним та нещодавнім прикладом того, як саме держава-член може бути виключена з міжнародної організації є рішення Ради Європи про виключення Росії зі складу учасників цієї організації.

Згідно зі статтею 8 Статуту Ради Європи, держава-член, яка серйозно порушує статтю 3 Статуту, може бути позбавлена свого права на представництво в Комітеті міністрів та Парламентській асамблеї, а згодом — виключена зі складу Організації. Саме стаття 3 закріплює зобов'язання поважати принципи верховенства права, прав людини та основоположних свобод, які є наріжними в ідентичності Ради Європи.

Це положення було вперше реалізовано у 2022 році щодо Російської Федерації, що стало безпрецедентним кроком у сучасній історії Ради Європи і заклало потенційний прецедент для майбутніх випадків серйозного порушення базових норм міжнародного правопорядку.

До цього моменту Рада Європи, попри наявність формального механізму в статті 8, ніколи не використовувала його до кінця, що дозволяє кваліфікувати випадок з РФ як нормативно-інституційний зсув.

Першим кроком було те, що Комітет міністрів Ради Європи призупинив членство Росії у Раді Європи. Історично з 1996 року Росія була членом Ради Європи, що відкрило росіянам можливість звертатися до Європейського Суду з прав людини (ЄСПЛ), а Росії набула обов'язок виконувати рішення цієї судової інституції.

Після цього держава-агресор розуміла, що питання виключення її з членства Ради Європи відбудеться незабаром і політично намагаючись діяти на випередження, 10 березня 2022 року Міністерство закордонних справ Росії опублікувало заяву про ситуацію у Раді Європи. У цьому документі було вказано, що начебто недружні до Росії держави ЄС та НАТО, зловживаючи своєю абсолютною більшістю в Комітеті міністрів Ради Європи (КМСС), продовжують лінію на руйнування Ради Європи та загального гуманітарно-правового простору в Європі. Хід подій стає незворотнім. Росія начебто не мала наміру миритися з цими підливними діями, що здійснюються колективним Заходом у руслі насадження «порядку, заснованого на правилах» на заміну зневаженого США та їх сателітами міжнародного права¹⁵⁰.

Очевидно, що ця заява не мала юридичного змісту чи контексту, а була спрямована виключно на те аби політично виправдати злочинні дії агресії РФ та завчасно продемонструвати про готовність РФ до виходу, а не виключення зі складу Ради Європи. Формулювання у заяві Міністерства закордонних справ РФ розпливчасте, проте з урахуванням обставин його одразу почали інтерпретувати як намір остаточно вийти з Ради Європи. Безпосередньо з правової точки зору, таке право (право виходу) має будь-який член Ради Європи у відповідності до статті 7 Статуту Ради Європи¹⁵¹. Вихід зі складу Ради Європи означає необхідність денонсації статуту Ради Європи та Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод. Росія вступила до Ради Європи у лютому 1996 року, а в березні 1998 року ратифікувала Європейську конвенцію про захист прав людини та основних свобод.

Процедурно щоб вийти зі складу Ради Європи, необхідно офіційно повідомити про такий намір Генерального секретаря¹⁵². Членство

¹⁵⁰ Заява МЗС РФ від 10 березня 2022 року https://www.mid.ru/ru/press_service/spokesman/official_statement/1803555/?TSPD_101_R0=08765fb817ab2000b8b946df266e1105e6d301aee64d43cebd82e22597fc094e2c63abf1afc21fb308ece74da91430001f37e3b455b7f4fdec25c43b7bbe83eecb5144c2395a9cd50f895303f36116a4591e0f6f1a7f619f12f41d76ecc66557 (last access 28.12.2024).

¹⁵¹ Ничипоренко Г.В. Процедура та юридичні складнощі реалізації права виходу держави з міжнародних організацій. Європейські перспективи. 2024. № 1. С. 330-335. - https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2024-1/EP_2024_1.pdf

¹⁵² Konstantinos Magliveras, The Question of Expelling Recalcitrant Member States: The Termination of the Russian Federation's Membership in the Council of Europe, *Völkerrechtsblog*, 03.05.2022, doi: 10.17176/20220503-182040-0.

припиняється наприкінці поточного фінансового року (тобто 31 грудня поточного року), якщо повідомлення зроблено протягом перших дев'яти місяців поточного року. Якщо повідомлення надійшло протягом останніх трьох місяців фінансового року, то припинення членства настає наприкінці наступного фінансового року (тобто 1 січня).

Пояснення того, чому рішення про вихід з Ради Європи було ухвалено політичним керівництвом РФ обумовлене тим, що якби призупинення членства Росії в Раді Європи не відбулося 1 березня 2022 року, то Росія теоретично могла б брати участь у роботі всіх органів Ради Європи до кінця 2022 року¹⁵³.

Держава-агресор діяла аби уникнути ганебних репутаційних відгуків та запобігти розвитку подій за сценарієм, передбаченим статтею 8 Статуту Ради Європи, коли спочатку припиняється членство в Раді Європи, а далі Комітет міністрів пропонує державі самій вийти зі складу учасників, а якщо цього не відбувається, то державу виключають із Ради Європи. Історично схожа ситуація відбулася у 1969 році, коли Греція вирішила вийти з Ради Європи самостійно, і повернулася до цієї організації через 5 років. Те саме вирішила зробити держава-агресор, намагаючись уникнути цим варіанту увійти в історію як перша держава, що була саме виключена з Ради Європи.

Хронологічно події розвивалися в такий спосіб: 15 березня 2022 року Парламентська асамблея одноголосно прийняла висновок (Opinion 300 (2022)), згідно з яким Російська Федерація більше не може бути державою-членом Ради Європи. У відповідному документі було зафіксовано таке:

- Продовжуючи загарбницьку війну, яку Російська Федерація веде проти України з 20 лютого 2014 року, станом на 24 лютого 2022 року Російська Федерація активізувала свою військову діяльність проти України до безпрецедентного рівня, спричинивши тисячі жертв серед цивільного населення, мільйони переселенців і руйнування країни. Розпочавши цю

¹⁵³ A. Drzemczewski, « The (Non-) Participation of Russian Parliamentarians in the Parliamentary Assembly of the Council of Europe : An Overview of Recent Developments » (2020) 1, Europe des droits & libertés/Europe of Rights & Liberties, 7-15.

подальшу військову агресію, Російська Федерація вибрала спосіб припинити діалог і дипломатію для досягнення своїх зовнішньополітичних цілей, порушуючи правові та моральні норми, які регулюють мирне співіснування держав. Така поведінка демонструє зневагу до самої суті Ради Європи, закріпленої в її Статуті, яка полягає в переконанні, що прагнення до миру, заснованого на справедливості та міжнародній співпраці, є фундаментально важливим для збереження людського життя, суспільства і цивілізації.

- Парламентська асамблея найрішучішим чином засуджує агресію Російської Федерації проти України та солідарна з Україною та українським народом, підтверджуючи свою непохитну підтримку суверенітету, незалежності та територіальної цілісності України в межах її міжнародно визнаних кордонів.
- Парламентська асамблея вважає, що збройний напад Російської Федерації на Україну є порушенням Статуту Організації Об'єднаних Націй, кваліфікується як «злочин проти миру» відповідно до Статуту Міжнародного військового трибуналу (Нюрнберзька хартія) і є «агресією» відповідно до резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН, прийнятої в 1974 році. Це є порушенням Гельсінського Акту і Паризької хартії для нової Європи.
- Це також є серйозним порушенням статті 3 Статуту Ради Європи та порушенням зобов'язань, які Російська Федерація взяла на себе, ставши членом Організації, включаючи зобов'язання щодо вирішення міжнародних та внутрішніх суперечок мирними засобами, рішуче відкидаючи будь-які загрози силою проти своїх сусідів, і засуджуючи концепцію ставлення до сусідніх держав як до зони особливого впливу, яка називається «ближнє зарубіжжя».
- Парламентська асамблея висловлює прикрість з приводу того, що, незважаючи на численні заклики припинити військові дії та дотримуватися міжнародного права, російське керівництво продовжує

свою агресію, посилюючи насильство в Україні. Своїм ставленням і діями керівництво Російської Федерації створює відверту загрозу безпеці в Європі, йдучи шляхом, який також включає акт військової агресії проти Республіки Молдова і, зокрема, окупацію її Придністровського регіону, акту військової агресії проти Грузії та подальшої окупації двох її регіонів у 2008 році, незаконна анексія Криму та роль Російської Федерації на сході України, що завершилося незаконним визнанням самопроголошених Донецької та Луганської республік «незалежними державами».

- Парламентська асамблея стурбована доказами серйозних порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права Російською Федерацією, включаючи напади на цивільні цілі; невідповідне застосування артилерії, ракет і бомб, у тому числі касетних; атаки на гуманітарні коридори, призначені для того, щоб дозволити цивільним особам втекти з обложених міст і міст; і захоплення заручників. Парламентська асамблея відзначає безрозсудні напади російських збройних сил на ядерні об'єкти в Україні.
- Асамблея підтримує всі зусилля, спрямовані на те, щоб відповідальні особи понесли відповідальність за свої дії, включно з рішенням Прокурора Міжнародного кримінального суду розслідувати ситуацію в Україні та створення спеціальної слідчої комісії ООН. Підтримуються інші зусилля з документування можливих злочинів згідно з міжнародним правом, скоєних в Україні, у тому числі шляхом публікації комерційних супутникових зображень, аналізу цих зображень та інших форм відкритої розвідки приватними особами. Крім того, Асамблея бере до відома заяву, подану Україною до Міжнародного суду ООН щодо порушення справи проти Російської Федерації щодо спору щодо тлумачення, застосування та виконання Конвенції ООН про попередження злочину геноциду і покарання за нього.

- Асамблея констатує, що Російська Федерація не змогла виконати численні рішення Європейського суду з прав людини, включаючи його тимчасові заходи, які вимагають від Російської Федерації утримуватися від військових нападів на цивільних осіб та цивільні об'єкти, включаючи житлові приміщення, транспортні засоби екстреної допомоги та інші цивільні об'єкти, які особливо захищаються, такі як школи та лікарні, а також негайно забезпечити безпеку медичних закладів, персоналу та транспортних засобів швидкої допомоги на території, яка піддається атаці чи утриманням російськими військами.
- Асамблея стурбована ситуацією українців, які були змушені покинути свою країну, переймаючись за своє життя, під час найбільшого потоку біженців у Європі з часів Другої світової війни. Асамблея вітає щедрість і солідарність, виявлену сусідніми країнами, які продовжують приймати сотні тисяч біженців, більшість з яких жінки та діти. У цьому контексті Асамблея вітає рішення Європейського Союзу імплементувати Директиву Ради 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у випадку масового припливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють балансу зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та несення відповідних наслідків («директива про тимчасовий захист»), водночас закликаючи до подальшої підтримки у відповідь на цю безпрецедентну гуманітарну допомогу кризи, в тому числі через програми переселення.
- Асамблея зазначає, що російська агресія, що розгортається в Україні, була дуже широко засуджена міжнародною спільнотою, зокрема державами та міжнародними організаціями. Різку критичну позицію зайняли й інші учасники, починаючи від міжнародних спортивних адміністративних органів і закінчуючи приватними компаніями та відомими діячами культури та спорту.

В Російській Федерації антивоєнні протести придушуються. Асамблея засуджує заходи, вжиті російською владою для подальшого обмеження свободи вираження поглядів і свободи зібрань через закриття майже всіх незалежних інформаційних організацій, посилення репресій проти громадянського суспільства, жорстоке придушення мирних протестів і суворе обмеження доступу до соціальних мереж.

У зв'язку із цим Асамблея закликала Російську Федерацію:

- припинити бойові дії проти України негайно, повністю та беззастережно вивести свої збройні сили з території України в межах її міжнародно визнаних кордонів;
- суворо дотримуватись своїх зобов'язань щодо прав людини та міжнародного гуманітарного права;
- за будь-яких обставин утримуватися від нападів на цивільних осіб і забезпечувати повагу до гуманітарних коридорів, щоб дозволити евакуацію цивільних осіб у безпечні регіони України або безпечні країни за межами України;
- виконувати тимчасові заходи, визначені Європейським судом з прав людини;
- не перешкоджати доставці гуманітарної допомоги українському населенню чи ефективному доступу гуманітарних установ до України та в межах України;
- співпрацювати з розслідуваннями та судовими процесами, які були створені Міжнародним кримінальним судом, Міжнародним судом ООН та спеціальною комісією, створеною Радою з прав людини;
- забезпечувати безпеку та безпеку ядерних об'єктів України, у тому числі шляхом утримання від перетворення їх на об'єкт будь-якої військової діяльності, та повною мірою співпрацювати з Міжнародним агентством з атомної енергії;
- негайно звільнити та відновити на посаді всіх мерів та місцевих представників, які були викрадені, а також звільнити активістів;

- забезпечувати повну повагу до свободи слова та асоціацій, свободи ЗМІ та доступу до Інтернету відповідно до міжнародних правових зобов'язань.
- Асамблея закликала держав-членів Ради Європи:
 - збільшувати свою допомогу Україні та забезпечувати безпечну та ефективну роботу гуманітарних коридорів;
 - розглянути питання про збільшення допомоги Україні в її зусиллях щодо посилення захисту її території, включаючи її повітряний простір, з метою зменшення тяжких людських втрат і трагічних гуманітарних наслідків триваючої війни Російської Федерації;
 - посилити підтримку держав-членів Ради Європи, які прийняли велику кількість українських біженців;
 - створити схеми для полегшення доступу до своїх територій та надання статусу захисту особам, які тікають від війни в Україні, у тому числі шляхом імплементації, де це можливо, Директиви Європейського Союзу про тимчасовий захист;
 - уникати дискримінації біженців за будь-якою ознакою, зокрема, за етнічною приналежністю та національним походженням, враховуючи при цьому потреби вразливих біженців, які тікають з України, включаючи дітей, жертв гендерного насильства чи травм, осіб з обмеженими можливостями та людей похилого віку;
 - розробляти стратегії та заходи, спрямовані на інтеграцію біженців у довгостроковій перспективі;
 - розробити та реалізувати програми переселення із суміжних держав осіб, які втекли від війни в Україну.
- У випадку, якщо Російська Федерація перестане бути членом Організації, Рада Європи повинна передбачити ініціативи, щоб мати можливість продовжувати підтримувати та співпрацювати з правозахисниками, демократичними силами, вільними ЗМІ та незалежним громадянським суспільством у Російській Федерації.

- Що стосується власної роботи, Асамблея:
 - має продовжувати уважно стежити за наслідками агресії Російської Федерації проти України;
 - зважаючи на участь Білорусі в агресії Російської Федерації проти України, рекомендує своєму Бюро призупинити відносини між Асамблеєю та білоруською владою у всій її діяльності.
- Що стосується запиту надати висновок Комітету міністрів відповідно до Статутної резолюції (51) 30, Асамблея переконана, що серйозність дій, вчинених Російською Федерацією, і спричинене ними глибоке порушення довіри повністю виправдовують подальше звернення до статті 8 Статуту. Беручи до уваги все вищезазначене та те, що Російська Федерація допустила серйозні порушення Статуту Ради Європи, які несумісні зі статусом держави-члена Ради Європи, не виконує своїх зобов'язань перед Радою Європи, Асамблея вважає, що Російська Федерація більше не може бути державою-членом Організації.
- Таким чином, Асамблея вважає, що Комітет міністрів повинен вимагати від Російської Федерації негайного виходу з Ради Європи. Якщо Російська Федерація не виконає запит, Асамблея пропонує Комітету міністрів визначити негайну можливу дату, з якої Російська Федерація припинить бути членом Ради Європи¹⁵⁴.

Беручи до уваги висновок, що опублікований вище, 15 березня 2022 року Парламентська асамблея Ради Європи проголосувала за виключення Росії з Ради Європи: 216 голосів «за» та 3 утрималися. Ключове формулювання, що сталою підставою для виключення зі складу учасників Російська Федерація:

«Росія допустила грубі порушення Статуту Ради Європи, несумісні зі статусом держави-члена, не бере на себе зобов'язань перед Радою Європи і не виконує зобов'язань перед нею». Тому Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ) вважає, що Російська Федерація «більше

¹⁵⁴ Parliamentary Assembly. Consequences of the Russian Federation's aggression against Ukraine. Opinion 300 (2022). <https://pace.coe.int/en/files/29885/html> (last access 28.12.2024).

не може бути державою-членом Організації». Асамблея вказала, що Комітет міністрів повинен звернутися до Російської Федерації з проханням «негайно вийти з Ради Європи». Якщо країна не виконає запит, Асамблея пропонує Комітету міністрів «визначити найближчу можливу дату», з якої Російська Федерація припинить бути членом Ради Європи.

Тобто Рада Європи застосувала алгоритм дії статті 8 Статуту цієї організації, яка передбачає двох ступінчасту трансмісію:

- а) пропозицію державі-порушнику самостійно вийти з організації;
- б) якщо опція «а» не спрацьовує – примусове виключення такої держави зі складу учасників Ради Європи.

Сам текст заяви Асамблеї був заснований на звіті, підготовленому Інґ'єрдом Шу і ухвалену одностайно в кінці позачергового пленарного засідання, висловлює солідарність з Україною, українським народом і українськими членами ПАРЄ, підтверджуючи «непохитну підтримку суверенітету», незалежність і територіальну цілісність України в її міжнародно визнаних кордонах».

У випадку, якщо Російська Федерація перестане бути членом організації, Рада Європи повинна, передбачити ініціативи, щоб мати можливість продовжувати «підтримувати та співпрацювати з правозахисниками, демократичними силами, вільними ЗМІ та незалежними громадянське суспільство». Наприкінці засідання президент ПАРЄ Тіні Кокс заявив: «ми засмучені тим, що сьогодні нам довелося попросити виключити державу, яка є членом нашої організації понад 25 років, але я радий, що ми наважилися це зробити це. У цій організації немає місця для тих, хто перетинає червоні лінії»¹⁵⁵.

Отже, саме на підставі статті 8 Статуту Ради Європи, яка визначає, що будь-який член Ради Європи, який серйозно порушив статтю 3 Статуту, може

¹⁵⁵ The Russian Federation can no longer be a member State of the Council of Europe, PACE says. 15/03/2022 Session. <https://pace.coe.int/en/news/8638/the-russian-federation-can-no-longer-be-a-member-state-of-the-council-of-europe-pace-says> (last access 11.12.2024).

бути призупинено у своєму праві на представництво, і Комітет міністрів може звернутися з проханням вийти відповідно до статті 7 Статут – було реалізовано виключення Росії зі складу Ради Європи. Якщо такий член не виконує це прохання, Комітет може вирішити, що він припинив бути членом Ради з дати, яку може визначити Комітет.

З теоретико-правової перспективи, виключення держави з міжнародної організації, навіть за умов серйозного порушення статуту чи принципів організації, має супроводжуватись дотриманням принципів процедурної справедливості. Такий підхід заснований на загальновизнаному праві на справедливую процедуру, яке має універсальний характер і виявляється, зокрема, у принципі *audi alteram partem* ("слухати іншу сторону"). У випадку виключення Російської Федерації з Ради Європи слід ставити питання, чи були надані їй належні процедурні гарантії. Відомо, що до моменту прийняття остаточного рішення у березні 2022 року Комітет Міністрів запропонував Росії надати пояснення та взяти участь у процедурі. Проте РФ самостійно ініціювала вихід, що певним чином звузило поле для застосування принципу "права бути почутим".

Разом з тим, навіть якщо держава відмовляється брати участь у процедурі, сама міжнародна організація має забезпечити, щоб її рішення було ухвалене відповідно до мінімальних стандартів належної правової процедури - зокрема, з належним повідомленням, обґрунтуванням і формальною можливістю висловитись. Таким чином, хоч формально Росії було надано можливість висловити свою позицію, питання повноти дотримання принципів процедурної справедливості в контексті її виключення залишають простір для правової оцінки.

У питанні виключення держави з міжнародної організації ключовим стає не лише матеріальний склад порушення (зміст і серйозність дій), а й процедурний стандарт, за яким визначається факт цього порушення. Це підводить нас до проблеми стандарту доказування, що залишається дискусійною в практиці міжнародного права.

Так, у міжнародному правосудді застосовуються різні стандарти залежно від характеру справи: у справах про серйозні порушення прав людини або геноцид — “clear and convincing evidence” (чіткі й переконливі докази), у менш чутливих справах — “balance of probabilities” (перевага доказів, імовірність більше 50%), а в особливо складних і спірних випадках — навіть “beyond reasonable doubt” (поза розумним сумнівом)¹⁵⁶.

Зокрема, у справі *Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro*, Міжнародний суд ООН встановив, що обвинувачення у геноциді потребує стандарту “beyond reasonable doubt”, однак відповідальність за недопущення — вже “clear and convincing evidence”.

У контексті виключення держави з Ради Європи за Статтею 8 постає запитання: який стандарт доказування мав би застосовуватись для визначення “serious violation” Статті 3. Прямої відповіді у Статуті Ради Європи немає. Проте з огляду на серйозність наслідків (виключення держави), застосування щонайменше “clear and convincing evidence” виглядає виправданим з точки зору правової безпеки та інституційної легітимності. Як слушно зазначає правник Браунлі, «чим вищі наслідки правового рішення, тим суворішим має бути стандарт доказування»¹⁵⁷.

Таким чином, Європейська конвенція забезпечує можливість примусового припинення участі в ній держави без волі останньої, що і відбулося в Раді Європи по відношенню до Росії. Хоча ряд юристів, вважають, що держава-агресор сама вийшла зі складу Ради Європи.

Натомість включення Росії з ООН, СОТ є набагато складнішим та загалом спірним питанням. Адже ці організації не мають чіткої процедури виключення. Разом з цим, навіть якщо у статуті міжнародної організації прямо не передбачена можливість виключення з її складу держави-члена, ця проблема в міжнародному праві не вирішується однозначно. Як було описане вище, насамперед йдеться про положення абз. 2 підпунктів а) та і) статті 60

¹⁵⁶ (ICJ, 2007, §209–210).

¹⁵⁷ Brownlie, I. *Principles of Public International Law*, 8th ed., Oxford University Press, 2012, p. 511.

Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року. Яка встановлює, що «... Істотне порушення багатостороннього договору одним із його учасників дає право:

- іншим учасникам - за згодою, досягнутою одноголосно, - призупинити дію договору в цілому або в частині або припинити його;
- у відносинах між собою та державою, яка порушила договір (...)).

При цьому необхідно також враховувати, що ця норма відповідно до ст. 1 Віденської Конвенції застосовується до договорів між державами, та відповідно до ст. 5 цієї ж Конвенції вона «застосовується до будь-якого договору, що є установчим актом міжнародної організації, та до будь-якого договору, прийнятого в рамках міжнародної організації, без шкоди для відповідних правил цієї організації». Це дозволяє стверджувати, що можливість виключення держави-члена згідно зі статтею 60 Віденської конвенції, яка стосується будь-якої міжнародної організації, установчі документи та/або правила якої не забороняють у явній формі подібний виняток. Детальний аналіз установчих документів СОТ дає підстави стверджувати, що у своїх правилах ці організації не встановлюють такої заборони, як виключення учасників цих організацій.

Віденська конвенція за своєю природою є офіційною кодифікацією основоположних принципів права міжнародних відносин, що склалися і традиційно прийнятих у міжнародному праві, яке, своєю чергою, діє на універсальному рівні. Разом з цим, питання можливості виключення держави з міжнародної організації, що прямо не містить положення про порядок виключення держави – є вкрай спірним.

Коротко позиція ЄСПЛ щодо виключення Росії полягала в такому:

- Росія припинила бути державою-учасницею Конвенції з 16 вересня 2022 року.
- ЄСПЛ залишався компетентним розглядати скарги проти Російської Федерації щодо можливих порушень Конвенції з її боку до 16 вересня 2022 року.

- ЄСПЛ негайно відновив провадження у всіх російських справах, що знаходяться на його розгляді, при цьому залишаючи за собою право знову повернутися до тлумачення питань, пов'язаних із припиненням членства РФ у ЄС, якщо така потреба виникне під час розгляду отриманих скарг.

Це фактично означає, що тлумачення статті 58 Конвенції створило симбіоз застосування із пункту 1 та пункту 4 статті 58 Конвенції, базуючись на об'єкті та меті Конвенції, як інструменті захисту прав людини. Відповідно пункт 1 статті 58 Конвенції, що держава може вийти з Конвенції лише через шість місяців після надіслання відповідного повідомлення Генеральному секретарю Ради Європи. Натомість відповідно до пункту 4 статті 58 Конвенції, будь-яка держава, яка перестає бути членом Ради Європи, на тих же умовах перестає бути стороною Конвенції.

Окреме складне питання полягає у реакції Росії на роз'яснення ЄСПЛ та Комітету міністрів Ради Європи. Міністерство закордонних справ заявило, що всі рішення ЄСПЛ, винесені до 15 березня 2022 р., будуть виконані, залишивши при цьому за дужками питання виконання рішень, що з'явилися після цієї дати. Росія заявляла, що вийшла з Ради Європи сама і прийняла рішення денонсувати Конвенцію теж самостійно. Якщо Росія вважає, що вона сама вийшла з Ради Європи за процедурою статті 7 Статуту, то тоді вірною є позиція ЄСПЛ, що Росія вважатиметься учасницею Європейської конвенції до 16 вересня 2022 року з усіма наслідками у вигляді всіх нових отриманих скарг, у тому числі і після 16 вересня, їх розгляду та виконання.

Проте очевидно, що Росія не вийшла сама зі складу Ради Європи, а була ганебно виключена з неї.

Процедура виключення Росії з Ради Європи пройшло в стандартній для Росії атмосфері безпідставних звинувачень і породило правову колізію. 15 березня 2022 р. Росія офіційно надіслала листа на ім'я Генерального Секретаря Ради Європи з повідомленням про свій вихід із цієї організації відповідно до статті 7 Статуту Ради Європи. Ця стаття дійсно визначає право будь-якої

держави вийти з Ради Європи в односторонньому порядку на відміну від Статуту ООН, де такого положення немає шляхом надсилання офіційного повідомлення Генеральному секретарю Ради Європи. У цьому випадку припинення членства настає наприкінці поточного фінансового року, якщо повідомлення зроблено протягом перших дев'яти місяців цього року. Ці дії Росія здійснила вже після того, як рішення про її виключення фактично було прийнято Радою Європи. Саме тому, незважаючи на отриманий від Росії лист про вихід з Ради Європи, який темпорально був отриманий після прийняття рішення про виключення, Комітет міністрів Ради Європи застосував саме положення статті 8 Статуту Ради Європи, який передбачає процедуру виключення держави з цієї організації у разі «грубого порушення» нею статті 3 Статуту, що свідчить про обов'язок кожної держави визнавати принцип верховенства права. У цьому випадку спочатку припиняється членство в Раді Європи, потім Комітет міністрів пропонує цій державі самій вийти з Ради Європи, і тільки якщо цього не відбувається, то державу виключають із Ради Європи.

16 березня 2022 р. Комітет міністрів Ради Європи опублікував заяву про те, що за одноголосним рішенням з дня опублікування заяви, Росія вважається виключеною з Ради Європи саме на підставі статті 8 Статуту.

Отже, незважаючи на значне зволікання та нерішучість, Рада Європи все ж змогла консолідувати власні зусилля та прийняти рішення саме про виключення держави-агресора Росії зі складу Ради Європи на підставі статті 8 Статуту Ради Європи. Це рішення було важливим сигналом, який підтвердив, що міжнародна спільнота готова застосовувати жорсткі санкції та інші механізми для захисту основних цінностей та принципів, на яких ґрунтується європейський порядок.

Слід окремо підкреслити, що виключення Росії з Ради Європи мало не лише правовий, а й сильний символічний ефект. Вперше з часу заснування Організації у 1949 році було реалізовано повну процедуру припинення членства на підставі грубого порушення її основоположних принципів.

Це також стало правовим прецедентом, що посилив значення статті 8 Статуту Ради Європи як ефективного інструменту примусу та підтримання інституційної легітимності.

Правовим наслідком виключення стало припинення дії Європейської конвенції з прав людини для Росії. Проте відповідно до тлумачення ЄСПЛ зокрема, рішення у справі «Ukraine and the Netherlands v. Russia», no. 8019/16, Суд залишив за собою юрисдикцію розглядати всі порушення, вчинені до 16 вересня 2022 року — дати офіційного припинення членства РФ.

Це створило нову практику у сфері дії регіональних правозахисних механізмів після виключення держави-учасниці.

Варто звернути увагу й на особливість позиції Росії, яка, намагаючись уникнути ганебного виключення, ініціювала власний вихід на підставі статті 7 Статуту. Проте Комітет міністрів не визнав цю заяву як підставу припинення членства, натомість офіційно застосував процедуру виключення згідно зі статтею 8, що було підтверджено в заяві Ради Європи від 16 березня 2022 року.

З позиції міжнародного права, такий підхід посилює доктрину функціональної автономії міжнародних організацій та їхню здатність самостійно визначати юридичні наслідки поведінки держав-членів. Цей аспект також резонує з позицією, викладеною в рішенні Суду ЄС у справі Коста проти ENEL (справа 6/64), де Суд наголосив, що норми права Союзу мають пріоритет над нормами національного та звичайного міжнародного права у межах повноважень організації.

Таким чином, Рада Європи не лише реалізувала свій статутний потенціал, а й утвердила себе як правова спільнота, спроможна захищати свої засади у кризовий момент, незважаючи на можливі політичні ризики.

З теоретичної точки зору, приклад виключення Росії демонструє два ключові вектори:

- Спроможність міжнародної організації реалізувати санкційні механізми проти держави, що грубо порушує її цінності, за наявності відповідної правової основи.

- Важливість підтримання балансу між правовою визначеністю і гнучкістю тлумачення, необхідною у кризових обставинах.

Міжнародні організації мусять діяти не лише в рамках норм, але і відповідно до мети, задекларованої у власному статуті.

Окремим теоретичним питанням є зворотність виключення держави з міжнародної організації, оскільки більшість статутів не містять прямих норм щодо повторного вступу після виключення. У випадку Ради Європи це питання також не врегульоване у Статуті ані в Статті 8 (виключення), ані в Статті 4 (прийняття нових членів).

Прецедент із Грецією 1969–1974 років є прикладом “повернення”, але з формально-правової точки зору це був новий вступ за звичайною процедурою після добровільного виходу. Натомість ситуація з Росією є іншою - вона була виключена рішенням організації, що порушує питання про наслідки такого акту для правосуб’єктності держави щодо організації.

Постає доктринальне запитання: чи зберігає виключена держава залишковий правовий зв’язок з організацією? Які критерії мають бути застосовані при повторній заявці: політичні, правові, інституційні?

Чи можна вимагати від держави формального визнання порушення, яке стало підставою виключення, як умови для повторного вступу?

Правник Клабберс вважає, що повторний вступ виключеної держави не є автоматичним правом, а має розглядатися як нова заявка, що підлягає оцінці відповідно до установчого акту та поточного політико-правового контексту¹⁵⁸.

З нашої позиції у випадку Росії це означає, що нова заявка на вступ до Ради Європи можлива лише за умови підтвердження поваги до принципів Статті 3 Статуту, а також визнання міжнародно-правової відповідальності за попередні порушення.

¹⁵⁸ Klabbbers, J. *Advanced Introduction to the Law of International Organizations*, 2015, p. 91–92.

2.4 Приклади та юридичні причини виключення держав-членів з окремих міжнародних організацій

Раптова зміна політичного режиму стала причиною фактичного виключення Куби з Організації американських держав. Документи з Організації американських держав та архівів Гавани, Куба - розкривають юридичні деталі цієї події. На початку 1962 року Фідель Кастро виступив та засудив Організацію американських держав і назвав цю організацію «міністерство колоній та військовий блок проти народів Латинської Америки»¹⁵⁹. Такі заяви в бік Організації американських держав та Сполучених Штатів були поширені на Кубі та за її межами. Проте, якщо простежити довгу історію відносин між Організацією американських держав, Кубою та Сполученими Штатами, то виявляється інший тип тристоронніх відносин. Організації американських держав діяла як майданчик для політичного примирення між Сполученими Штатами, Кубою та Латинською Америкою під час і після холодної війни¹⁶⁰.

Організація американських держав є старою регіональною організацією. Наступник Панамериканського союзу, який був заснований у 1947-1948 роках і спочатку включав усі 20 латиноамериканських держав, а також США. Після кубинської революції 1959 року членство Куби в міжамериканській системі було спірним. Це досягло свого піку в 1961 році, коли на конференції в Пунта-дель-Есте було офіційно оголошено про Альянс заради прогресу. Ернесто Че Гевара, голова кубинської делегації, рішуче попередив своїх латиноамериканських колег, що «Сполучені Штати приходять із мішком золота... в одній руці, а з іншою – із бар'єром для ізоляції Куби»¹⁶¹. Протягом кількох років помірковані латиноамериканські уряди – серед них Бразилія, Аргентина, Колумбія та Мексика – досягли успіху у відхиленні від жорсткої політики США в Організації американських держав. Але на початку 1962 року адміністрація США зібрала достатньо голосів, щоб виключити Кубу з

¹⁵⁹ Lester D. Langley. *America and the Americas: The United States in the Western Hemisphere*. University of Georgia Press, 2010, p. 205.

¹⁶⁰ Stella Krepp. *Cuba and the OAS: A Story of Dramatic Fallout and Reconciliation*. December 18, 2017. <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/cuba-and-the-oas-story-dramatic-fallout-and-reconciliation> (last access 01.11.2024).

¹⁶¹ David Deutschmann: *Writings on Politics and Revolution*. Che Guevara. Ocean Press, 2003, p. 262.

Організації американських держав. Це було зафіксовано в Резолюції VI, OEA/Ser.C.II.8)¹⁶². В цьому документі було відображено таке. Враховуючи, що Міжамериканська система ґрунтується на послідовному дотриманні державами, що входять до її складу, певних цілей і принципів солідарності, викладених у документах, які її регулюють:

- Серед цих цілей і принципів – повага до свободи людини та збереження її прав, повне здійснення представницької демократії, невтручання однієї держави у внутрішні чи зовнішні справи іншої та відмова від союзів і угод, які можуть призвести до інтервенція в Америку поза континентальних держав;
- Сьома консультативна зустріч міністрів закордонних справ, що відбулася в Сан-Хосе, Коста-Ріка, засудила втручання або загрозу втручання поза континентальних комуністичних держав та підтвердила зобов'язання американських держав сумлінно дотримуватися принципів організації;
- Нинішній уряд Куби дотримувався принципів марксистсько-ленінської ідеології, створив політичну, економічну та соціальну систему, засновану на цій доктрині, і приймає військову допомогу від поза континентальних комуністичних держав, включаючи навіть загрозу військового втручання в Америці з боку Радянського Союзу;
- У звіті Міжамериканського комітету миру на восьмому Консультативному засіданні міністрів закордонних справ зазначено, що зв'язки уряду Куби з китайсько-радянським блоком країн, очевидно, несумісні з принципами та стандартами, які керують регіональною системою, і особливо з колективною безпекою, встановленою Хартією Організації американських держав. У згаданій вище доповіді Міжамериканського комітету миру також зазначено, що зв'язки кубинського уряду з китайсько-радянським блоком перешкоджатимуть

¹⁶² Resolutions Adopted at the Eighth Meeting of Consultation of Ministers of Foreign Affairs, Punta del Este, Uruguay, January 22 - 31, 1962.

цьому уряду виконувати зобов'язання, передбачені Статутом Організації та Договором про взаємну допомогу.

Така ситуація в американському штаті порушує обов'язки, що випливають з членства в регіональній системі, і є несумісною з цією системою;

- Позиція уряду Куби та його прийняття військової допомоги, запропонованої поза континентальними комуністичними державами, ламає ефективний захист міжамериканської системи; і
- Жодна держава-учасниця міжамериканської системи не може претендувати на права та привілеї, що належать до неї, якщо вона заперечує або не визнає відповідні зобов'язання.

За результатами цього було завлено:

1. Що внаслідок неодноразових дій нинішній уряд Куби добровільно вийшов із міжамериканської системи.

2. Ця ситуація вимагає постійної пильності з боку держав-членів Організації американських держав, які повинні повідомляти Раді про будь-які факти чи ситуації, які можуть поставити під загрозу мир і безпеку півкулі.

3. Що американські держави мають колективний інтерес у зміцненні міжамериканської системи та її возз'єднанні на основі поваги до прав людини та принципів і цілей, пов'язаних із здійсненням демократії, викладених у Статуті Організації; і, отже,

Рішення, що було прийняте:

1. Прихильність будь-якого члена Організації американських держав до марксизму-ленінізму є несумісною з міжамериканською системою, а приєднання такого уряду до комуністичного блоку порушує єдність і солідарність.

2. Уряд Куби, який офіційно назвав себе марксистсько-ленінським урядом, несумісний із принципами та цілями міжамериканської системи.

3. Ця несумісність виключає нинішній уряд Куби з участі в міжамериканській системі¹⁶³.

Це означає, що виключення Куби відбулося без деталізації посилань на конкретні норми Статуту Організації, без наявності чітко встановленої процедури виключення, а внаслідок констатації факту порушення базових принципів Організації американських держав. Рішення було політичне та з позиції юридичної техніки досить слабо обґрунтованим, що робить цей випадок особливим в історії міжнародних організацій. Рішення про виключення Куби було прийнято після встановлення факту порушення Кубою основних принципів організації. У той час на Кубі вже було встановлено комуністичне правління на чолі з Фіделем Кастро, що стало підставою для невдоволення інших членів Організації американських держав. На практиці, рішення ґрунтувалося на консенсусі держав-членів і на політичному рішенні, яке формувалося під впливом холодної війни і ідеологічного протистояння між комуністичними та західними країнами. Таким чином, хоча формально процедура виключення Куби не була прописана в статуті Організації американських держав, сама концепція зберігала політичну логіку: виключення відбулося через порушення основних принципів організації, а не через формальні норми.

Через два роки Організації американських держав запровадила санкції проти Куби та зобов'язала всіх членів розірвати відносини з Кубою¹⁶⁴. Мексика утрималася, ізоляція Куби була повною. Згодом, на початку 1970-х років кубинська ізоляція в Латинській Америці почала слабшати. Уряд Сальвадора Альєнде в Чилі був рушійною силою цих змін разом із новими членами з Британських Карибів, які почали приєднуватися до Організації американських держав у 1967 році. У 1975 році на 16-й зустрічі міністрів закордонних справ Організації американських держав у Сан-Хосе, Коста-Ріка, група прийняла «Резолюцію про свободу дій». Резолюція дозволила державам-

¹⁶³ Resolutions Adopted at the Eighth Meeting of Consultation of Ministers of Foreign Affairs, Punta del Este, Uruguay, January 22 - 31, 1962.

¹⁶⁴ David Binder. CUBA SANCTIONS, IMPOSED IN 1964, LIFTED BY O.A.S. Special to The New York Times, July 30, 1975. <https://www.nytimes.com/1975/07/30/archives/cuba-sanctions-imposed-in-1964-lifted-by-oas-vote-at-costa-rica.html> (last access 01.11.2024).

членам відновити відносини з Кубою та фактично анулювала попередні резолюції Організації американських держав щодо Куби¹⁶⁵. Куба змогла відновити дипломатичні відносини з більшістю латиноамериканських країн і зняти свою економічну блокаду в Латинській Америці.

На 39-й Генеральній асамблеї Організації американських держав країни-члени проголосували за повернення Куби, а на саміті Америк у Панамі того ж року Барак Обама та Рауль Кастро скріпили це формально. Резолюція, одноголосно схвалена та задекларувала, що Резолюція, прийнята 31 січня 1962 року на восьмому Консультативному засіданні міністрів закордонних справ, яка виключила уряд Куби з його участі в Міжамериканській системі, втрачає чинність.

Отже, цей приклад ілюструє як міжнародна організація, що не мала у своєму статуті чіткого механізму та процедури виключення держави-члена зі свого складу все ж прийняла рішення з мотивуванням встановлення факту порушення Кубою основних принципів організації. Слід відзначити, що ця подія сталася до підписання Віденської конвенції про право міжнародних договорів, що також зумовлює чималу специфіку.

У 2010 році участь держави Нігер було призупинено у Африканському Союзі через військовий переворот. Африканський союз призупинив діяльність Нігеру після перевороту, під час якого президента Мамаду Танджа було скинуто, а уряд розпущено. Організація заявила, що запровадила санкції проти країни та вимагає повернення до конституційного правління. Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун також засудив переворот і закликав до спокою та поваги до прав людини. В ЗМІ поширювалася інформація, що десять людей загинули, коли військові захопила владу. Так, представники силового блоку увірвалися в палац під час засідання кабінету міністрів, схопивши пана Мамаду Танджа та його міністрів, перш ніж оголосити, що призупиняють дію конституції та розпускають усі державні установи. Називаючи себе Вищою

¹⁶⁵ Stella Krepp. Cuba and the OAS: A Story of Dramatic Fallout and Reconciliation. December 18, 2017. <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/cuba-and-the-oas-story-dramatic-fallout-and-reconciliation> (last access 01.11.2024).

радою з відновлення демократії (CSRD), лідери перевороту пообіцяли перетворити Нігер на приклад «демократії та належного управління» та врятувати його народ від «бідності, обману та корупції». Головою військового уряду було призначено старшого офіцера армії полковника Салоу Джібо¹⁶⁶.

У заяві представники Африканського Союзу засудили «впертість президента Танїї» та закликала військових поважати свою обіцянку відновити демократію. Військові повстанці повідомили, що більшість захоплених разом із президентом міністрів кабінету були звільнені та поїхали додому. Міжнародна спільнота засудила переворот. Голова комісії Африканського союзу Жан Пінг заявив, що має бути «нульова терпимість» до тих, хто бере владу силою. Пізніше регіональна організація оголосила, що призупинила діяльність Нігеру, і закликала дозволити своїм громадянам обрати лідера, якого вони хочуть. В такий спосіб Нігер було відсторонено від усіх видів діяльності Африканського Союзу.

Тобто детального юридичного розбору та посилань на норми статуту Африканського Союзу не було. Слід відзначити, що така ситуація є типовою для африканських країни, де відсутня правова традиція деталізації та пояснень власних юридичних рішень та посилань на відповідні норми. Натомість рішення про зупинення участі в Африканські союзи було оформлено у формі заяви.

Слід відзначити, що через деякий час у державі Нігер ситуацію було стабілізовано і державу відповідно повернуто до Африканського союзу.

Проте незабаром відбулося друге призупинення участі Нігер у складі Африканського Союзу. Так, ця організація призупинила участь Нігер у 2023 році. З 26 липня 2023 року стався новий державний переворот у Нігер. Нігер окрім цього вийшов з західноафриканського регіонального блоку ECOWAS після того, як висловила застереження щодо можливого військового втручання для відновлення президента Мохамеда Базума. На засіданні 14 серпня 2023

¹⁶⁶ K. Dzehtsiarou, D.K. Coffey, 'Suspension and expulsion of members of the Council of Europe: difficult decisions introubled times', *International and Comparative Law Quarterly* Vol. 68(2), 2019, p. 446.

року Рада миру та безпеки Африканського Союзу вирішила негайно призупинити участь Республіки Нігер у всіх видах діяльності Африканського Союзу, його органах та установах до ефективного відновлення конституційного порядку в країні. Африканський Союз зробив заяву, що підтримує зусилля ECOWAS у його постійній відданості відновленню конституційного порядку дипломатичними засобами» та підтверджує свою «рішучу підтримку невтомних зусиль Ecowas щодо мирного відновлення конституційного порядку» в Нігері. Окремо було закликано країни-члени Африканського Союзу повністю виконати санкції, запроваджені Ecowas проти Нігеру, водночас вимагаючи їх поступового застосування та мінімізації їх непропорційного впливу на громадян Нігеру¹⁶⁷.

Повторне призупинення участі Нігер в Африканському Союзі було обумовлене тим, що після військового повалення президента Базума Екова 10 серпня 2023 року оголосив про свій намір розгорнути західноафриканські сили для відновлення конституційного порядку в Нігері. Подробиці цієї операції, включаючи її дату були невідомі. Серед головних міжнародних партнерів Нігеру була Франція, яка оголосила про повну підтримку Ecowas, а Сполучені Штати закликали до мирного вирішення кризи. Близько 1500 французьких і 1100 американських військових було розгорнуто в Нігері в рамках антиджихадистської кампанії в Сахелі. Нігер став четвертою західноафриканською країною, яка постраждала від державного перевороту з 2020 року, після Буркіна-Фасо, Гвінеї та Малі.

Переворот у Нігері викликав занепокоєння серед західних держав, які були стурбовані, що ця подія може поставити під загрозу проект побудови газопроводу, який має з'єднати Нігерію та Алжир з 2027 року для транспортування природного газу до Європи.

Отже, Виконавча рада Африканського Союзу прийняла рішення після того, як бунтівні солдати скинули демократично обраного президента Нігеру

¹⁶⁷ African Union suspends Niger due to military coup. AP news. 22 August 2023. <https://www.africanews.com/2023/08/22/african-union-suspends-niger-due-to-military-coup/> (last access 02.01.2024).

та швидко закріпилися при владі, відкинувши більшість зусиль щодо діалогу. Оголошення Африканського Союзу про призупинення участі Нігер в організації було першим публічним повідомленням після того, як рада зібралася для обговорення кризи в Нігері. Організація, що складається з міністрів закордонних справ, закликала інші країни-члени Африканського Союзу та міжнародне співтовариство відхилити неконституційну зміну уряду та утриматися від будь-яких дій, які можуть надати легітимність незаконному режиму в Нігері¹⁶⁸.

Таким чином, основною причиною рішення про призупинення участі Нігер у Африканському Союзі стали порушення – військовий переворот та насильницька зміни влади. Однак, юридичне обґрунтування цього рішення можна вважати дещо неповним через відсутність детальних посилань на конкретні норми установчого документу Африканського Союзу або інших міжнародних договорів, що регулюють дії організації в таких випадках.

Слід зауважити, що стаття 30 Конституційного акту Африканського Союзу прямо встановлює, що уряди, які прийдуть до влади неконституційним шляхом, не допускаються до участі в діяльності Африканського Союзу¹⁶⁹. Наявність такої норми пояснюється саме специфікою африканського континенту, де військові перевороти є частою практикою. Найскладнішим та часто політично маніпулятивним моментом є питання відрізнити військовий переворот від звичайного приходу до влади військових у африканських державах. Призупинення участі Нігеру відбулося в рамках загальної політики Африканського Союзу, яка передбачає такі заходи у разі насильницької зміни влади. Проте в заяві не було чітко зазначено, на які саме норми організації або міжнародного права спирається це рішення. Призупинення участі країни без надання детальних юридичних аргументів може свідчити про певну правову неузгодженість чи навіть недосконалість механізмів, через які Африканський Союз реагує на політичні кризи. Хоча організація має відповідні інструменти

¹⁶⁸ African Union suspends Niger due to military coup. AP news. 22 August 2023. <https://www.africanews.com/2023/08/22/african-union-suspends-niger-due-to-military-coup/> (last access 02.01.2024).

¹⁶⁹ Article 30 of CONSTITUTIVE ACT OF THE AFRICAN UNION. https://au.int/sites/default/files/pages/34873-file-constitutiveact_en.pdf (last access 02.01.2024).

для накладення санкцій та застосування інших заходів впливу (наприклад, через Постійну раду миру та безпеки), конкретні юридичні критерії не завжди чітко формулюванні, що може ставити під сумнів повну легітимність таких рішень у міжнародному праві.

У 1967 році в Греції стався військовий переворот, у результаті якого Данія, Норвегія, Швеція та Нідерланди подали міждержавний позов проти грецького уряду відповідно до статті 33 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Європейська комісія з прав людини, встановила, що відступи від Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, зроблені Грецією, не були виправдані відповідно до статті 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а отже, грецький уряд систематично порушує положення цієї конвенції. Існувало дві пропозиції: одна полягала в тому, щоб просто виключити Грецію за порушення конвенції з Ради Європи, інша полягала в тому, що Грецію необхідно залишити в системі, оскільки Рада Європи не матиме вплив на Грецію, якби її просто виключити¹⁷⁰. За першою точкою зору стояла віра в те, що лише відновлення демократичного правління вирішить кризу, а виключення може допомогти досягти цього. Така ж дилема існує стосовно питань, які сьогодні ставлять перед собою дії держав щодо Ради Європи. У випадку з Грецією ситуація була виведена з рук Ради Європи через вихід грецького уряду з Ради Європи.

Призупинення членства в Раді Європи не слід плутати з призупиненням права на представництво в ПАРЄ та Комітеті міністрів відповідно до статті 9 Статуту Ради Європи. В останньому випадку делегаціям відсторонених країн лише забороняється брати участь у роботі Комітету міністрів і ПАРЄ, тоді як усі інші права членства продовжують існувати. Призупинення права на представництво також слід відрізняти від призупинення права голосу в ПАРЄ, яке є ще більш обмеженим.

Юридичну частину цього процесу визначає Резолюція (70) 34, прийнята заступниками міністрів Ради Європи 27 листопада 1970 р. Так, були визначені

¹⁷⁰ J. Becket, 'The Greek Case before the European Human Rights Commission' (1970) 1(1) Human Rights 91, 106.

юридичні та фінансові наслідки виходу Греції з Ради Європи. Враховуючи, що письмовою заявою від 12 грудня 1969 р. уряд Греції повідомив Генеральний секретаріат Ради Європи про своє рішення вийти з Ради Європи відповідно до статті 7 статуту цієї організації. Відповідно до статті 7 статуту Ради Європи, повідомлення про вихід Греції набуло чинності в кінці 1970 р. Беручи до уваги це було затверджено рішення про правові та фінансові наслідки повідомлення про вихід Греції з Ради Європи. Зокрема:

- Греція припинила бути членом Ради Європи з 31 грудня 1970 року. Отже, після цього Греція більше не змогла претендувати на будь-які права, не вважатиметься пов'язаною будь-якими зобов'язаннями, що випливають із статуту Ради Європи або пов'язані з членством у ній, однак за умови виконання зобов'язань, які вона взяла на себе відповідно до статуту Ради Європи щодо будь-якого факту до її виходу з набрання чинності такого рішення;
- Греція більше не матиме права бути представленою в статутних органах Ради Європи та будь-яких її допоміжних органів; не буде мати право брати участь у заходах, що здійснюються в рамках статутних положень Ради Європи, а також отримувати переваги від такої діяльності;
- Греція матиме право участі в конференціях, скликаних Радою Європи або на інших організованих нею заходах, як держави, що не є членом Ради Європи;
- Греція була зобов'язана повністю сплатити свій статутний внесок на витрати Ради Європи за 1970 рік, включаючи:
 - (i) її внесок до загального бюджету Організації;
 - (ii) її внесок до бюджету Часткової угоди про фонд переселення національних біженців та перенаселення в Європі;
 - (iii) її внесок до бюджету Часткової угоди у сфері соціальної сфери та охорони здоров'я, при цьому розуміється, що Греція матиме право на виплату своєї частки у Фонді оборотних коштів Ради та її частки будь-якого можливого кредитного залишку за фінансові 1969 та 1970 роки;

- Щодо Часткової угоди у сфері соціальної сфери та охорони здоров'я:
 - (а) Греція може, якщо вона цього бажає, продовжувати брати участь, як сторона адміністративних домовленостей щодо санітарного контролю морського, повітряного та наземного руху, укладених у рамках цієї Часткової угоди, брати участь у роботі охорони здоров'я.
 - (б) Греція зобов'язана, якщо вона продовжує брати участь після 31 грудня 1970 року в роботі Комітету громадської охорони здоров'я (РА), згаданого в (а), робити внески до бюджету Часткової угоди відповідно до критеріїв, визначених для участі урядів, які не є сторонами;
- Вихід Греції не вплинув на її статус як Договірної сторони тих конвенцій та угод, укладених у рамках Ради Європи, які вона ратифікувала або підписала без застережень щодо ратифікації, за винятком тих документів, до яких приєдналися лише держави-члени Ради Європи як міжнародної організації;
- Після 31 грудня 1970 року припинили існувати підстав вимагати від уряду Греції висунути кандидатури для обрання суддів до Європейського суду з прав людини, стаття 39 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод передбачає подання такі номінації лише держави-члени Ради Європи¹⁷¹.

Отже, аналіз ситуації із виключенням Греції з Ради Європи дає підстави для таких висновків:

А) Військовий переворот у Греції спровокував подачу позову проти Греції з боку Данії, Норвегії, Швеції та Нідерландів щодо недотримання Грецією основоположних прав. Тобто ініціатива виключення Греції з Ради Європи була зумовлена окремими державами-членами Ради Європи.

Б) Розуміючи, що процес виключення з Ради Європи є невідворотнім, Греція скористалася приписами статті 7 статуту Ради Європи та самостійно, діючи на випередження, подала заява про вихід зі складу Ради Європи.

¹⁷¹ Resolution (70) 34 of the Committee of Ministers of the Council of Europe (27 November 1970).

В) Рада Європи фактично затвердила заяву Греції про вихід та окремою деталізованою резолюцією визначила усі фінансові та юридичні аспекти виходу Греції з Ради Європи. В такий спосіб доводиться говорити саме про вихід, а не примусове виключення Греції зі складу Ради Європи.

Акт агресії часто розцінюється, як дія, що є підставою для виключення держави-члена з міжнародної організації. Югославія була виключена з Ради з безпеки та співробітництва в Європі (CSCE) через її агресію проти сусідніх країн у 1992 році. Югославія була виключена за «явні, грубі та не виправлені порушення відповідних принципів CSCE, а акт агресії було визначено як основну причину цього небажання дозволити Югославії продовжувати участь в організації¹⁷².

З теоретичної точки зору причинами виключення держави з міжнародної організації також можуть вважатися відсутність співпраці з організацією та грубі порушення прав людини. Це не така чітко-визначена причина, як інші, але це відображення, що повільне, але перманентне погіршення ситуації з правами людини в країні до такого рівня, коли будь-яка ефективна співпраця з організацією, заснованою на цінностях прав людини, стає неможливою. Для того, щоб це встановити, має існувати модель ігнорування ключових зобов'язань у сфері прав людини. Держава-член повинна як грубо порушити права людини, так і відмовитися співпрацювати з міжнародною організацією у спробі виправити це¹⁷³. Така причина більше за інші потребує обґрунтування та доказів того, що порушення прав людини певного масштабу дійсно мали місце. Разом з цим, на практиці організації, як правило, використовують саме інструмент призупинення участі держави в організації, а не її виключення.

Виключення держави з міжнародної організації може бути зумовлене в поєднанні з іншими причинами, зазначеними вище. Порушення прав людини стали підставою для процедур призупинення та виключення в деяких міжнародних організаціях. Наприклад організація - Співдружність Націй є

¹⁷² Sixteenth CSO Meeting, Decisions of the Committee of Senior Officials, Prague, 16–18 September 1992' in A Bloed (ed), The Conference on Security and Co-operation in Europe: Analysis and Basic Documents, 1972–1993 (Brill 1993) 962.

¹⁷³ K. Dzehtsiarou, D.K. Coffey, 'Suspension and expulsion of members of the Council of Europe: difficult decisions in troubled times', International and Comparative Law Quarterly Vol. 68(2), 2019, p. 450.

ілюстрацією того, як виключення може стимулювати зміцнення нормативного ядра міжнародної організації¹⁷⁴. Так, У 2009 році участь Фіджі було призупинено у Співдружності Націй за обмеження свободи слова та зібрань, довільний арешт протестувальників і порушення принципу незалежності судової влади¹⁷⁵. У 2002 році участь Зімбабве було призупинено у Співдружності Націй через політично мотивоване насильство, яке мало місце під час президентських виборів. Після початкового 12-місячного призупинення мало відбутися призупинення на невизначений термін, після чого Зімбабве вийшло з відповідної організації¹⁷⁶.

Проміжним підсумком описаного вище є те, що цілісності міжнародних організацій часто загрожують не зовнішні сили, а дії самих держав-членів цих організацій. Загроза стосується цінностей, які лежать в основі систем таких міжнародних організацій. Статути міжнародних-містять посилення на цінності щодо забезпечення прав людини та основних свобод. Своєрідний прояв загроз можна побачити в серії криз, що охоплюють Європу та близький Схід зараз, де терористичні акти та військові конфлікти продовжуються.

Окремим специфічним та проблемним моментом, що провокує кризові явища всередині міжнародних організацій є проблема несплати бюджетних внесків. Наприклад, для виконання своїх статутних цілей Раді Європи потрібні фінансові ресурси. Бюджет цієї міжнародної організації формується з внесків держав-членів; це розраховується за спеціальною формулою, яка враховує населення та ВВП відповідної країни. Так, у 2018 році бюджет Ради Європи становив трохи більше 466 мільйонів євро, з яких бюджет становить приблизно 260 мільйонів євро¹⁷⁷. Для порівняння, річний бюджет Суду Справедливості Європейського Союзу становить майже 400 мільйонів євро.

В останні роки деякі держави-члени Ради Європи взяли на озброєння практику невиконання фінансових зобов'язань у Раді Європи. Інколи це

¹⁷⁴ DK Coffey, "The Right to Shoot Himself": Secession in the British Commonwealth of Nations' (2018) 39 Journal of Legal History 117.

¹⁷⁵ K. Dzehtsiarou, D.K. Coffey, 'Suspension and expulsion of members of the Council of Europe: difficult decisions in troubled times', International and Comparative Law Quarterly Vol. 68(2), 2019, p. 450.

¹⁷⁶ Commonwealth Marlborough House Statement on Zimbabwe <<http://www.dirco.gov.za/docs/2002/zimb0319a.htm>> - 2002 elections - I. Taylor and P Williams, 'The Limits of Engagement: British Foreign Policy and the Crisis in Zimbabwe' (2002) 78(3) IntlAff 547.

¹⁷⁷ S Schmahl, 'Budget and Finances' in S Schmahl and M Breur (eds), The Council of Europe. Its Law and Politics (Oxford University Press 2017) 122-3.

трактується як своєрідна реакція окремих держав на рішення Ради Європи, з якими певні держави були не згодні. Наприклад, у 2017 році Росія не сплатила дві третини свого внеску до поточного бюджету Ради Європи. Держава-агресор обґрунтовувала це посиленням на відсутність участі російської делегації в ПАРЕ. Такий фінансовий демарш тривав також у 2018 році, коли Росія відмовилася виплатити 11 мільйонів євро, які мали виплачуватися 28 лютого 2018 року¹⁷⁸. Ці дії не відповідають стандарту «щирої співпраці», встановленому статтею 3 Статуту Ради Європи.

Слід відзначити, що Рада Європи не повинна допускати, щоб фінансова непоступливість окремих держав-членів підривала нормативну структуру всієї організації. Так, небажання Росії оплачувати свої платежі загрожує безпеці роботи працівників Ради Європи адже останні можуть вибрати продовжити кар'єру в інших установах, якщо така невизначеність триватиме¹⁷⁹. Статут Ради Європи передбачає санкції за невиконання фінансових зобов'язань держав. Згідно зі статтею 9 Статуту Ради Європи, Комітет міністрів може призупинити право представництва в Комітеті та в ПАРЕ держави-члена, який не виконав своїх фінансових зобов'язань. Зокрема, у випадку з Росією, Рада Європи може призупинити право представництва в Комітеті, оскільки представництво Росії в ПАРЕ де-факто призупинено. Якщо держава-член систематично не виконує своїх зобов'язань, її потенційно можна вимагати аби така держава вийшла з міжнародної організації¹⁸⁰.

Ще одним своєрідним прикладом використання фінансових інструментів для тиску на Раду Європи є Туреччина. У 2016 році турецька влада вирішила стати основним донором для Ради Європи. Основними донорами є найбільші країни Європи: Франція, Німеччина, Італія, Росія та з 2016 року Туреччина. Кожна з цих держав сплатила понад десять відсотків бюджету Ради Європи¹⁸¹. У 2017 році Туреччина скасувала свій статус

¹⁷⁸ Russia Withholds Payments to the Council of Europe (Deutsche Welle 1 March 2018). <http://www.dw.com/en/russia-withholds-payments-to-the-council-of-europe/a-42792673> (last access 02.01.2024).

¹⁷⁹ NP Engel, 'Russland teste das Rückgrad des Europarates' (2017) Europäische Grundrechte Zeitschrift 720, 721.

¹⁸⁰ Benoit-Rohmer and H Klebes, Council of Europe Law: Towards a Pan-European Legal Area (Council of Europe 2005) 44.

¹⁸¹ 'PACE Welcomes Turkish Authorities' Proposal to Become a Major Contributor to the CoE Budget' (PACE news, 21 April 2015) <http://assembly.coe.int/nw/xml/News/News-View-EN.asp?newsid=5547&lang=2&cat=> (last access 04.01.2024).

основного платника-донора Ради Європи у відповідь на посилення вимог до турецької влади припинити масові порушення прав людини¹⁸². Незважаючи на те, що Туреччина продовжує робити внески до бюджету Ради Європи, її внесок було суттєво зменшено. Через ці дії Рада Європи відзначила, що мала сукупний фінансовий ризик та дефіцит у розмірі 42,65 млн євро вперше в своїй історії¹⁸³. На відміну від випадку з Росією, Туреччина могла відмовитися від своєї підтримки, оскільки це було добровільно, але спосіб, у який, це було зроблено всупереч обов'язку щирої співпраці. Зважаючи на фінансове утримання з боку Росії та Туреччини, є ймовірним, що кінцевим результатом буде втрата робочих місць і призупинення деяких програм з прав людини, якими керує Рада Європи¹⁸⁴.

Отже, маніпулювання окремими державами-членами питання щодо своєчасності та повноти сплати внесків до міжнародної організації може ставити під загрозу існування та функціонування такої організації. А тому, оптимальним рішенням для міжнародних організацій є чітка фіксація у власних статутах положення, що невиконання власних фінансових зобов'язань щодо платежів є підставою для зупинення участі останніх у функціонуванні міжнародної організації, а систематичне невиконання фінансових зобов'язань (тобто несплата 2-х чи більше платежів) є підставою для виключення відповідної держави-члена з міжнародної організації.

Порядок примусового виключення держави-члена з МВФ визначено розділом 2 статті 21 Статуту МВФ. Так, якщо держава-член не виконує будь-яких своїх зобов'язань за Статутом, МВФ може оголосити таку державу позбавленою права використання його загальними ресурсами. Якщо ж після закінчення розумного періоду та оголошення про неможливість користування ресурсами МВФ держава-порушник продовжує не виконувати свої зобов'язання, МВФ може у спосіб зібрання 70% більшістю від загальної

¹⁸² Murat Aslan is considered a member of the organization that was allegedly behind the coup attempt in 2016 <<http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-no-longer-major-council-of-europe-donor-minister-122219> (last access 04.01.2024).

¹⁸³ Modification of the Assembly's Rules of Procedure: The Impact of the Budgetary Crisis on the List of Working Languages of the Assembly' <<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=24545&lang=en> (last access 04.01.2024).

¹⁸⁴ K. Dzehtsiarou, D.K. Coffey, 'Suspension and expulsion of members of the Council of Europe: difficult decisions in troubled times', *International and Comparative Law Quarterly* Vol. 68(2), 2019, p. 460.

кількості голосів призупинити право відповідної держави на голосування в органах МВФ. За умови подальшого виконання своїх зобов'язань, з цією ж кількістю голосів заходи щодо призупинення можуть бути скасовані. Якщо ж після певного періоду часу, що настає після призупинення права голосу, держава-член продовжує ігнорувати свої зобов'язання, їй може бути пред'явлена вимога про вихід з числа членів МВФ¹⁸⁵. Прикладом виключення держави-члена з МВФ є виключення Чехословаччини в 1954 році. Підставою для примусового виключення було неподання до МВФ мінімальної інформації та звіту, необхідної для ефективного виконання обов'язків цієї організації. Чехословаччина стверджувала, що не надала документів з мотивів національної безпеки. Такі аргументи не були прийняті і Чехословаччина була виключена зі складу цієї міжнародної організації та повторно поновила своє членство в МВФ 20 вересня 1990 року. З нашої позиції справедливим буде відзначити, що коли йдеться про МВФ, то тиск та виключення застосовується до економічно та військово слабких держав, що не мають гегемонії чи відчутної ваги на геополітичному міжнародному рівні. Тому прийняття відповідних рішень про виключення держав-членів МВФ є відчутно простішим. Окрім того, держави-члени МВФ вкрай зацікавлені в участі в МВФ та виконанні вказівок цієї організації, оскільки МВФ надає фінансову підтримку таким державам.

Ще одним прикладом є Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), стаття 7 Статуту цієї міжнародної організації передбачає, що: «у разі невиконання членом організації своїх фінансових зобов'язань по відношенню до неї або при інших виняткових обставинах Асамблея охорони здоров'я може на тих умовах, які вона вважатиме за потрібне, тимчасово позбавити свого члена належних йому прав голосу та на обслуговування. Асамблея охорони здоров'я повноважна відновлювати зазначені права на голос і обслуговування»¹⁸⁶. Застосування інструменту призупинення права голосу для

¹⁸⁵ Articles of Agreement of the International Monetary Fund: articles of agreement, 1945.

¹⁸⁶ Article 7 of the Constitution of the world health organization: international agreement, 1946.

ВООЗ є досить типовою процедурою. ВООЗ щорічно публікує список держав, які не внесли необхідний фінансовий внесок. Так, за звичай проблеми зі сплатою внесків виникають з такими державами, як Афганістан, Республіка Домініка, Гвінея, Ліван, Сомалі, Венесуела¹⁸⁷. Відповідно приписів статті 7 Статуту ВООЗ держави-члени можуть поновити своє право голосу, якщо виконають покладені на них обов'язки до початку наступної сесії. Отже ВООЗ використовує інструмент тимчасового призупинення участі в організації держав, які не виконують власні фінансові зобов'язання щодо сплати внесків. Про інструмент виключення не йдеться, це в значній мірі пояснюється тим, що ця міжнародна організація не має політичного підтексту у сутті свого функціонування.

На підставі описаних вище прикладів можна представити таку інформативну таблицю:

Міжнародна організація	Юридичне підґрунтя виключення	Вказівка у статуті	Характер виключення (формальний/фактичний)	Політична мотивація
ОАД	Порушення принципів ОАД	Ні	Фактичне	Висока
Афр. Союз	Ст. 30 Конституційного акту	Так	Формальне	Середня
Рада Європи	Ст. 7 Статуту + власна заява	Так	Добровільний вихід	Висока
МВФ	Статут МВФ	Так	Формальне	Низька

¹⁸⁷ Status of collection of assessed contributions, including Member States in arrears in the payment of their contributions to an extent that would justify invoking Article 7 of the Constitution: report of the Programme, Budget and Administration Committee of the Executive Board to the Seventy-sixth World Health Assembly, 2023 No A76/44.

На теоретичному рівні можна виділити таку типологію підстав виключення держав з міжнародних організацій:

- юридичні (нормативні) підстави - чітко закріплені в установчих актах (наприклад, ст. 7 Ради Європи);
- фактичні (де-факто) підстави - які не мають чіткої правової основи, але обґрунтовуються порушенням принципів та цінностей;
- політико-правові підстави — змішані, які виникають внаслідок сукупності геополітичного конфлікту та недотримання цінностей.

Виключення держави-члена з міжнародної організації є крайнім правовим і політичним заходом, що балансує між трьома взаємозалежними категоріями: нормативною обґрунтованістю, інституційною доцільністю та ціннісною легітимністю. Його застосування завжди вимагає оцінки не лише на рівні формальних процедур, а й з урахуванням більш широкого контексту — правового плюралізму міжнародного простору, еволюції принципів співпраці та функціонального призначення самої організації.

Під «виключенням» слід розуміти як повне, так і часткове (функціональне) усунення держави від участі в діяльності міжнародної організації з ініціативи останньої, що базується на фактах порушення зобов'язань або принципів, на яких вона заснована. У цьому контексті також розглядаються суміжні дії, як-от призупинення прав, зупинення участі чи «вимушений вихід».

Наукова рамка для аналізу виключення держав із міжнародних організацій повинна враховувати такі ключові чинники.

Організації, засновані на ціннісних категоріях (наприклад, права людини, демократія), значно чутливіші до порушень зі сторони держав-членів, ніж ті, які мають переважно координаційно-економічну функцію (наприклад, МВФ або ВООЗ). Відповідно, міра толерантності до порушень є асиметричною залежно від цільового профілю організації.

1. Відсутність уніфікованих процедур

Міжнародне право не містить універсальної норми, яка б регламентувала виключення з усіх міжнародних організацій. Це означає, що кожне виключення є *sui generis*, і його легітимність залежить від сумарної взаємодії:

- статутних положень, включаючи загальні принципи міжнародного права;
- політичного консенсусу всередині організації.

2. Межі універсалізму та політико-правової адаптації

Підхід до виключення не може бути повністю уніфікованим у міжнародних відносинах. У різних регіонах (Європа, Африка, Латинська Америка) спостерігається різна правова культура реагування на порушення, що вимагає локалізованого тлумачення універсальних принципів міжнародного співжиття.

До повномасштабного вторгнення Росії в Україну загальний підхід до виключення держав-членів з міжнародних організацій базувався на пріоритеті збереження діалогу та пошуку компромісів. Це відповідало природі міжнародних організацій, які спрямовані на захист прав людини, демократії, верховенства права та мирне вирішення конфліктів. Однак російська агресія у лютому 2022 року продемонструвала неспроможність такого підходу в умовах кризи, коли одна з держав-членів грубо порушує міжнародне право.

Юридична практика показала, що затягування переговорів з державами-агресорами та уникнення санкційних заходів на кшталт виключення лише підривають авторитет міжнародних організацій. У випадках, коли держава порушує основоположні принципи, закладені у статуті організації, її виключення стає необхідним для збереження легітимності та ефективності діяльності цієї організації. Приклад виключення Росії з Ради Європи ілюструє, що рішучі дії виправдані та можуть бути успішно реалізовані.

У статутах багатьох міжнародних організацій передбачені принципи, на яких базується їхня діяльність, але не завжди містяться прямі положення про можливість виключення держави-члена за порушення. У таких випадках

можна використовувати міжнародні правові інструменти, зокрема статтю 60 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року, яка дозволяє припинення або зупинення дії договорів у випадку суттєвого порушення. Це створює правову основу для виключення держави з міжнародної організації, якщо її дії підривають фундаментальні принципи, на яких базується ця організація.

Рішення про виключення держави-члена, особливо за відсутності прямих норм у статуті, може бути оскаржене у міжнародних судових інстанціях. Це створює додаткові виклики, зокрема у питанні юрисдикції таких інстанцій щодо розгляду подібних спорів. Незважаючи на це, прецеденти виключення держав у разі порушення основоположних принципів підтверджують можливість реалізації таких заходів навіть у складних правових умовах.

Правова традиція Латинської Америки демонструє прагматичний підхід до виключення держав-членів. Рішення ухвалюються на основі констатації порушення фундаментальних принципів, без детального юридичного обґрунтування чи посилань на статутні норми. Такий підхід має переваги у швидкості реагування та рішучості дій, що є важливим у контексті агресивних дій держав-порушників.

Для уникнення правової невизначеності міжнародним організаціям слід розглянути можливість внесення змін до своїх установчих документів, чітко передбачивши процедури виключення держав-членів за грубе порушення міжнародного права чи статутних принципів. Це забезпечить прозорість і послідовність рішень, водночас зменшивши ризики юридичних спорів.

РОЗДІЛ III. СУЧАСНІ ЮРИДИЧНІ ВИКЛИКИ ВИКЛЮЧЕННЯ ТА ВИХОДУ ДЕРЖАВ З МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

3.1. Юридичні механізми та проблематика прийняття рішень в Раді Безпеки ООН

Організація Об'єднаних Націй (ООН) є ключовою міжнародною інституцією, що покликана забезпечувати мир та безпеку у світі. Проте у 2022 році світова спільнота стала свідком значної неспроможності ООН ефективно виконувати свої базові завдання, особливо в контексті російської агресії проти України. Це зокрема було пов'язано із проблемою зловживання права вето у Раді Безпеки ООН, що значно обмежує дієвість цієї міжнародної організації.

У міжнародному праві право вето слід розглядати крізь призму теоретичних обмежень: концептів зловживання правом, функціональної неефективності та конфлікту між легальністю та моральною відповідальністю. Без переосмислення цих засад сама система підтримання міжнародного миру залишається вразливою до блокуючого впливу великих держав¹⁸⁸.

Окремо слід зупинитись над аналізом юридичного механізму примусу у контексті міждержавних організацій. Під юридичним механізмом примусу у міжнародних організаціях мається на увазі сукупність процедур, норм і інституційних практик, через які реалізуються повноваження організації, зокрема щодо прийняття рішень, застосування санкцій чи виключення держав-членів. Такий механізм має правову природу лише за умови його відповідності:

- положенням установчого акту організації;
- загальновизнаним принципом міжнародного права;
- внутрішнє право, що має сталість та передбачуваність (doctrine of institutional practice).

Юридичні механізми можуть бути:

¹⁸⁸ Ничипоренко Г.В. Право вето членів Ради безпеки ООН як інструмент блокування діяльності ООН. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2023. №. 80 (2). С. 348-353. - <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/01/58-1.pdf>

- формальними, якщо вони прямо передбачені в установчому документі (наприклад, ст. 27 Статуту ООН щодо процедур голосування в Раді Безпеки);
- імпліцитними, коли вони виводяться з логіки функціонування організації та загальних принципів права, сформульовану в Advisory Opinion ICJ 1949 року)б яке описувалося вище.

Таким чином, юридичний механізм - це інституційно-правова конструкція, що дозволяє організації діяти відповідно до власної компетенції і міжнародної правосуб'єктності.

У міжнародному праві зловживання правом - це використання державою або суб'єктом міжнародного права свого формального права у спосіб, який суперечить його цілі, добросовісності та принципу ефективного правозастосування. Цей принцип закріплений у ст. 26 і 31 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року, а також визнається практикою Міжнародного Суду ООН.

Зловживання правом вето - це не просто реалізація права, а його використання з метою уникнення або блокування виконання загальних цілей ООН, зокрема миру та безпеки (ст. 1 Статуту ООН), що суперечить принципу добросовісного виконання зобов'язань.

Також слід зупинитись на концепті "функціональної неефективності". Право вето стало джерелом функціональної неефективності Ради Безпеки ООН. Це явище означає ситуацію, коли формальна наявність юридичних процедур та повноважень не трансформується у здатність організації ефективно діяти у відповідь на кризу. Власне, інституція, наділена формальною владою, стає неспроможною реалізувати свою мету. Цей стан можна визначити як:

- інституційний параліч,

- імунізована інституція - орган, захищений власною процедурою настільки, що втрачає здатність діяти¹⁸⁹,
- проблема консенсусу, коли консенсус не є засобом досягнення рішень, а інструментом їхнього уникнення¹⁹⁰.

Таким чином, «функціональна неефективність» Ради Безпеки - це продукт конфлікту між юридичною формою (право вето) та ціннісною функцією (забезпечення миру), що вказує на кризу відповідності між легальністю та легітимністю.

Теорія “Responsibility to Protect” (R2P) також має зв'язок із механізмом вето. Концепція Responsibility to Protect, вперше сформульована у звіті Міжнародної комісії з інтервенції та державного суверенітету (ICISS, 2001), передбачає, що коли держава не спроможна або не бажає захищати своє населення від геноциду, воєнних злочинів, етнічних чисток та злочинів проти людяності, тоді міжнародне співтовариство має відповідальність втрутитись — включаючи, за потреби, збройним шляхом.

У 2005 році на Саміті ООН з нагоди 60-річчя Організації Генеральна Асамблея ухвалила підсумковий документ World Summit Outcome Document (резолюція A/RES/60/1), який уперше на найвищому міжнародному рівні закріпив концепцію “Responsibility to Protect” як колективний обов’язок усіх держав.

Особливо важливими є параграфи 138 і 139, де зафіксовано:

§138 - вказує, що кожна держава несе основну відповідальність за захист свого населення від геноциду, військових злочинів, етнічних чисток та злочинів проти людяності.

§139 - визнає, що міжнародна спільнота має обов’язок колективно діяти, коли держава-учасниця нездатна або не хоче виконувати ці функції. Така дія має відбуватись через Раду Безпеки ООН відповідно до глави VII Статуту ООН.

¹⁸⁹ The Power of Legitimacy Among Nations. By Thomas M. Franck. New York, Oxford: Oxford University Press, 1990. Pp. vii, 289. Index.

¹⁹⁰ The Power of Legitimacy Among Nations. By Thomas M. Franck. New York, Oxford: Oxford University Press, 1990. Pp. vii, 289. Index.

Цей документ уперше перетворив R2P із доктринальної пропозиції на політичне зобов'язання держав-членів ООН. Однак саме право вето постійних членів Ради Безпеки, як показує практика Сирії, М'янми, Судану, фактично унеможлиблює реалізацію R2P, попри декларативне визнання її вищого статусу.

Проте реалізація цього принципу в рамках ООН стикається з правом вето. Як показала практика в Руанді (1994), Сирії (2011–2023), М'янмі (2021), вето з боку одного або кількох постійних членів Ради Безпеки ООН повністю паралізує можливість реалізації ідеї Responsibility to Protect. Отже, між концепцією Responsibility to Protect та практикою застосування вето виникає внутрішня боротьба: перша зобов'язує діяти, друга - дозволяє уникнути дії.

Після Другої світової війни структура Генеральної Асамблеї ООН була побудована таким чином, де: Китай, Російська Федерація (РФ), Великобританія, США та Франція - отримали постійне членство в Раді Безпеки з невід'ємним правом вето¹⁹¹. Ця структура була створена з метою забезпечення співпраці найсильніших держав для підтримання міжнародного порядку. Однак механізм права вето з часом перетворився на інструмент блокування ключових рішень, що підриває ефективність роботи Ради Безпеки ООН загалом. Це означає, що кожна із держав: Китай, Російська Федерація (РФ), Великобританія, США та Франція - мають юридичну можливість блокування будь-якого рішення Ради безпеки ООН, якщо хоча б одна з цих держав голосує «проти» певного рішення. З нашої позиції слід констатувати, що такий механізм не тільки не забезпечує ефективну систему стримувань та противаги, але й надає можливість для відкритого зловживання власними правами державами постійними членами Ради Безпеки ООН¹⁹². Йдеться не про дрібні процесуальні зловживання правом, а про пряме блокування протидії військовій агресії. Так, у 2022 році право вето державою-терористом було використано два рази у двох голосуваннях щодо військових дій в Україні.

¹⁹¹ UN System. official web-site of UN. <https://www.un.org/en/about-us/un-system> (last access: 27 December 2024).

¹⁹² History of the United Nations. Official web-site of UN. <https://www.un.org/en/about-us/history-of-the-un>

Йдеться про застосування статті 27 Статуту ООН. Тобто, РФ маючи право вето, унеможлиблює прийняття Радою безпеки ООН будь-якого рішення стосовно вторгнення та ведення війни проти України. Наявність права вето у п'яти держав створює неможливість реагування будь-яким чином ООН на військову агресію цих чи третіх країн, що перетворює ООН в слабку інституцію.

У період з 1991-2000 років право вето було використане всього вісім раз. Це ілюструє, що практично десятиріччя держави постійні-члени Ради Безпеки ООН вкрай відповідально та стримано використовували інструмент права вето. На внутрішніх обговореннях представникам цих держав часто вдавалося домовитися та переконувати один одного в тому аби не застосовувати право вето. В тому числі, у питаннях військових конфліктів. Зокрема, у 1990 році усі п'ять держав Китай, РФ, Великобританія, США, Франція проголосували «за» проведення операції по відновленню незалежності Кувейту після його окупації та анексії Іраком. Хоча між США та СРСР існували значні внутрішні розбіжності щодо того яким чином Ірак має понести міжнародну відповідальність за військову агресію, СРСР все ж не блокувало відповідне рішення Ради безпеки ООН. Окремими саме резолюціями Ради безпеки ООН було створено міжнародний військовий трибунал щодо подій у колишній Югославії в 1983 році. Відповідний трибунал був досить успішною інституцією, що змогла довести до вироку та засудження диктатора Слободана Мілошевича. Цей процес надав хороший поштовх до розвитку міжнародного публічного права загалом, міжнародного кримінального права, зокрема.

Аналіз функціонування Ради Безпеки ООН дозволяє зробити висновок, що перший серйозний сучасний внутрішній розкол серед учасників Ради безпеки ООН відбувся у 2003 році. США було ініціатором аби ввести військову місію в Ірак, оскільки була підозра, що Ірак має зброю масового знищення. США мало намір запропонувати та отримати резолюцію Ради Безпеки ООН аби ввести війська, але Росія та Франція на попередніх обговореннях не підтримували відповідне рішення. США відкликали власну

пропозицію з порядку денного Ради безпеки ООН та ввели військовий контингент без відповідної резолюції Ради безпеки ООН. Цей приклад демонструє, що розуміючи те, що окремі члени заблокують відповідне рішення на Раді Безпеки ООН, супердержава витріщила діяти без відповідної санкції цієї інституції. Безумовно, така ситуація сприяла «розхитуванню» внутрішньої системи та відносин у Раді Безпеки ООН¹⁹³. Слід відзначити, що після окупації Іраку силами коаліції Рада Безпеки ООН прийняла резолюцію про авторизацію багатонаціональних сил під єдиним командуванням в Іраку. Проте авторизація таких дій пост-фактум показала, що окремі держави можуть діяти на власний розсуд без завчасного узгодження дій з іншими членами Ради безпеки ООН¹⁹⁴.

Проектуючи ситуацію на сьогодні, необхідно підкреслити, що держава-агресор – РФ вводила свої війська на територію Грузії у 2008 році, а потім в Україну у 2014 році та розпочала повномасштабне вторгнення у 2022 році. В силу цього, 25 лютого 2022 році на голосуванні Ради безпеки ООН розглядалося питання засудження дій РФ щодо України. Держава-окупант РФ використала право вето щодо відповідного проекту резолюції¹⁹⁵. Тобто, РФ одним голосом «проти» заблокувала відповідний проект. З політичної точки зору, вірогідно, що Китай також не підтримав би таке рішення.

Рада безпеки ООН передала це питання до надзвичайної сесії Генеральної асамблеї ООН. 2 березня 2022 року Генеральна асамблея ООН 141 голосами «за» та 5 «проти» (РФ, Білорусія, КНДР, Сирія, Еритрея) при 35 голосів, що утрималися ухвалила резолюцію, яка засудила дії РФ. Слід відзначити, що правова природа резолюції Генасамблеї відповідно до Статуту ООН має рекомендаційний, а не обов'язковий характер. Йдеться в більшій мірі про звичайну декларацію, а не акт, що породжує будь-які правові наслідки. В такий спосіб склалася ситуація, що кожна держава, яка має право вето в Раді

¹⁹³ Dilip Sinha. Veto Provision in UN Charter. Indian Foreign Affairs Journal. Vol. 14, No. 4, Special Issue: India and the 'UN@75' (October–December, 2019), pp. 267-274.

¹⁹⁴ UN Security Council Working Methods . The Veto. Posted 13 February 2024. <https://www.securitycouncilreport.org/un-security-council-working-methods/the-veto.php> (last access: 17 December 2024).

¹⁹⁵ Ничипоренко Г.В. ПРАВО ВЕТО ЧЛЕНІВ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН ЯК ІНСТРУМЕНТ БЛОКУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ООН. Серія ПРАВО. Випуск 80: частина 2, ст. 350.

безпеки ООН може вчиняти будь-які дії, в тому числі військового та загарбницького характеру і при цьому повністю паралізувати роботу Ради безпеки ООН в силу постійного використання права вето¹⁹⁶.

Після повномасштабного вторгнення РФ в Україну у 2022 році держава-агресор систематично використовувала право вето для блокування резолюцій, спрямованих на засудження її військових дій. Право вето також стало інструментом політичної маніпуляції. Наприклад, у червні 2022 року РФ і Китай використали право вето для блокування санкцій проти Північної Кореї, яка надає військову підтримку РФ уже не тільки зброєю, але і власними збройними силами. У жовтні того ж року РФ заблокувала резолюцію, яка засуджувала незаконні референдуми на окупованих українських територіях. Таким чином право вето трансформувалося у відкритий інструмент блокування системи безпеки ООН.

Генеральна Асамблея ООН у квітні 2022 року ухвалила резолюцію A/RES/76/262, яка передбачає скликання спеціальної сесії для обговорення причин застосування права вето. Хоча ця процедура створює майданчик для обговорення, вона не має юридичних наслідків і не вирішує проблеми зловживання. Інші альтернативні ініціативи також були запропоновані різними державами та включали:

1. Декларація Франції та Мексики (2015 року) - пропозиція добровільної відмови від застосування права вето у випадках масових злочинів. Цю ініціативу підтримали 104 країни, але серед постійних членів Ради Безпеки її підписала лише Франція.
2. Кодекс поведінки (2015 року), запропонований Ліхтенштейном, який зобов'язує членів Ради Безпеки не голосувати проти резолюцій, спрямованих на запобігання геноциду та військовим злочинам. Його

¹⁹⁶ Shamala Kandiah Thompson, Karin Landgren and Paul Romita. The United Nations in Hind- sight: Challenging the Power of the Security Council Veto. URL: <https://www.justsecurity.org/81294/the-united-nations-in-hindsight-challenging-the-power-of-the-security-council-veto> (last access: 05 December 2024).

підтримали 121 країна, включаючи Францію та Великобританію, але РФ, Китай і США проігнорували цю ініціативу¹⁹⁷.

Існує підхід, що одним із можливих шляхів реформування є зміна складу постійних членів Ради Безпеки ООН. Певним чином схожа ситуація мала місце у 1971 році, коли місце Тайваню було передано Китаю. Проте реалізація подібного сценарію у випадку з РФ чи Китаєм наштовхується на численні політичні та юридичні перепони і наразі не представляється реальним. Інший підхід - обмеження права вето у випадках, коли держава-член є стороною конфлікту. Ця ідея знаходить відображення в резолюції A/RES/77/284, але її впровадження також залежить від згоди всіх постійних членів Ради Безпеки і з нашого погляду, сьогодні вірогідність прийняття цього рішення є близькою до нуля.

Справедливості заради слід відмітити, що Франція була ініціатором аби укласти угоду між п'ятьма постійними членами Ради безпеки ООН не застосовувати вето у разі масових злочинів. Франція використовувала вето всього лише 18 разів, а за останні 30 років – жодного разу. Тобто ця держава найбільш виважено підходить до питання застосування права вето. Наприклад, з 2007 року США використовували право вето 4 рази, Китай – 14 разів, а РФ – 29 разів¹⁹⁸.

Ситуація зі зловживанням права вето призвела до того, що низка держав характеризують надання права вето п'яти постійним членам Радбезу ООН як застарілий інструмент. Висловлюються дві полярні точки зору: розширити Раду Безпеки ООН та надати право вето новим постійним членам, або навпаки обмежити застосування вето постійними членами. Існує і позиція, що використання права вето має бути обмежене в тих випадках, коли постійний член Ради Безпеки ООН безпосередньо залучений до конфлікту, який

¹⁹⁷ Security Council - Veto List Prepared and maintained by the Dag Hammarskjöld Library. Data from 1946-2004 were taken from the official list of vetoes contained in document A/58/47, Annex III. URL: <https://research.un.org/en/docs/sc/quick> (last access: 11 December 2024).

¹⁹⁸ Joris van de Riet. No, Russia cannot be removed from the UN Security Council. March 22, 2022. URL: <https://www.leidenlawblog.nl/articles/no-russia-cannot-be-removed-from-the-un-security-council> (last access: 04 December 2024).

розглядає Рада безпеки ООН. Так, в резолюції A/RES/77/284¹⁹⁹ Генасамблеї ООН зазначається, що:

«безпрецедентні виклики, які стоять сьогодні перед Європою після агресії Російської Федерації проти України, а до цього проти Грузії, та припинення членства Російської Федерації у Раді Європи, вимагають зміцнення співробітництва між Організацією Об'єднаних Націй та Радою Європи, особливо для того, щоб швидко відновити та підтримувати мир та безпеку на основі поваги суверенітету, територіальної цілісності та політичної незалежності будь-якої держави, забезпечувати дотримання прав людини та норм міжнародного гуманітарного права під час військових дій, відшкодовувати збитки, завдані жертвам, та притягувати до відповідальності всіх тих, хто винний у порушенні норм міжнародного права».

Безумовно, така декларація є справедливою та правильною, але реального інструменту її реалізації юридична спільнота наразі запропонувати не може. Більше того, ООН як інституція схильна до використання довгих бюрократичних процедур, а тому про швидке реформування правила права вето навряд доцільно говорити²⁰⁰.

З нашої позиції, з урахуванням військового вторгнення РФ в Україну, право вето в Раді безпеки ООН є анахронізмом. Це право трансформує ООН в недієздатну організацію у питаннях підтримки миру. Коли одна із п'яти держав-членів Ради безпеки ООН є агресором та при цьому утримує прав вето, що паралізує роботу ООН, очевидно, що тоді постає питання доцільності існування самого ООН. Реформа Ради Безпеки ООН, наприклад щодо розширення її чисельності або послаблення права вето постійних членів, вимагатиме згоди всіх постійних членів Ради безпеки ООН²⁰¹. Практичний досвід показує, що це не є реалістичним, адже ані для КНР, ані для РФ це не є

¹⁹⁹ Resolution adopted by the General Assembly on 26 April 2023 [without reference to a Main Committee (A/77/L.65)] 77/284. Cooperation between the United Nations and the Council of Europe. <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n23/124/56/pdf/n2312456.pdf?OpenElement> (last access: 13 March 2024).

²⁰⁰ Anjali Dayal; Caroline Dunton. The U.N. Security Council Was Designed for Deadlock – Can it Change? March 1, 2023. URL: <https://www.usip.org/publications/2023/03/un-security-council- was-designed-deadlock-can-it-change> (last access: 05 May 2024).

²⁰¹ Introduction. In Existing Legal Limits to Security Council Veto Power in the Face of Atrocity Crimes (pp. 1-8). Cambridge: Cambridge University Press. URL: <https://www.pgaction.org/pd- f/2020/09-10-intro-remarks-amina.pdf> (last access: 12 January 2025).

доцільно політично. Реальність змушує констатувати, що ООН не виправдала покладених на неї очікувань щодо підтримки міжнародного миру. Свою життєздатність цей орган проявив тільки щодо заходів по відношенню держав, які не є членами клубу ядерних та не входять до Ради Безпеки ООН. Сам Генеральний секретар ООН закликав реформувати Раду безпеки ООН через конфлікт в Україні. Проте такі заклики є безнадійно запізними. Відповідна робота проводилася до військових подій в Україні, але не увінчалась успіхом.

Статут ООН складений в такий спосіб, що Рада безпеки ООН з усіх питань є вищим органом, який неможливо обійти. Це ж стосується будь-яких змін у Статуті ООН, де й зафіксовано постійне членство РФ в Раді безпеки ООН та право вето.

Гібридною альтернативою подолання права вето може бути спроба заміни держави-учасника Ради безпеки ООН. У якості аналогії можна привести у приклад випадок 1971 року, коли місце в ООН та Раді безпеки ООН позбавили Тайвань та передали КНР. Так, у ООН з 1945 року місце у Раді безпеки ООН було представлено Китайській республіці. За підсумками громадянської війни у 1949 році Китайська республіка зменшилася до розміру Тайваню, а на основній території Китаю була проголошена Китайська народна республіка. Місце в ООН та Раді безпеки ООН було закріплено саме за Китайською республікою, а не КНР. Тайвань офіційно має назву - Китайська республіка, а не КНР, і Тайвань виконував функції члена Ради безпеки ООН до 1971 року. У 1971 році за лобіювання КНР 17 країн на чолі з Албанією запропонували проект резолюції Генеральної асамблеї ООН, в якій проголошувалося відновлення прав КНР і зміщення Тайваню. Резолюцією № 2758 було затверджено про фактичну передачу місця в ООН від Республіки Китай до КНР. Дипломати Тайваню назвали той крок зрадою ідеалів ООН, але жодних наслідків це не мало. Юридично такі дії навряд можна «загорнути» у будь-яку правову конструкцію. За таким же принципом слід розглянути

ситуацію з тим, що РФ в Раду Безпеки ООН ніколи не входила²⁰². Місце у Раді безпеки ООН Статут ООН закріплює за «Союзом Радянських Соціалістичних Республік». Формально РФ ніколи не вступала в ООН, а лише оголосила 1991 року, що членство СРСР в ООН та Раді безпеки ООН продовжує РФ. Окремі правники вбачають можливість аби використати цю шпарину та позбавити статусу постійного члена Ради безпеки ООН. Нам видається такий підхід вкрай хитким та маловірогідним для реалізації на практиці. Аналіз написаного усього вище дозволяє зробити наступні висновки:

- Право вето РФ використовується як інструмент зловживання права держави постійного члена Ради безпеки ООН аби заблокувати будь-які юридично-обов'язкові рішення ООН стосовно військової агресії проти України.
- Статут ООН сконструйований в такий спосіб, що усі члени не можуть подолати, обійти чи в будь-який інший спосіб невілювати право вето РФ. Така ситуація породжує безпорадність та неефективність функціонування ООН, як інституції в критично-важливий час – час ведення війни державою-агресором.
- Наразі не вбачається за можливе реформувати Раду безпеки ООН в такий спосіб аби зловживання правом вето було обмежене і РФ з політичних міркувань не погодиться на будь-які реформи цієї інституції. Тому пошуки шляхів обмеження такого права вето слід здійснювати за межами ООН.

Інституція ООН є дуже консервативною, мало повороткою, але сам вектор такого руху є вірним. З іншого боку, наразі такі дії до юридичних наслідків подолання права вето не призводить, а Україна, як жертва агресії є заручником бюрократичного та несправедливого права вето Ради безпеки ООН. Право вето у Раді Безпеки, як воно існує сьогодні, перетворило ООН на малоефективну організацію у питаннях підтримання міжнародного миру,

²⁰² List of Signatories to the ACT Code of Conduct. 8 June 2022. URL: <https://www.globalr2p.org/resources/list-of-signatories-to-the-act-code-of-conduct> (last access: 02 December 2024).

особливо коли агресором виступає постійний член Ради Безпеки. Спроби реформування внутрішньої системи цієї організації зустрічаються з політичними бар'єрами, а бюрократична структура ООН гальмує швидкі зміни. Військова агресія РФ проти України виявила критичні недоліки системи. Якщо ООН не здатна реформувати право вето Ради Безпеки або адаптувати свої механізми до сучасних викликів, постає питання щодо її здатності виконувати основну функцію - підтримувати міжнародний мир і безпеку²⁰³.

Дебати щодо реформи Ради Безпеки почалися ще на початку 90-х років після закінчення холодної війни. Найбільш активними групами є Німеччина, Японія, Індія, Бразилія, Африканська група, Група «Об'єднання заради консенсусу», включаючи, наприклад, Італію, Пакистан, Мексику, Південну Корею, Мальту, Туреччину). Група, зокрема, працює над покращенням представництва країн, що розвиваються, у Раді Безпеки (підзвітність, узгодженість, прозорість), яка, зокрема, спрямована на покращення співпраці між Радою Безпеки та іншими органами ООН і реформування методів роботи. Переважна більшість членів ООН виступає за реформу Ради Безпеки, включаючи її розширення в обох категоріях (постійних і непостійних місць). Але немає консенсусу щодо конкретики. 14 вересня 2015 року, незважаючи на опір противників реформи, перший рамковий документ із викладенням усіх позицій щодо реформи був одностайно прийнятий для розгляду на 70-й сесії Генеральної Асамблеї (69/560)²⁰⁴. Метою залишається використання документа як основи для переговорів щодо конкретного тексту, щоб полегшити перехід від повторення добре відомих позицій до реальних переговорів щодо тексту – звичайного *modus operandi* в ООН. Партнери G4 (Німеччина, Бразилія, Індія та Японія) зустрічалися на рівні міністрів закордонних справ 23 вересня 2020 року. Вони підтверджують свою рішучість

²⁰³ Question of Veto Central to General Assembly's Debate on Security Council Reform, with Speakers Urging Its Limited Use as 'Weapon of Hatred and War'. URL: <https://press.un.org/en/2023/ga12563.doc.htm> (last access: 09 April 2024).

²⁰⁴ Question of equitable representation on and increase in the membership of the Security Council and related matters : draft decision / submitted by the President of the General Assembly UN. General Assembly (69th sess. : 2014-2015). <https://digitallibrary.un.org/record/802160?v=pdf> (last access: 08 October 2024).

продовжувати співпрацю над реформуванням Ради Безпеки ООН. Так, як четвертий за розміром суб'єкт по розміру внесків, провідний постачальник допомоги на розвиток, а також головний гравець у багатьох сферах діяльності ООН (наприклад, права людини, клімат, роззброєння, підтримання миру), Німеччина прагне отримати постійне місце в Раді Безпеки. Тому разом із партнерами по G4 Німеччина продовжує активно виступати за реформу Ради Безпеки ООН. Проте наразі усі ці спроби не увінчалися успіхом.

Рада Безпеки ООН на даний момент складається з 15 членів, з яких п'ять є постійними (Китай, Франція, Великобританія, Сполучені Штати і Росія) і десять непостійних членів. Непостійні члени обираються Генеральною асамблеєю на регіональній основі на дворічний термін. Неможливо бути переобраним відразу після отримання мандата. Коли в 1945 році було прийнято Статут Організації Об'єднаних Націй, Рада Безпеки мала лише п'ять постійних і шість непостійних членів, загалом одинадцять. У 1963 році Генеральна Асамблея вирішила розширити Радку Безпеки шляхом створення чотирьох додаткових непостійних місць; ця реформа набула чинності в 1965 році. Рада Безпеки існує в своєму нинішньому форматі з 1966 року.

Рада Безпеки є головним органом універсальної організації з підтримання миру та врегулювання конфліктів. На відміну від рішень Генеральної Асамблеї, її рішення (відомі як резолюції) є обов'язковими для всіх держав-членів. Це означає, що вона має широкі повноваження і може, якщо необхідно, вживати заходів, таких як накладення санкцій, які посягають на державний суверенітет. Рада Безпеки покликана забезпечити міжнародну архітектуру безпеки аби її резолюції поважали та виконували всі країни, цей орган повинен мати необхідні повноваження та легітимність. Це означає, що він має бути репрезентативним. Нинішній склад Ради Безпеки відображає геополітичну ситуацію 1945 року, і її розширення у 1963/65 роках із додаванням непостійних місць суттєво не змінило цього. Нинішній склад Ради Безпеки явно не є репрезентативним для світу, в якому з 1945 року до ООН приєдналися 142 нові країни. Африка, зокрема, не має представництва в Раді

Безпеки, якого вимагає її нинішня важливість, щоб адаптуватися до нових реалій.

Окрім визначення географічно збалансованого розподілу місць, Статут ООН також прямо зазначає, що країни, які роблять значні внески в ООН, повинні бути членами Ради Безпеки (стаття 23 Статуту ООН)²⁰⁵.

За відсутності реформи існує небезпека того, що процеси прийняття рішень можуть бути перенесені на інші майданчики, навіть якщо такі майданчики не мають обов'язкової сили та легітимності Ради Безпеки.

Для більш чіткого аналітичного розмежування правової природи вето доцільно розглядати його еволюцію крізь три типові фази:

- як процедурний інструмент з функцією стримування при створенні Ради Безпеки ООН (1945),
- як політичний привілей у період Холодної війни (1950–1990),
- та як механізм делегітимації Ради, починаючи з 2000-х років, коли застосування вето відбулося у відповідь на ситуації масових порушень прав людини, що вивело на поверхню проблему конфлікту між суверенітетом та відповідальністю.

Ця типологізація дозволяє показати, що право вето не є нейтральним процесуальним засобом, а трансформувалося у нормативну привілею, що прямо підриває здатність Ради Безпеки виконувати функцію підтримки миру відповідно до статті 24 Статуту ООН. Цей поділ показує не лише еволюцію інструменту, а й його поступову втрату процедурної нейтральності.

Слід відзначити, що просто розширення держав-учасниць Ради Безпеки ООН не знімає проблему права вето цієї інституції.

Чимало держав-членів вважають право вето анахронізмом. Тому багато з них висловилися проти надання будь-яким новим постійним членам права вето в рамках реформи, і існують ініціативи, згідно з якими право вето не застосовувалося б у разі масових звірств. Пропозиція G4 від 2005 року

²⁰⁵ Article 23 of the United Nations Charter, Chapter V: The Security Council. <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-5> (last access: 27 January 2025).

передбачає, що нові члени спочатку позбавляються права вето і що питання буде остаточно з'ясовано на оглядовій конференції через 15 років після набрання чинності поправкою до Хартії. Проект резолюції, запропонований країнами Африканського Союзу в 2005 році, передбачає однакові права та обов'язки для всіх постійних членів Ради Безпеки, включаючи продовження права вето до тих пір, поки це право існує. З нашого погляду сучасні політичні та військові процеси вказують, що найближчим часом істотних реформ та чи змін в структурі Ради Безпеки ООН та підходах до застосування права вето очікувати не слід.

Таким чином, право вето, як воно реалізується в рамках Ради Безпеки ООН, не є нейтральним процесуальним інструментом стримування, як це традиційно інтерпретується в позитивному міжнародному праві. Натомість, воно перетворилося на засіб де-факто суверенного домінування постійних членів Ради Безпеки. Таке застосування суперечить основоположному принципу суверенної рівності держав, закріпленому у статті 2 Статуту ООН.

Право вето фактично встановлює ієрархію суверенітетів, при цьому обрані держави мають більший вплив на міжнародну законність, ніж інші учасники системи. Цей дисбаланс породжує ситуацію, у якій міжнародна організація, що за задумом має бути колективною платформою рівноправних держав, функціонує як орган з дискреційним правом блокування з боку окремих держав, незалежно від об'єктивної міжнародної ситуації. Таким чином, право вето виявляє риси нормативного привілею, а не процесуального запобіжника.

Інструмент права вето також підриває один із базових принципів міжнародного права - принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань (*pacta sunt servanda*), зафіксований у статті 26 Віденської конвенції про право міжнародних договорів (1969). Адже як наведено було вище, цей інструмент перетворився на засіб політичного впливу.

Таке блокування не лише нівелює функцію Ради Безпеки, а й створює ситуацію договірної дефіциту - коли формальні зобов'язання втрачають

юридичну цінність через політичне ігнорування. Як слушно зазначає Майкл Райзман: «систематичне вето рішень підриває моральний авторитет і нормативну силу самої системи Хартії»²⁰⁶.

Постійні члени Ради Безпеки, використовуючи право вето з метою уникнення міжнародної відповідальності чи захисту союзників, системно уникають колективного виконання обов'язку забезпечувати міжнародний мир і безпеку відповідно до статті 24 Статуту ООН. З огляду на викладене, сформулюємо ключові висновки цього підпункту:

- Право вето трансформувалося з процесуального засобу запобігання непередбаченим рішенням у механізм стратегічного блокування, що більше не сприяє досягненню консенсусу, а інституціоналізує конфліктність і поляризацію між державами-членами Ради Безпеки.
- Застосування вето у випадках збройної агресії або масових порушень прав людини суперечить нормам *jus cogens* і принципу права на захист, тим самим деградує моральну та правову легітимність Ради Безпеки.
- Коли право вето реалізується державою, яка є стороною конфлікту, це створює ситуацію конфлікту інтересів, що підриває неупередженість Ради Безпеки як арбітра в системі колективної безпеки.
- Систематичне блокування колективних дій Ради Безпеки створює стан «договірного вакууму», у якому правова сила Статуту ООН знецінюється, а міжнародна законність ерозується під тиском політичної доцільності.

²⁰⁶ Reisman, *The Constitutional Crisis in the United Nations*, 1993, Yale Law Journal.

3.2. Вихід з міжнародної організації як спосіб уникнення виключення держави зі складу учасників міжнародної організації

Як уже описано в Розділі II у доктрині міжнародного права розмежовують два механізми припинення членства держави в міжнародній організації - вихід та виключення, які мають відмінну природу, функції та юридичні наслідки.

Вихід є одностороннім актом держави, що здійснюється за ініціативою самої держави-члена. Це є форма реалізації зовнішнього аспекту державного суверенітету, що дозволяє державі самостійно вирішувати питання своєї участі в міжнародних організаціях. Вихід може бути передбачений статутом організації або здійснюватися відповідно до загальних норм права міжнародних договорів. З теоретичної точки зору ключовими рисами виходу слід виділяти:

- ініціатива держави-учасника;
- відсутність необхідності порушення зобов'язань;
- юридична легітимність виходу визначається або положенням статуту, або тлумаченням характеру установчого акту.

На відміну від виходу, виключення - це колективний санкційний акт міжнародної організації, який застосовується у відповідь на грубі порушення з боку держави-члена. Це форма інституційної відповідальності, спрямована на захист цілей та принципів, закріплених в установчому акті організації. Ключовими рисами виключення є:

- ініціатива належить самій міжнародній організації (її органам);
- підстава застосування - порушення зобов'язань, принципів або цілей організації (наприклад, агресія, порушення прав людини);
- має природу санкції;
- у більшості випадків може бути оскаржено.

У сучасному міжнародному праві традиційне уявлення про вихід з міжнародної організації як виняткову форму реалізації державного суверенітету поступово еволюціонує. На підставі аналізу новітніх практик, вихід США з ЮНЕСКО, Росії з Ради Європи, Великої Британії з ЄС) вважаємо за необхідне сформулювати авторську концепцію, що вихід з міжнародної організації трансформується з виняткового засобу в інструмент політичного маневру, що дозволяє державі уникати процедури виключення. Саме ця функція виходу вимагає нового нормативного осмислення як елементу запобіжної поведінки в системі інституційної відповідальності. Від класичного одностороннього акту реалізації суверенітету до інструменту мінімізації відповідальності держави. Так, наприклад: Росія намагалася вийти з Ради Європи у березні 2022 року за день до ухвалення рішення про її виключення. Це означає, що держава скористалась виходом як інструментом юридично-декларативного самозахисту. В міжнародному праві відсутня конвенційна або квазі-конвенційна база, яка б обмежувала можливість “уникнення” держави від відповідальності через механізм виходу. Це перетворюється на механізм уникнення відповідальності, оскільки відсутній договірний чи квазісудовий контроль за зловживанням правом на вихід. Унаслідок цього держави можуть, не зазнавши жодного формального осуду чи санкції, припинити членство, знявши з себе міжнародні зобов’язання (зокрема щодо дотримання прав людини, участі у спостережних місіях, виконання рішень організації тощо).

Таким чином на доктринальному рівні слід розглядати двофазну модель виходу:

- (а) вихід як форма суверенної дії;
- (б) вихід як акт уникнення відповідальності, з обов’язком правового обґрунтування та механізмами інституційного контролю.

Історично типовим способом припинення членства держави в міжнародній організації є вихід з такої організації. Саме право виходу держав-членів з міжнародної організації є невід’ємним будь-якої суверенної держави.

Зазвичай в установчих документах міжнародних організацій закріплюють п'ять способів припинення членства:

- 1) добровільний вихід;
- 2) автоматичний вихід;
- 3) виключення;
- 4) припинення існування держави;
- 5) ліквідація міжнародної організації.

Індійський юрист Н. Сінгх вважає, що «за відсутності спеціальної умови не може бути й мови про порушення договору у разі одностороннього виходу, оскільки суверенна держава пов'язана лише тим, що закріплено в договорі і не може бути пов'язана з тим, що в договорі відсутнє»²⁰⁷. Англійський юрист-міжнародник Г. Лаутерпахт дотримується протилежної точки зору та взагалі заперечує можливість виходу держав-членів з міжнародної організації. На його думку, така ознака міжнародної організації, як універсальність, передбачає обов'язкову участь у ній усіх держав без права їхнього виходу з організації. У той самий час практично завжди історично відстоювалося право держав на вільний вихід із міжнародних організацій. Право виходу існує у міжнародних організаціях незалежно від того, чи про це прямо вказано у статуті міжнародної організації. Воно здійснюється відповідно до положень статуту відповідної міжнародної організації або додаткових угод членів організації. Наприклад, право на вихід зафіксовано у розділі 7 статті 26 Статуту Міжнародного валютного фонду. Членство держав у Міжнародному валютному фонді припиняється з моменту отримання керівництвом організації письмового повідомлення держави про вхід²⁰⁸. Для виходу з Міжнародного валютного фонду не потрібно спеціального рішення, приймається лише постанова, яка є внутрішнім актом організації.

В установчих документах ряду міжнародних організацій немає прямого пункту про можливість виходу. Зокрема, не всі статuti організацій системи

²⁰⁷ Singh N. Termination of membership of international organization. L., 1958. P. 176.

²⁰⁸ Article 26 of the Articles of Agreement of the International Monetary Fund. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/> (last access: 03 April 2024).

ООН містять положення про право виходу (статут ООН, ВООЗ), тому неодноразово порушувалося питання про можливість виходу з міжнародної організації у разі відсутності вказівки у статуті про можливість виходу. Зокрема, у Статуті Всесвітньої організації охорони здоров'я (далі ВООЗ) немає положення про вихід із неї, проте визнано можливість поправки до її статуту та виходу з організації. У заяві Асамблеї ВООЗ стверджується, що якщо держава не погоджується з поправками до статуту, що ведуть до зміни її прав та зобов'язань, то вона продовжує членство у цій організації без відповідних зобов'язань. Деякі країни-учасниці, незважаючи на відсутність чітких положень у статутах міжнародних організацій про вихід, все ж виходили з них. Наприклад, з 1949 по 1950 р. окремі країни Східної Європи повідомили секретаря ВООЗ про вихід із організації. Через те, що в статуті цієї організації не було визначено порядок виходу з неї, то відразу після оголошення про вихід рішення набуло чинності²⁰⁹. На противагу основний аргумент про неможливість виходу з міжнародної організації окремі правники вказують, що це суперечить нормам міжнародного права, зокрема положенню про денонсацію міжнародних договорів. Відповідно, і вихід з міжнародної організації неможливий, тому що в даному випадку матиме місце денонсація установчого акту, що є міжнародним договором. Але під денонсацією у міжнародному праві розуміється «одностороннє припинення дії договору на передбачених у ньому умовах»²¹⁰. Так, в статті 56 Віденської конвенції про право міжнародних договорів зазначається, що «договір, який не містить положень про його припинення і який не передбачає денонсації або виходу з нього, не підлягає денонсації, і вихід з нього не допускається, якщо:

- а) учасники не встановили можливості денонсації чи виходу;
- б) характер договору не передбачає права денонсації чи вихід».

У науці міжнародного права прийнято посилалися на зазначену статтю як основний аргумент на захист погляду про неможливість виходу з організації

²⁰⁹ Болгарія (29 листопада 1949 р.), Румунія (20 лютого 1950 р.), Албанія (25 лютого 1950 р.) оголосили про вихід із Всесвітньої організації охорони здоров'я.

²¹⁰ Kelsen H. The Law of the United National. A critical analyses of its fundamental problem. N.Y., 1950. P. 128–129; Schermers H. International Institutional Law. Leiden, 1980. Vol. 2. P. 53–54.

за відсутності положення про вихід у статуті²¹¹. Ми не схильні поділяти цю позицію.

По суті коли держава вступає в міжнародну організацію для досягнення певних цілей, то вона пов'язує себе лише тим, що чітко визначено у статуті цієї організації. Все, що не визначено в статуті організації, залишається за державою-членом. Поступившись значною частиною своїх повноважень міжнародній організації, держава-член має суверенне право робити те, що залишається за межами компетенції організації. Таким чином, в основі права держави на вихід лежить державний суверенітет. Важливо відмітити, що положення статті 56 Віденської конвенції про право міжнародних договорів про те, що держава повинна повідомляти за 12 місяців про свій намір вийти з міжнародного договору.

Необхідно розрізняти юридичний та соціальний аспекти виходу з міжнародних організацій системи ООН. Юридично держава може залишити будь-яку організацію. Однак, держави мають занадто велику зацікавленість в участі у міжнародних організаціях системи ООН, тому причини їхнього виходу можуть бути лише виняткові обставини. Невипадково, виходячи з міжнародних організацій системи ООН, держави, зазвичай, досить швидко прагнуть знову повернути членство. Таким чином, незважаючи на юридичну можливість виходу, соціальна доцільність свідчить про необхідність співробітництва у межах міжнародних організацій системи ООН²¹².

Існує підхід за яким вихід держави з міжнародної організації можливий лише у таких випадках:

- по-перше, якщо через виняткові обставини член організації змушений «перекласти тягар підтримки міжнародного миру та безпеки на інших членів Організації»;

²¹¹ Schermers H. Op. cit. Vol. 2. P. 54.

²¹² Хэ Минцзюнь. Op. cit. Vol. 1. P. 24.

- по-друге, «якщо Організація, невинуватива надії людства, виявила нездатність підтримувати мир або зможе зробити це тільки за рахунок права справедливості»;
- по-третє, якщо права та обов'язки члена Організації «змінені поправкою до Статуту, у розробці якої ця держава не брала участі і яку вона не в змозі прийняти, або якщо поправка, належним чином прийнята необхідною більшістю в Асамблеї або на Генеральній конференції не отримає ратифікацій, необхідних для проведення такої поправки в дію²¹³.

З такими твердженням ми не можемо погодитись. Вихід держави-члена з міжнародної організації є наслідком реалізації суверенітету, тому не можна заздалегідь обмежувати це право будь-якими умовами.

Окремим проблемним питанням є те чи потрібно державі пояснювати мотиви свого виходу. З нашої позиції держава мала б оголосити свої мотиви виходу, і ці мотиви мають бути такого роду, щоб справді пояснювали причини виходу, бо інакше держава буде піддана своєрідному моральному осуду членами такої міжнародної організації. Якщо вихід, однак, буде визнано невмотивованим, то жодних заходів не можуть бути прийняті, щоб завадити виходу з відповідної організації. Інша точка зору полягає в тому, що держава не повинна пояснювати мотиви свого виходу взагалі²¹⁴. Держава має суверенне право залишити будь-яку організацію, у зв'язку з цим пояснення мотивів не матиме жодної юридичної сили. А якщо ж держави-члени, залишаючи міжнародну організацію, роблять заяви про мотиви свого виходу, це не слід вважати їхнім обов'язком.

У світлі питання виходу держав із міжнародної організації, на наше переконання включення до статуту міжнародної організації положення про вихід створює переваги. За наявності такого положення виключається можливість оголошення факту виходу держави-члена суперечливим

²¹³ Bontwich N., Mortin A. A commentary on the Charter of United Nations. L., 1950. P. 26.

²¹⁴ Singh H. Op. cit. P. 105.

положенням статуту такої організації. Вихід з міжнародної організації зумовлює виконання низки обов'язкових умов: необхідність письмової заяви про денонсацію установчого акту; встановлення періоду для виходу; виконання низки зобов'язань у зв'язку з виходом, це також може стосуватися фінансових обов'язків. Статути окремих міжнародних організацій передбачають наступні чотири умови для виходу держави-учасниці:

- 1) необхідність письмової заяви про вихід;
- 2) встановлення певного періоду на початку діяльності організації, коли не можна робити заяву про вихід (необов'язкова вимога);
- 3) встановлення певного періоду набрання чинності;
- 4) викання фінансових зобов'язань перед виходом.

У деяких випадках можуть бути передбачені крім фінансових зобов'язань ще інші міжнародні зобов'язання. Установчі документи міжнародних організацій зазвичай встановлюють необхідність держави насамперед зробити повідомлення про вихід (припинення діяльності в ній), і після певного часу рішення про вихід з організації набирає чинності²¹⁵. Зазвичай цей термін становить один рік, іноді шість місяців.

Отже, у питанні виходу держави з міжнародної організації є два підходи:

- а) установчі документи одних міжнародних організацій передбачають можливість виходу;
- б) інші — не містять такого положення. Розглядаючи проблему виходу держав-членів з міжнародних організацій системи ООН, необхідно насамперед зазначити, що держави-члени мають суверенне право виходу незалежно від цього, чи є у статутах положення про вихід. Природно, це право здійснюється відповідно до положень статуту відповідної міжнародної організації або додатковими угодами членів організації²¹⁶.

Таким чином, вихід держави з міжнародної організації постає не лише як правовий механізм, а як багатофункціональний інструмент реалізації

²¹⁵ Стаття 15 Статуту ВТО.

²¹⁶ Хэ Минцзюнь. *Op. cit.* Vol. 1. P. 25.

державного суверенітету. По-перше, це право не вимагає обов'язкового закріплення в установчому акті організації, оскільки впливає з базових засад міжнародного публічного права. По-друге, у випадку відсутності прямої норми про вихід застосовується презумпція допустимості відповідно до положень статті 56 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, якщо це не суперечить характеру відповідного договору. По-третє, у сучасній практиці вихід дедалі частіше використовується державами як спосіб уникнення санкційного переслідування або виключення (яскраві приклади — вихід США з ЮНЕСКО, Індонезії з ООН), що надає йому виразного політичного забарвлення. По-четверте, юридична можливість виходу не завжди реалізується: у більшості випадків держави після виходу прагнуть відновити членство, що свідчить про перевагу соціальної доцільності над формальним правом. Нарешті, п'ятим ключовим елементом є важливість чітко врегульованої процедури виходу в установчому акті, адже саме така процедура забезпечує правову визначеність, стабільність та інституційну цілісність функціонування міжнародної організації.

3.3. Процедури виключення держав з ООН

З позицій міжнародного інституційного права, вплив на статус держави в міжнародній організації може набувати різних форм - від формального припинення членства до опосередкованих механізмів делегітимації, які не завжди прямо впливають із тексту установчого акту. Важливо чітко розмежовувати ці поняття, оскільки кожне з них має різну правову природу, процедурні наслідки.

1. Виключення (expulsion). Виключення означає повне припинення членства держави в організації. У Статуті ООН ця процедура передбачена статтею 6, яка вимагає:

- постійного порушення принципів Статуту;
- рекомендації Ради Безпеки;
- ухвали Генеральної Асамблеї двома третинами голосів.

Це найрадикальніший інструмент, який має санкційний характер і застосовується лише у виняткових випадках, зазвичай як реакція на грубе порушення основоположних принципів міжнародного права (наприклад, агресія, геноцид, системне нехтування правами людини).

У практиці ООН жодна держава не була формально виключена за ст. 6.

2. Призупинення прав (*suspension of rights*). Це частковий засіб впливу на державу-члена, який передбачає тимчасове обмеження певних прав без припинення членства. Найбільш типовим прикладом є: стаття 19 Статуту ООН, яка дозволяє позбавити державу права голосу в Генеральній Асамблеї у разі значної заборгованості по внесках.

Призупинення не потребує рекомендації Ради Безпеки і має менш політизований, більш технічний характер, однак на практиці також використовується обмежено. Його вплив є більше моральним, ніж функціональним, оскільки не позбавляє державу статусу члена.

3. Позбавлення повноважень (*refusal of credentials*). Це форма реакції на делегата, а не на державу, коли Генеральна Асамблея або Комітет із повноважень не визнає представника держави легітимним. Вона застосовується: у випадках сумнівів щодо легітимності уряду (напр. Афганістан, Камбоджа, Південна Африка); або як інструмент тиску на авторитарні режими.

Попри те, що це не є формальним виключенням, відмова в повноваженнях може призвести до фактичного усунення держави від участі в діяльності ООН. Такий підхід є гнучким способом тиску, який дозволяє уникнути блокування в Раді Безпеки.

4. Відмова в акредитації (*denial of accreditation*). Це ще більш гнучкий і політичний інструмент, коли держава-член де-юре залишається учасником організації, але її представник не допускається до участі через відмову в акредитації. Зазвичай застосовується до: урядів, що виникли в результаті переворотів (наприклад, Бірма/М'янма, Гаїті); держав, які не мають міжнародного визнання.

Відмова в акредитації часто супроводжується мовчазною практикою — держава не виключається, але її представник не має доступу до форуму, що створює ситуацію *de facto* відчуження. Така практика є інструментом балансування між універсальністю членства та інституційною легітимністю.

Стаття 16 (4) Договору Ліги Націй, дозволяла цій організації виключати члена у випадку, якщо останній «порушив будь-яку норму Угоди Ліги Націй». Хоча положення про виключення було включено до пропозицій, висунутих італійською делегацією в комісії Ліги Націй, таке положення не було знайдено в оригінальних проектах цього документу²¹⁷. Цей пункт у пізніших пропозиціях можна пояснити переконанням, що було б доцільніше піддати своєрідним санкціям державу більшому ступеню міжнародного контролю, а не виключати її з організації²¹⁸. Сам факт можливості виключення держави з міжнародної організації аби досягти мети покращення поведінки члена - було сумнівним кроком.²¹⁹ Дискусії з приводу цього на конференції в Сан-Франциско, чи слід включити положення про можливість виключення держав-членів, були більш детальними та більш жвавими. За наполяганням СРСР повноваження виключати державу за постійні порушення принципів Статуту Ліги Націй було включено в установчий документ ООН. Ті представники, які виступали за положення про виключення, заявили, що мир і безпека, а не універсальність, є кінцевою метою організації, і тому необхідно надати ООН повноваження діяти проти «держав-членів порушників»²²⁰. Такі заяви свідчать про те, що багато представників вважали, що універсальне членство було б несумісним з цілями цієї міжнародної організації. Делегати, які виступали за те, щоб не включати положення про виключення, вважали, що це було б несумісним із універсальністю, це позбавило б члена ООН контролю та звільнило б цього члена від його зобов'язань за Статутом²²¹.

²¹⁷ Wilson's First Draft', in Miller, vol. II, pp. 12–15; 'The Phillimore Plan', in Miller, vol. II, pp. 3–6.

²¹⁸ C. Wilfred Jenks, 'Expulsion from the League of Nations' (1935) 16 Brit. Y.B. Int'l L. 155 at 155–6.

²¹⁹ Plenary Session of the Peace Conference, 28 April 1919', in Miller, vol. II, p. 700.

²²⁰ Report of the Rapporteur of Committee I/2 on Chapter III (Membership)', Doc. No.606 I/2/43, 26 May 1945, UNCIO Documents, vol. VII, p. 123.

²²¹ Report of the Rapporteur of Committee I/2 on Chapter III (Membership)', Doc. No. 1178 I/2/76(2), 24 June 1945, UNCIO Documents, vol. VII, p. 330.

Лише одна держава – СРСР – була успішно виключена з Ліги Націй. Деталі цього будуть розкриті нижче. Історично існував ще один прецедент, де були виражені припущення Великобританії про те, що Ліберія підлягає виключенню відповідно до статті 16(4) Статуту за різні порушення прав людини, але ці твердження не було прийнято членами цієї міжнародної організації. Велика Британія разом із низкою інших країн стверджувала, що Ліберія начебто порушила права свого корінного племінного населення та була співучасником функціонування «системи, яку важко відрізнити від рабства»²²². Для Ліги Націй була запропонована пропозиція відкликати план, що обговорювався для допомоги, запропонований Ліберії, при цьому Сполучене Королівство також припускало, що невиконання Ліберією зобов'язань згідно зі статтею 23(b) Статуту щодо забезпечення справедливого ставлення до корінних жителів може спричинити підвищення уваги до потенційного виключення. Зрештою міжнародна організація не розглянула статтю 16(4) статуту і вирішила відкликати план допомоги Ліберії²²³.

Питання того, чи справді СРСР було виключено з Ліги Націй 14 грудня 1939 року, є дискусійним із точки зору самої процедури²²⁴. СРСР та дві інші держави не були присутні на засіданні, де ухвалювалася резолюція про виключення, а ряд інших членів утрималися від голосування. Початкове небажання Ліги Націй прийняти СРСР до членства було значною мірою зумовлене її внутрішньою політикою, але зрештою зовнішні відносини змусили цю міжнародну організацію розглянути можливість такого виключення. Після вторгнення СРСР до Фінляндії 30 листопада 1939 року фінський уряд звернувся до Ліги Націй. На засіданнях стверджувалося, що СРСР порушив статутні зобов'язання, включаючи статті 12 і 15 статуту, а також російсько-фінський договір про ненапад 1932 року²²⁵. Деякі представники підкреслили, що виключення не було відповіддю на радянську

²²² Council Meeting, 18 May 1934' (1934) L.N. Off. J. 509.

²²³ Council Meeting, 18 May 1934' (1934) L.N. Off. J. 513.

²²⁴ Leo Gross, 'Was the Soviet Union Expelled from the League of Nations?' (1945) 39 Am. J. Int'l L. 35 at 43. Cf. Magliveras, *Exclusion from Participation*, pp. 25–6.

²²⁵ Assemblies 1937–9, Plenary Meetings, Twentieth Session of the Assembly, Resolutions Adopted by the Assembly', in *League of Nations Records*, p. 53.

ідеологію чи форму правління, а було зумовлено агресії проти Фінляндії²²⁶. Представник Аргентини нагадав про ранні спроби його країни забезпечити, щоб усі держави стали членами Ліги нації але не вважав такі настрої несумісними з кроком щодо виключення СРСР.

У своїй резолюції, що рекомендувала виключення СРСР, Асамблея заявила, що СРСР не просто порушила угоду Ліги Націй, а своєю власною поведінкою поставив себе за межі такої угоди²²⁷. Ліга Націй прийняла рішення про виключення СРСР. У відповідь СРСР засудив дії Ліги Нації та вказав, що таке рішення «було свавільним»²²⁸. Отже, відповідь Ліги Націй на вторгнення СРСР до Фінляндії була реакцією на «неліберальну» зовнішню політику СРСР. Крім того, оскільки сенс існування Ліги Націй полягав у мирному розв'язанні міжнародних суперечок, дії цієї міжнародної організації щодо виключення СРСР за зовнішню агресію, узгоджуються з переконанням правників Мітрані та Клода, що участь держав у міжнародній організації повинна бути пов'язаним із його фундаментальними цілями²²⁹.

Стаття 6 ООН передбачає, що «член ООН, який постійно порушує Принципи, викладені в Статут ООН, може бути виключений з цієї міжнародної організації за рекомендацією Ради Безпеки. Стаття 18 ООН вимагає більшості у дві третини голосів для прийняття відповідного рішення. Роль Ради Безпеки є вирішальною в цьому процесі, вона має не лише де-факто, а й де-юре дискреційні повноваження, а постійні члени Ради Безпеки практично не підлягають санкціям, оскільки вони користуються правом вето на рішення, в тому числі про виключення²³⁰. Слід відзначити політичний характер процедури виключення, що зафіксоване в статуті ООН. Виключення з ООН окреслене в політичні мотиви через право вето постійних членів Ради

²²⁶ Assemblies 1937–9, Twentieth Session of the Assembly, Third Plenary Meeting, 15 December 1939', in League of Nations Records, p. 14 (Freyre, Argentina); 'Assemblies 1937–9, Twentieth Session of the Assembly, Fourth Plenary Meeting', in League of Nations Records, p. 27 (Zafrula Khan, India).

²²⁷ Records of the Twentieth Ordinary Session of the Assembly, Plenary Meetings, Resolutions Adopted by the Assembly', in League of Nations Records, p. 53.

²²⁸ Statement on the Expulsion of the USSR from the League of Nations', 16 December 1939, reproduced in Jane Degras, Soviet Documents on Foreign Policy (Oxford University Press, 1953), vol. III, pp. 412–14.

²²⁹ Claude, Swords into Plowshares. See Chapter 1, p. 42.

²³⁰ Makarczyk, 'Legal Basis for Suspension and Expulsion of a State from an International Organization', German Yearbook of International Law vol. 25, 1982, p. 473.

Безпеки. Зокрема з ООН фактично неможливо виключити Росію за її військову агресію проти України, оскільки навіть якби необхідна кількість голосів була зібрана, Росія змогла б заблокувати таке рішення через своє право вето. Так, Україна ініціювала питання виключення Росії зі складу ООН із формулюванням що «дії Російської Федерації протилежні поняттю «миролюбності». Проте прогнозовано, що така ініціатива буда заблоковано самою Росією.

Іншим більш м'яким інструментом є право призупинення права голосу держави-члена ООН. Стаття 19 ООН дозволяє призупинення права голосу члена ООН, якщо він не сплачує свій фінансовий внесок в організацію: «Член Організації Об'єднаних Націй, який має заборгованість по виплаті своїх фінансових внесків до Організації не має права голосу в Генеральній асамблеї, якщо сума її заборгованості дорівнює або перевищує суму внесків, які вона має сплатити за попередні два повних роки. Тим не менш, Генеральна асамблея може дозволити такому члену голосувати, якщо вона переконана, що несплата спричинена обставинами, які не залежать від члена». Формулювання цього положення передбачає автоматичний спосіб застосування, але на практиці такого автоматичного застосування немає, і Генеральна Асамблея повідомляє про «прийняття рішень шляхом консенсусу». Це положення було використано проти Гаїті у 1963 році та Домініканської Республіки у 1964 році²³¹. Тобто йдеться про досить м'який інструмент тиску. Отже, на політично сильних держав, таких як Росія, Китай, які схильні до порушення прав людини, вчинення актів агресії, - інші держави-члени ООН не мають реального ефективного інструменту впливу, зокрема можливості виключити ці держави, оскільки Росія та Китай є постійними членами Ради Безпеки ООН, що автоматично наділяє їх правом вето будь-якого рішення в ООН. Цим пояснюється слабкість та втрата авторитету ООН як інституції на міжнародній арені.

²³¹ J. Klabbers, *An Introduction to International Institutional Law*, op.cit., p. 110.

Примусове виключення (Сербії та Чорногорії) з ООН між 1992 і 2000 роками мало місце. Складне передісторія цієї ситуації, включає резолюції Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки, а також думку заступника секретаря Генерального секретаря ООН. Коли Міжнародний суд зіткнувся з питанням про те, чи була (Сербія та Чорногорія) членом ООН у період 1992–2000 рр., вона дійшла висновку, що з точки зору 2004 року факт прийняття Сербії та Чорногорії до ООН у 2000 р. означав, що вона не була членом, коли вона порушила зобов'язання в 1999 р²³².

З одного боку, резолюції політичних органів ООН підкреслювали, що (Сербія та Чорногорія) припинила своє існування. Ця позиція була підкріплена висновками Комісії Бадінтера, яка висловила думку, що (Сербія та Чорногорія) є новою державою, яка не може вважатися єдиною правонаступницею²³³. Комісія Бадінтера вважала, що членство цієї держави в міжнародних організаціях має бути «припинено відповідно до їхніх статутів». Якби (Сербія та Чорногорія) розпалися і, як наслідок, не було продовження держав, тоді не було б суб'єкта, який можна було б виключити – як таке, питання про примусове виключення не виникало б. Але поведінка ООН у цьому питанні була не такою однозначною, як про це свідчать відповідні резолюції²³⁴.

Більше того, між 1992 і 2000 роками (Сербія та Чорногорія) сплачувала внески в ООН. І, незважаючи на висновки Міжнародного суду у 2004 році у справі про законність використання сили, судовий орган ООН не завершив вирішення питання про статус (Сербії та Чорногорії) в ООН. У 1993 році Боснія і Герцеговина подала справу до Міжнародного суду, стверджуючи, що Югославія (Сербія і Чорногорія) порушила різні договори, зокрема Конвенцію про геноцид 1948 року. Хоча справу було розпочато в 1993 році, остаточне рішення було винесено лише в лютому 2007 року – після рішення у справі про законність застосування сили та після того, як Сербія і Чорногорія розпалися на окремі республіки. У рішенні щодо суті геноциду 2007 року Сербія (як

²³² Legality of Use of Force Case at 1042. See discussion in Chapter 1, pp. 26–7.

²³³ Opinion No. 10, 4 July 1992, para. 5 (1993) 92 ILR 206 at 208.

²³⁴ Yehuda Z. Blum, 'UN Membership of the "New" Yugoslavia: Continuity or Break?' (1992) 86 Am. J. Int'l L. 830 at 834.

відповідач) стверджувала, що Югославія не була членом ООН і, отже, не була стороною Статуту Суду, коли провадження було порушено Боснією та Герцеговиною²³⁵.

З огляду на ці розбіжності позицій, вибірка з дебатів в ООН вказує на причину примусового виключення Югославії. Під час дискусій після резолюції Ради Безпеки 1992 року, яка проголосила, що Югославія припинила існування, представник Угорщини послався на своє «сподівання», що лідери колишньої Югославії «зроблять відповідні висновки з резолюції» і забезпечать існування правових держав, демократичної системи, прав людини та прав національних меншин²³⁶. Через вісім місяців, коли Генеральна Асамблея обговорювала резолюцію, яка закликала виключити Югославію з Економічної та соціальної ради, представник Данії вказав на необхідність надіслати «однозначне повідомлення Белграду» про виключення. США ж посилалися на порушення прав людини та переміщених осіб внаслідок конфлікту²³⁷.

Важливо наголосити, що членство та представництво є різними поняттями, але якщо відмова представника в повноваженнях призводить до виключення члена, тоді його наслідки еквівалентні призупиненню. Це також стосується випадків, коли уряд фактично має контроль над територією та відхиляється як дійсний представник, залишаючи іншу делегацію для заповнення місця члена. Різниця між повноваженнями та представництвом описується таким чином: повноваження за звичай розглядаються як правомочності, які виходять від законного уряду з метою уточнення статусу даного делегата. З іншого боку, представництво пов'язане з питанням про те, чи буде урядова влада розглядатися загалом як міжнародний агент держави²³⁸.

Традиційно роль Комітету з повноважень Генеральної Асамблеї розуміється як розгляд першого питання. Однак між цими двома поняттями

²³⁵ Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro) (Merits), 26 February 2007 (2007) 46 ILM 188 at 210 ('Genocide Merits Decision').

²³⁶ Provisional Verbatim Record of the 3116th Meeting', UN SCOR, 47th session, 3116th meeting, UN Doc. S/PV.3116, 19 September 1992, p. 17.

²³⁷ Provisional Verbatim Record of the 101st Meeting', UN GAOR, 47th session, 101st meeting, UN Doc. A/47/PV.101, 24 May 1993, p. 3.

²³⁸ F. Jhabvala, 'The Credentials Approach to Representation Questions in the UN General Assembly' (1977) 7 Cal. W. Int'l L.J. 615 at 620.

існує тісний зв'язок, що часто призводить до того, що Комітету доводиться мати справу як з повноваженнями, так і з представництвом.

(а) Два конкуруючих представники та суперечка щодо місця Китаю в ООН. Найбільш очевидним прикладом використання виключення для вказівки на несхвалення уряду держави, де є два суперницькі уряди, є місце Китаю, а не КНР в ООН. КНР була виключена з ООН через протидію США комуністичному уряду, що призвело до того, що уряд, який контролює материкову територію, не зміг брати участь у роботі ООН²³⁹. Починаючи з 1949 року, низка спроб були зроблені звільнити представника націоналістичного уряду. Але лише в жовтні 1971 року Генеральна Асамблея ухвалила резолюцію про виключення представників Чан Кайші та заявивши, що КНР є «єдиним законним представником Китаю в Організації Об'єднаних Націй»²⁴⁰. Під час цієї суперечки і Куба, і Великобританія подали пропозиції щодо способу визначення права на представництво.

Кубинці запропонували використовувати чотири критерії:

- А) наявність ефективного контролю над територією
- Б) загальна згода населення
- В) здатність виконувати міжнародні зобов'язання держави
- Г) повага до прав людини та основних свобод²⁴¹.

Великобританія в свою чергу, видала посилання на повагу до прав людини, але зберегла вимогу, щоб представник мав підтримку «суттєвої проголошеної волі нації»²⁴². Причини Сінгха віддати перевагу британській пропозиції та заперечити законність відмови від посади в КНР зосереджувались на його переконанні, що імпорту демократичних міркувань у перевірку повноважень суперечить Хартії та означатиме неправомірне втручання у внутрішні справи держави. Він також вважав позицію ООН щодо КНР дискримінаційною, враховуючи, що ряд інших революційних урядів в

²³⁹ Lyman M. Tondel (ed.), *The International Position of Communist China – Background Papers and Proceedings of the Fifth Hammarsskjöld Forum* (Dobbs Ferry: Oceana Publications, 1965), pp. 50–1.

²⁴⁰ Restoration of the Lawful Rights of the People's Republic of China in the United Nations', GA Res. 2758, UN GAOR, 26th session, 1976th plenary meeting, 25 October 1971.

²⁴¹ 'Question of the Representation of China' (1950) Y.B.U.N 421 at 430.

²⁴² Nagendra Singh, *Termination of Membership of International Organizations* (London: Stevens and Sons, 1958), p. 153.

подібному становищі не були виключені. Таким чином, може виникнути спокуса розглядати невдачу КНР в ООН як ранній приклад ролі демократії у визначенні виключення з ООН. Насправді це сталося через опозицію США комунізму, а не через будь-яку суттєву спробу підтримувати демократичні принципи. Генеральний секретар засудив зв'язок між політикою визнання окремих держав і представництвом в органах ООН і підкреслив, що там, де є два конкуруючі претенденти, представництво повинно бути надано уряду, який має ефективну владу на території держави²⁴³. Ми підтримуємо логіку такого рішення.

Виключення Південної Африки через відмову від повноважень була реакцією події з КНР. У випадку з Південною Африкою був лише один потенційний претендент – представлений націоналістичним урядом. Невдалі спроби виключити Південну Африку з організації не зупинили критиків цього уряду. Натомість вони звернули увагу на мандатний комітет, де досягли значно більших успіхів.

Використання повноважень як засобу демонстрації несхвалення певного уряду відстрочило питання членства в Раді Безпеки до більш представницької Генеральної Асамблеї. Повноваження Південноафриканської делегації неодноразово перевірялися як у Комітеті з повноважень Генеральної Асамблеї, так і в самій Генеральній Асамблеї. У той час як Комітет з повноважень постійно підтверджував повноваження представників Південної Африки, Генеральна Асамблея застосувала два підходи. По-перше, Асамблея не прийняла і не відхилила повноваження Південної Африки. По-друге, у наступні роки пленарний орган прийняв повноваження всіх інших членів, окрім повноважень делегації Південної Африки²⁴⁴. Історично лише в 1974 році повноваження Південної Африки були відхилені як Комітетом з повноважень, так і Генеральною Асамблеєю, а її делегація була виключена з Генеральної Асамблеї після рішення президента про те, що Південна Африка не може

²⁴⁴ Magliveras, *Exclusion from Participation*, pp. 213–18; Raymond Suttner, 'Has South Africa Been Illegally Excluded from the United Nations General Assembly?' (1984) 17 *Comp. & Int'l L.J. Sth Af.* 279 at 282.

брати участь у роботі Асамблеї²⁴⁵. Таким чином, процес повноважень став методом визначення представницького характеру конкретного уряду. Відмова Південноафриканської делегації від повноважень була піддана критиці, як незаконний, як «небезпечний прецедент» і характеризувався як еквівалент призупинення членства²⁴⁶.

Проблеми з використанням процесу отримання повноважень для впровадження демократії стало наступним складним моментом після того, як ООН відхилило повноваження Південної Африки, було багато інших випадків, коли представники держав проходили перевірку через процес отримання повноважень.

Зокрема у ситуаціях з Камбоджі, Сьєрра-Леоне, Афганістаном, Ліберією та Гаїті комітет з повноважень або відклав прийняття рішення щодо повноважень урядів цих держав, або акредитував колишнього представника замість нових урядів, який фактично контролює територію²⁴⁷. Наприклад: військовий переворот 1991 року на Гаїті – у відповідь Генеральна Асамблея прийняла резолюцію, що засуджує «насильницьке зрив встановлення демократії» та підтвердив «як неприйнятну будь-яку сутність, що є результатом цієї незаконної ситуації»²⁴⁸. У 1992 році «передбачувані повноваження» делегації, що представляла військовий режим, були відхилені. Правник Гріффін (Griffin) визначив чотири причини для такого рішення щодо повноважень:

- А) вкорінені інтереси ООН у формі участі ООН у країні;
- Б) цілі зовнішньої політики могутніх держав (як на міжнародному рівні, так і в регіоні);
- В) кінець холодної війни та зміна у міжнародній спільноті;
- Г) зміна стандартів шляхом зростання відданості демократії²⁴⁹.

²⁴⁵ UN GAOR, 29th session, 2281st plenary meeting, 12 November 1974, p. 854. The President's ruling was unsuccessfully challenged in a vote at the same meeting (91 in favour, 22 against, 19 abstentions): at p. 856.

²⁴⁶ Statement by the Legal Counsel Submitted to the President of the General Assembly at its Request' (1970) U.N. Jurid. Y.B. 169 at 170.

²⁴⁷ Brad R. Roth, *Governmental Illegitimacy in International Law* (Oxford University Press, 1999), pp. 274–83.

²⁴⁸ The Situation of Democracy and Human Rights in Haiti', GA Res. 46/7, 31st plenary meeting, UN Doc. A/RES/46/7, 11 October 1991.

²⁴⁹ Griffin, 'Accrediting Democracies' at 748–61.

Саме останній фактор є важливим, але не є єдиним актуальним питанням, особливо якщо врахувати, що було акредитовано ряд недемократичних режимів. У 2008 році була спроба оскаржити повноваження військового режиму в Бірмі – режиму, який відмовляється визнати перемогу Національної ліги за демократію та її лідера Аун Сан Су Чжі на виборах, що відбулися в 1990 році. У вересні 2008 року переможці виборів 1990 року направили листа Генеральному секретарю ООН Пан Гі Муну з проханням визнати представника парламентського союзу, що «представляють народ Бірми та законних, демократично обраних членів парламенту в усіх органах Організації Об'єднаних Націй»²⁵⁰. Під час прес-брифінгу 26 вересня 2008 року речник ООН повідомив, що Генеральний секретар вирішив не вживати заходів, оскільки лист не відповідав статті 27 Правил процедури Генеральної Асамблеї. Правило у пункті 27 передбачає, що «Вірчі грамоти видаються або главою держави чи уряду, або міністром закордонних справ»²⁵¹. Прес-секретар послався на лист від заступника Генерального секретаря з юридичних питань до Союзу членів парламенту, в якому роль Генерального секретаря у перевірці повноважень була описана як «технічна». Через день після того, як Генеральна Асамблея ухвалила звіт Комітету з повноважень, без голосування він прийняв резолюцію, засуджуючи М'янму за низку зловживань, включаючи насильницькі зникнення, обмеження свободи пересування та асоціацій, порушення міжнародного гуманітарного права та відсутність представництва Національної ліги за демократію²⁵².

Таким чином, застосування статті 27 Правил процедури Генеральної Асамблеї нагадує дебати в Генеральній Асамблеї в 1982 р. навколо «розсадження» представників Демократичної Кампучії. Після в'єтнамського вторгнення в Камбоджу аби витиснути режим червоних кхмерів, повстало питання про те, чи повинні бути присутніми в Генеральній асамблеї представники новоствореної Народної революційної ради (за підтримки

²⁵⁰ Myanmar 1990 Election Winners Want Junta's UN Seat', The Guardian (UK), 10 September 2008. On the question of Burma/Myanmar's name, see Chapter 4, n 158.

²⁵¹ Rules of Procedure of the General Assembly, rule 27 ('Submission of Credentials').

²⁵² Daily Press Briefing', 26 September 2008.

В'єтнаму) чи представники коаліційного уряду Демократичної Кампучії (включаючи червоних кхмерів)²⁵³. США мало різницю між своїм засудженням «деспотичного правління червоних кхмерів» і своєю підтримкою «прийняття повноважень Демократичної Кампучії на технічних підставах». Тому було вказано, що не було жодних проблем щодо повноважень Демократичної Кампучії та що за «відсутності будь-якої претензії вищого рівня, Комітет повноважень має ...рекомендувати посадити представників уряду, чиї повноваження були прийняті на попередніх сесіях Генеральної Асамблеї»²⁵⁴.

Правник Блюм (Blum) охарактеризував два підходи до процесу повноважень як об'єктивний підхід (на основі ефективності), так і суб'єктивний підхід (заснований на легітимності)²⁵⁵. Описуючи ці можливості таким чином, не викликає сумнівів, що Блюм віддає перевагу підходу, заснованому на його уподобанні «об'єктивних правових критеріїв», а не на врахуванні політичних факторів. На його думку, питання щодо того, чи є уряд істинним представником народу, відносяться до категорії поза-правових факторів. Залишаються питання, чи є Комітет з питань акредитації відповідним органом для визначення представницького характеру уряду держави, зокрема з огляду на відсутність представництва в самому Комітеті з питань акредитації. Практика акредитації держав через процес акредитації також може створити небажане враження, що всі уряди, чиї повноваження прийняті, вважаються легітимними²⁵⁶. Тест акредитації може ввести «розрив» між демократичними та недемократичними членами ООН. З огляду на можливість проведення розрізнення між цими двома категоріями, форму демократії, що просувається через процес акредитації, також необхідно поставити під сумнів. Якщо процедура акредитації вказує на преференцію до певної форми правління, то наявність вільних та справедливих виборів є вирішальним фактором. Однак вибори не є єдиним критерієм демократії, і

²⁵³ Duxbury, Alison, 1970– The participation of states in international organisations: the role of human rights and democracy / Alison Duxbury. p. 119.

²⁵⁴ First Report of the Credentials Committee', GAOR, 37th session, Agenda Item 3, UN Doc. A/37/543, 14 October 1982, p. 4.

²⁵⁵ Blum, Eroding the United Nations Charter, p. 38.

²⁵⁶ Griffin, 'Accrediting Democracies' at 771–3. See also Magliveras, Exclusion from Participation, p. 217.

використання процесу акредитації в такий спосіб може приховувати інші занепокоєння щодо демократичних або правозахисних умов у державі-члені²⁵⁷.

Отже для того, щоб ООН могла виконувати свою роль як універсальна організація миру, вона повинна мати універсальний характер. Кельзен (Kelsen) вважав, що вступ до міжнародної організації має бути якнайпростішим і що тільки підписання Статуту демонструє «відданість держави до миру»²⁵⁸. Протягом років цей зв'язок між універсальністю та миром був основним фактором, що впливав на розробку критеріїв для визначення участі в Лізі Націй та ООН. В певному сенсі можна стверджуючи, що Ліга Націй і ООН «працювали на припущенні, що новий член має бути активом для організації, а не її тягарем, він має сприяти, а не заважати справі миру і безпеки». Однак це припущення завжди було збалансоване більш фундаментальною метою визначення членства - широким баченням організації, що об'єднує всі держави. З цією метою основні вимоги до характеру держави, зазначені в Угоді Ліги Націй і Статуті ООН - що держава повинна бути миролюбною - застосовувалися гнучко. Оскільки універсальність була кінцевою метою обох організацій, то права людини і демократія з'явилися в процесах прийому лише як супутні елементи. Такі принципи виникли під час обговорень членства в ООН під час Холодної війни, але часто використовувалися як маска для ідеологічних напруги, а не для розробки послідовних критеріїв членства. Процес деколонізації та подальший вступ колишніх колоній є найбільш очевидним прикладом просування прав через процес членства, але насправді підкріплювався зовнішній принцип самовизначення і державності, а не внутрішнє самовизначення і демократія. Ці пізніші характеристики вважалися бажаними, але не вирішальними. Якщо вступ колишніх колоній підтримував принцип самовизначення, то вступ Боснії та Герцеговини можна розглядати як аспект ролі організації в міжнародному мирі і безпеці.

²⁵⁷ Duxbury, Alison, 1970— The participation of states in international organisations: the role of human rights and democracy / Alison Duxbury. p. 120.

²⁵⁸ Hans Kelsen, 'The Old and New League: The Covenant and the Dumbarton Oaks Proposals' (1945) 39 Am. J. Int'l L. 45 at 47.

Якщо ж члени Ліги Націй порушували її мирний мандат, вони зазвичай виходили добровільно з цієї організації. Вихід не був прописаний в Статуті ООН і, хоча на Сан-Франциській конференції була прийнята декларація тлумачення, що передбачала можливість добровільного виходу члена з організації, лише одна держава намагалась зробити такий крок²⁵⁹. Важливість отримання і збереження членів також підтверджується високим рівнем консенсусу щодо прийому нових членів після закінчення Холодної війни, принаймні в тій мірі, в якій ці питання обговорюються на формальних засіданнях Ради Безпеки. Цей коментар підводить до запитань, що стосуються самого процесу участі. Статут надає «незаперечний контроль за зв'язками членства» постійним членам Ради Безпеки. Хоча і Генеральна Асамблея, і Рада Безпеки відіграють важливу роль, саме Рада Безпеки робить початкове подання, і саме там знаходиться право вето. Розглядаючи питання про вступ і виключення на порядку денному Ради Безпеки, засновники твердо пов'язали питання участі з роллю організації у міжнародному мирі і безпеці. Члени намагались обійти процедуру, визначену в Статуті, — по-перше, звернувшись до Міжнародного суду, щоб визначити, чи може Генеральна Асамблея діяти, коли Рада Безпеки залишається непримиренною, а по-друге, через процес акредитації. Другий спроба була більш успішною, але сумніви все ще залишаються щодо того, чи є деяка більш суттєва форма демократії метою, яку слід досягати в процесі прийняття рішень щодо визначення участі в міжнародній організації. У цьому випадку саме порушення прав людини попередило рішення Ради Безпеки рекомендувати прийом нового члена. Значення прав людини та демократії в цих процесах членства повторює важливість цих принципів для самої організації.

Застосування критеріїв членства підкреслює, що члени ООН в кінцевому підсумку вірять, що ефективність організації миру залежить від її глобального характеру. Але прагнення до універсального членства не дає повної картини

²⁵⁹ Duxbury, Alison, 1970— The participation of states in international organisations: the role of human rights and democracy / Alison Duxbury. p. 121.

важливості прав людини і демократії в дебатах, що ведуть до конкретних рішень щодо прийому або виключення в ООН. Такі дебати показують, що демократичні та правозахисні досягнення кандидатів піднімалися існуючими членами. Однак, зрештою, легітимність ООН була визначена їх здатністю отримувати та зберігати членів. Саме в цій меті ООН досягла певного успіху. Невдача досягти універсальності була пов'язана з поразкою ООН в досягненні миру. Це чітко підтверджується ситуацією що склалася з війною в Україні.

Процедура виходу не прописана у Статуті ООН і, хоча на конференції в Сан-Франциско було прийнято пояснювальну декларацію, яка передбачає можливість добровільного виходу члена організації, лише одна держава наблизилася до вжиття таких заходів²⁶⁰. Важливість утримання членів також підтверджується високим ступенем консенсусу щодо прийняття нових держав-членів після закінчення холодної війни, принаймні в тій мірі, в якій такі питання обговорюються на офіційних засіданнях Ради Безпеки.

У теорії та практиці міжнародного права неодноразово обговорювалося питання про можливість виходу держави з міжнародної організації шляхом денонсації її статуту. В цьому контексті доцільно розглянути різницю між поняттями «вихід» та «денонсація». В теорії права немає єдиного підходу до трактування терміну «вихід». Під поняттям «вихід» використовується та розуміється в контексті обговорення можливості припинення членства в ООН, якщо це не передбачено її статутом. Термін «вихід» вживається стосовно можливості держави залишити організацію. Однак цей термін не застосовується для позначення виходу з інших організацій чи для відмови від договору, для цього використовується термін «денонсація»²⁶¹.

Правник Н. Файнберг зауважував, що неможливо точно визначити, чому існує така відмінність. Наприклад, десять із дванадцяти організацій ООН використовують термін «право на вихід», тоді як Міжнародна організація цивільної авіації та Міжнародний союз електрозв'язку вживають термін

²⁶⁰ Summary Report of the Twenty-Eighth Meeting of Committee I/2', Doc.No.1086,I/2/ 77, 19 June 1945, UNCIO Documents, vol. VII, p. 267.

²⁶¹ Ващенко В. А. Денонсація міжнародних договорів в теорії та практиці сучасного міжнародного права: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук / - Київ : [б. в.], 2019. – с 110.

«денонсація». У міжнародно-правовій літературі та практиці щодо припинення членства в міжнародних організаціях застосовуються терміни «вихід з організації» установчого акту міжнародної організації». Наприклад, в статті 12 Статуту Всесвітнього поштового союзу зазначено, що «кожна країна-член має право виходу з Союзу шляхом денонсації Статуту». Подібне формулювання міститься і в статті 6 Статуту Організації Об'єднаних Націй з промислового розвитку²⁶².

Більшість науковців визначають термін «вихід» як припинення участі в багатосторонньому договорі однією або кількома державами, а також припинення членства в міжнародній організації. Таке трактування терміну було підтримано під час Зальцбурзької сесії Інституту міжнародного права у 1961 році. Німецькі юристи М. Хіршлер та Б. Циммерман виступають проти проведення чіткої відмінності між виходом з міжнародного договору та припиненням членства в міжнародній організації, оскільки, на їхню думку, це призвело б до виключення статутів міжнародних організацій з поля дії міжнародних договорів²⁶³. М. Франковська вважає вихід з багатостороннього договору рівнозначним виходу з міжнародної організації та розглядає це як окремий випадок права на денонсацію, яке впливає з характеру договору. Д. Харашті зазначав, що не має сенсу проводити розмежування між денонсацією двостороннього договору та виходом з багатостороннього договору, адже з точки зору природи ці дві заяви є однаковими. Доповідач Комісії міжнародного права Х. Уолдок у проєкті статей з права міжнародних договорів 1963 року включив наступні положення: «якщо договір є статутом міжнародної організації і не передбачає іншого, сторона має право на вихід з договору та з організації після попереднього повідомлення компетентному органу в порядку, визначеному правилами організації». У дискусії щодо цього питання зазначалося, що це питання стосується лише статутів міжнародних

²⁶² Теліпко В. Е., Овчаренко А. С. Міжнародне публічне право: Навч. посіб. / За заг. ред. Теліпко В. Е. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 608 с.

²⁶³ Tobin H. J. The termination of multipartite treaties / Harold J. Tobin. – New York: AMS Pr., 1967. – 388 p.

організацій, і тому йому немає місця в проекті з права міжнародних договорів²⁶⁴.

У радянській доктрині міжнародного права вважалося, що статuti міжнародних організацій є міжнародними договорами *sui generis*, тобто договорами, які мають свої особливості. Вони не лише визначають права та обов'язки держав, як звичайний багатосторонній міжнародний договір, але й створюють міжнародні організації, їх органи та установи, визначають їхню компетенцію та взаємовідносини, а також правове положення членів організацій. Ці положення знайшли підтвердження у консультативному висновку Міжнародного суду ООН 1962 року, де йшлося про специфічні риси статутів міжнародних організацій. Натомість Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 року враховує ці особливості та зазначає, що вона буде застосовуватися до статутів міжнародних організацій, «не порушуючи відповідних правил цих організацій». Таким чином, основні норми міжнародного права щодо договорів застосовуються до установчих актів міжнародних організацій з відповідними специфіками.

Щодо особливостей статутів міжнародних організацій слід відзначити, що однією з них є суверенне право держави на вихід із міжнародної організації. Вступаючи до міжнародної організації, яка є складнішим механізмом, ніж багатосторонній договір, держава зобов'язується виконувати положення відповідного статуту. Якщо статут передбачає можливість виходу або наявні додаткові документи, що фіксують процедуру виходу, то це здійснюється відповідно до встановлених правил організації²⁶⁵.

Право на вихід держави з міжнародної організації зазвичай передбачає певні обов'язкові умови, які повинні бути виконані для припинення членства. Зокрема, подання письмового повідомлення депозитарію або генеральному секретарю організації є умовою, без якої вихід неможливий, і цей момент є обов'язковим у більшості статутах, що передбачають можливість виходу.

²⁶⁴ Ващенко В. А. Денонсація міжнародних договорів в теорії та практиці сучасного міжнародного права: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук / - Київ : [б. в.], 2019. – с 111.

²⁶⁵ Ващенко В. А. Денонсація міжнародних договорів в теорії та практиці сучасного міжнародного права : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук / - Київ : [б. в.], 2019. – с 112.

Заява про вихід може призвести до негайного припинення членства, якщо це прямо зазначено у статуті.

Часто зустрічається умова, згідно з якою встановлюється певний період, протягом якого подання заяви про вихід є неможливим. Зазвичай це робиться на початку діяльності організації, щоб забезпечити достатній час для налагодження відносин між її членами та створення ефективного механізму взаємодії. Такий період може тривати від одного року, як це передбачено в статті 59 Статуту Міжнародної морської організації, до двадцяти років, як вказано в статті 13 Північноатлантичного договору, що заснували НАТО. Статут МАГАТЕ, у свою чергу, встановлює п'ятирічний період²⁶⁶. В окремих випадках період, протягом якого не можна подавати заяву про вихід, визначається для кожної країни окремо, починаючи з дати прийняття статуту цією державою.²⁶⁷

Багато статутів міжнародних організацій пов'язують можливість виходу з вимогою виконання всіх фінансових та договірних зобов'язань, які держава взяла на себе під час свого членства. Це означає, що держави повинні виконати ці зобов'язання до того, як заявлене рішення про вихід набуде чинності. Наприклад, стаття 1 Статуту Ліги Націй передбачала, що «будь-який член Ліги може вийти з організації після попереднього повідомлення за два роки, за умови, що він виконав всі свої міжнародні зобов'язання, включаючи зобов'язання за цим Статутом». Коментуючи це положення, Д. Харашті зауважував, що це вимога є недостатньо серйозною, оскільки виконання всіх зобов'язань до певної дати є практично неможливим, проте, для припинення членства достатньо виконати зобов'язання за Статутом. Сьогодні ж в статутах деяких міжнародних організацій також є вимоги щодо виконання фінансових зобов'язань для того, щоб можливість виходу стала реальною. Наприклад, пункт 5 статті 1 Статуту Міжнародної організації праці зазначає: «Жоден член Міжнародної організації праці не може вийти з організації без попереднього

²⁶⁶ Статут Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН // URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c17.

²⁶⁷ Ващенко В. А. Денонсація міжнародних договорів в теорії та практиці сучасного міжнародного права : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук / - Київ : [б. в.], 2019. – с 114.

повідомлення Генеральному директору Міжнародного бюро праці. Це повідомлення набирає чинності через два роки після того, як Генеральний директор його отримає, і за умови виконання державою всіх фінансових зобов'язань, що виникають з її членства»²⁶⁸.

У своїй роботі на здобуття ступеня кандидата юридичних наук Ващенко В. стверджує, що право на вихід з міжнародної організації є невід'ємною умовою існування міждержавних організацій. В основі цього лежить принцип державного суверенітету. Проте при вступі до міжнародної організації, метою якої є досягнення певних цілей, держава частково обмежує свій суверенітет, добровільно приймаючи умови, що закріплені в статуті організації. Якщо держава погоджується з положеннями установчого акту на визначений строк, її право на вихід повинно реалізовуватись згідно з умовами цього акту. Йдеться не про порушення суверенітету, а про обмеження цього суверенітету в рамках організації, яке було добровільно погоджене²⁶⁹.

Аналіз описаного вище дає можливість стверджувати, що практика функціонування міжнародних організацій надає чітку відповідь на питання про право на вихід з таких організацій, вирішуючи давні дискусії в науковій доктрині. На сьогоднішній день більшість міжнародних організацій, що належать до системи ООН (окрім ООН та ВООЗ), а також більшість регіональних організацій, мають положення про вихід. Включення цих положень у статuti організацій усуває юридичну невизначеність, яку можна спостерігати в деяких інших випадках. Це не створює обмежень суверенітету держав, оскільки суверенітет ніколи не був абсолютним і завжди підлягав обмеженням відповідно до норм міжнародного права, з якими держави добровільно погоджуються²⁷⁰.

Дослідження статутів міжнародних організацій показує, що положення про вихід не суттєво відрізняються від норм про денонсацію та вихід,

²⁶⁸ УСТАВ Международной Организации Труда* С изменениями и дополнениями, внесенными Актом о поправках к Уставу Международной организации труда от 22 июня 1962 года <https://ips.ligazakon.net/document/MU19K01U> (last access: 08 October 2024).

²⁶⁹ Ващенко В. А. Денонсація міжнародних договорів в теорії та практиці сучасного міжнародного права : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук / - Київ : [б. в.], 2019. – с 115.

²⁷⁰ Ващенко В. А. Денонсація міжнародних договорів в теорії та практиці сучасного міжнародного права : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук / - Київ : [б. в.], 2019. – с 115.

закріплених у звичайних міжнародних договорах. Всі ці положення належать до інституту денонсації міжнародних договорів. Відповідно до ст. 5 Віденської конвенції 1969 року, правила міжнародних договорів застосовуються до установчих актів міжнародних організацій, з урахуванням їх специфічних норм. Проте якщо в статуті організації немає спеціальних положень про вихід, застосовуються загальні норми цієї конвенції, згідно з якими статuti організацій прирівнюються до міжнародних договорів і до них застосовуються основні принципи права міжнародних організацій. Отже, у випадках, коли статут не містить положень про вихід, вихід може бути допущений лише за умови, що держави-члени прямо виражали намір допустити таку можливість, як це передбачено у ст. 56 Віденської конвенції 1969 року²⁷¹.

Особливо важливим є контекст універсальних організацій, таких як ООН і ВООЗ, які створені для забезпечення узгоджених інтересів багатьох держав. У сучасному світі інтереси світового співтовариства набувають особливої ваги, і для їх ефективної координації необхідна тісна співпраця між державами. Враховуючи пріоритет загальнолюдських цінностей, можна стверджувати, що вихід з міжнародних організацій універсального характеру є можливим лише в виключних випадках. В іншому разі такий крок може бути сприйнятий як відмова від співпраці з міжнародним співтовариством і заперечення загальнолюдських інтересів. Це пояснюється тим, що держави, які спочатку виходили з універсальних організацій, пізніше часто поновлювали своє членство. За відсутності спеціальних положень про вихід, слід застосовувати загальне правило, закріплене в міжнародному праві, яке передбачає, що такі статuti прирівнюються до міжнародних договорів. Згідно з цими принципами, вихід з міжнародної організації можливий лише за умови, що держави-члени явно висловили намір допустити таку можливість, що відповідає вимогам ст. 56 Віденської конвенції 1969 року.

²⁷¹ Віденська конвенція про право міжнародних від 23.05.1969. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text (last access: 12 October 2024).

Ініціатива «Один пояс, один шлях» була створена Китаєм у 2013 році. Ідея проекту спрямована на покращення транспортного сполучення та поглиблення економічної співпраці на різних континентах. Ця платформа була задумана як відкрита для будь-яких держав. Офіційного списку країн-учасниць наразі не існує. Географічна приналежність країни до ініціативи визначається двома критеріями: розташуванням щодо сухопутних і морських транспортних коридорів, а також наявністю підписаної угоди з Китаєм. Станом на березень 2024 року до ініціативи долучилося більше 150 країн у різних форматах. Основною метою проекту було об'єднання сухопутних і морських шляхів задля швидшого й дешевшого транспортування товарів до країн Південно-Східної Азії, Африки, Близького Сходу та Європи²⁷².

Ініціатива має не лише економічну, а й геополітичну природу. Китай використовує BRI як інструмент для розширення свого впливу у світі, створюючи економічну залежність країн-учасниць через інвестиції в інфраструктуру. У деяких випадках це призводило до «боргової пастки», коли країни не могли погасити кредити, отримані від Китаю, що давало Пекіну додаткові важелі впливу. Водночас західні держави, особливо США, вбачають у ініціативі спробу Китаю змінити баланс сил у світі.

Юридичне оформлення ініціативи потребує більшої міжнародної взаємодії. Наразі двосторонні угоди з Китаєм забезпечують лише короткострокові цілі, а створення єдиної рамкової угоди дозволить покращити інституційну прозорість, стандартизацію та довгострокове планування. Разом з цим, у межах ініціативи передбачено юридичні механізми виходу, що вже були використані на практиці. Так, Італія стала першою країною G7, яка заявила про своє небажання продовжувати участь у ініціативі. Відповідну ноту було направлено з урядовим каналом до МЗС Китаю²⁷³.

У 2019 році Італія була першою країною G7, що підписала меморандум про взаєморозуміння з Китаєм щодо участі в ініціативі. Однак у грудні 2023

²⁷² Baniya, S., N. Rocha, and M. Ruta. 2018. "Trade Effects of the New Silk Road: A Gravity Analysis." Policy Research Working Paper 8694, World Bank, Washington, DC.

²⁷³ Bartley Johns, M., C. Kerswell, J. L. Clarke, and G. McLinden. 2018. "Trade Facilitation Challenges and Reform Priorities for Maximizing the Impact of the Belt and Road Initiative." MTI Global Practice Discussion Paper 4, World Bank, Washington, DC.

року уряд Італії офіційно оголосив, що дія меморандуму не буде продовжена. Заява була зроблена після переговорів між сторонами. Уряд задекларував прагнення зберегти стратегічне партнерство з Китаєм, попри відсутність значного економічного ефекту від участі у проекті. Також рішення Італії певною мірою визначалося тиском з боку США²⁷⁴.

Меморандум про взаєморозуміння (MOU) між урядом Італії та Китаю був підписаний під час візиту президента Сі Цзіньпіна до Італії у березні 2019 року. Документ передбачав загальну готовність сторін до співпраці в рамках BRI. Згідно з його умовами, MOU мав строк дії п'ять років і автоматично продовжувався на наступні п'ять років за відсутності письмового повідомлення про припинення дії угоди²⁷⁵. Юридична природа MOU не надавала йому статусу міжнародного договору, здатного створити правові зобов'язання за міжнародним правом. Документ мав радше символічний характер, спрямований на покращення іміджу Китаю на глобальній арені.

Відповідно до умов MOU, Італія мала право повідомити про свій намір не продовжувати угоду щонайменше за три місяці до автоматичного пролонгування. У грудні 2023 року, за три місяці до завершення строку дії угоди, Італія скористалася цим положенням і оголосила про відмову від її продовження.

Економічна вигода від участі в BRI виявилася обмеженою. Експорт Італії до Китаю залишався незначною частиною її зовнішньої торгівлі порівняно з іншими країнами Європи. Геополітичний тиск і зміна стратегічних пріоритетів у відносинах з США також вплинули на прийняття рішення. Угода була символічною, і, попри її припинення, Італія заявила про намір зберегти партнерство з Китаєм.

Крім того, європейські партнери Італії побоювалися, що її участь у BRI може створити розкол у ЄС, надаючи Китаю можливість впливати на

²⁷⁴ Bastos, P. 2018. "Exposure of Belt and Road Economies to China Trade Shocks." Policy Research Working Paper WPS 8503, World Bank, Washington, DC.

²⁷⁵ Bird, J., M. Lebrand, and A. Venables. 2019. "The Belt and Road Initiative: Reshaping Economic Geography in Central Asia?" Policy Research Working Paper WPS 8807, World Bank, Washington, DC.

прийняття стратегічних рішень в Європі²⁷⁶. Це підкреслює важливість єдності зовнішньої політики ЄС у відносинах із третіми країнами, особливо такими потужними, як Китай.

- Меморандум про взаєморозуміння між Італією та Китаєм мав декларативний характер і не створював юридично обов'язкових зобов'язань²⁷⁷.
- Італія скористалася правом на не продовження строкової угоди, що було передбачено умовами документа.
- Рішення про вихід з ініціативи було зумовлено переважно політичними факторами, зокрема тиском США, а також відсутністю значного економічного ефекту.
- Вихід Італії став сигналом для інших країн-учасниць, що необхідно ретельно оцінювати участь у подібних ініціативах, враховуючи їх потенційні ризики та обмеження.

Цей кейс демонструє, як механізм виходу (через денонсацію або не продовження участі) використовується державами як альтернатива примусовому виключенню - у випадках, коли немає формалізованої структури членства або санкцій.

Таким чином, механізми виключення та обмеження прав держав у межах ООН не становлять єдиного правового режиму, а утворюють багаторівневу матрицю інструментів - від формального виключення до непрямой делегітимації через процедури акредитації. Їх застосування виявляє не лише юридичні обмеження, а й глибоко вкорінені інституційні труднощі з одного боку, принцип універсальності як фундамент організації, з іншого — неможливість реагувати на системні порушення з боку постійних членів Ради Безпеки.

²⁷⁶ Hillman, J. 2018. "How Big Is China's Belt and Road?" Blog post, Center for Strategic and International Studies, Washington, DC. Available at: <https://www.csis.org/analysis/how-big-chinas-belt-and-road> (last access: 28 October 2024).

²⁷⁷ Isaksson, A.-S., and A. Kotsadamb. 2018. "Chinese Aid and Local Corruption." *Journal of Public Economics* 159 (2018): 146–159.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення важливого наукового завдання, що полягає у характеристиці правових підстав, процедур та механізмів виключення держав з міжнародних організацій. Відповідно до поставленої мети та сформульованих завдань на основі проведеного дослідження було зроблено такі висновки:

1. Виключення держави з міжнародної організації виступає крайнім заходом впливу, який застосовується лише за умов грубих або систематичних порушень міжнародних зобов'язань, передбачених установчим документом міжнародної організації. Така санкція має бути вичерпна та обґрунтована юридично, щоб зберегти легітимність і стабільність функціонування відповідної організації.
2. Юридичні підстави виключення держав мають неоднорідну природу, формуючись на межі зіткнення міжнародного договірної права, звичаєвих норм та інституційної практики. Процедури виключення держав є складними, багаторівневими та політично чутливими, що вимагає гнучкого балансування між принципами суверенітету держав-членів і необхідністю підтримання цінностей міжнародної організації.
3. Відсутність чітких норм про виключення та процедури цього процесу у багатьох статутах міжнародних організацій призводить до правової невизначеності способу та порядку виключення держави-порушника, що потенційно шкодить передбачуваності міжнародних відносин і ускладнює захист прав як самої організації, так і її держав-членів, які не мають чітких процедур оскарження рішення про їхнє виключення зі складу відповідної міжнародної організації.

4. Участь держави в актах агресії, збройних конфліктах є формою грубого порушення фундаментального безпекового принципу і визнається домінантною підставою для виключення держави-агресора з міжнародної організації, а також дипломатичній ізоляції.
5. Функціональна автономія міжнародних організацій не завжди дозволяє ефективно упереджувати та впливати правопорушенням держав-членів, особливо якщо держава-порушник наділена правом вето, що підриває концепт рівності держав та загальне верховенство права у відповідній міжнародній організації.
6. Юридичні механізми попередження виключення держави з міжнародних організацій – такі як зупинення членства, санкційні режими, спеціальні процедури моніторингу є ефективними правовим механізмами впливу, що створюють гнучкий простір між повноцінним членством і виключенням. Це знижує конфліктність у відносинах між міжнародною організацією та її державами-членами.
7. Стаття 6 Статуту ООН встановлює формалізований механізм виключення з ООН, але його застосування на практиці є заблокованим через право вето постійних членів Ради Безпеки. Така ситуація створює нормативно-політичну асиметрію, яка підриває юридичну ефективність системи санкційних інструментів в межах ООН.
8. У сучасній практиці міжнародних організацій утвердились альтернативні, нефіксовані в установчих актах форми делегітимації держав - відмова в акредитації, неприйняття повноважень, або призупинення прав участі. Ці механізми становлять прояв доктрини

"implied powers", мають специфічну правову природу у рамках інституційного права.

9. Механізм виходу з міжнародної організації (withdrawal) у низці випадків виступає першою фазою або ж альтернативою виключенню держави з міжнародної організації, зокрема коли виключення блокується інституційно або політично.
10. Відсутність чітких механізмів виключення в окремих міжнародних організаціях може призводити до затягування вирішення питання та створення «законодавчого вакууму», що посилює внутрішні суперечності організації. Механізм виходу з міжнародної організації (withdrawal) у низці випадків виступає першою фазою або ж альтернативою виключенню держави з міжнародної організації, зокрема коли виключення блокується інституційно або політично.
11. Альтернативою виключенню держави слугує тимчасове призупинення її членства з обмеженням права голосу або участі в окремих заходах організації, що дозволяє зберегти можливість подальшого відновлення повноцінного членства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. 'First Report on State Responsibility', A/CN.4/490/Add.5, 22 July 1998, para. 166.
2. 'PACE Welcomes Turkish Authorities' Proposal to Become a Major Contributor to the CoE Budget' (PACE news, 21 April 2015) <http://assembly.coe.int/nw/xml/News/News-View-EN.asp?newsid=5547&lang=2&cat=> (last access 04.01.2024).
3. 'Question of the Representation of China' (1950) Y.B.U.N 421 at 430.
4. 'The Powers of Arrest of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia', British Year Book of International Law, 69 (1999), at pp.181-186.
6. Буроменський М. В. Загальні принципи права як джерело міжнародного права. Приватне та публічне право. 2023. № 2. С. 3–9.
7. Ващенко В. А. Денонсація міжнародних договорів в теорії та практиці сучасного міжнародного права : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук / - Київ : [б. в.], 2019. – с 115.
8. Віденська конвенція про право міжнародних від 23.05.1969. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text (last access: 12 October 2024).
9. Віталія Лебідь, Анна Козьменко, юристки Центру стратегічних справ УГСПЛ. «Україна та Нідерланди проти Росії»: огляд рішення УГСПЛ. 31.01.2023. Електронний доступ <https://www.helsinki.org.ua/articles/ukraina-ta-niderlandy-proty-rosii-ohliad-rishennia-vid-iurystiv-uhspl/> (останній доступ - 25.11.2024).
5. Гоббс Т. Сочинения: В 2 т. М., 1991; Локк Дж. Два трактата о правлении // Сочинения: В. 3 т. М. 1998.
6. Гойхбарг А. Международное право. - М. 1928.

7. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности: Пер. с фр. В. А. Туманова. – М.: Междунар. отношения, 1996. – С. 288.
8. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – № 31. – Ст. 429.
9. Діковська І.А. Правовий звичай як джерело регулювання цивільних відносин за правом окремих країн. У: Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». №32. (Ужгород: Ужгородський національний університет) 2015. 29-31.
10. Довгерт А.С., Кисіль В.І. Міжнародне приватне право: підручник / за ред. . – 2-ге видання. – К.: Алерта, 2014. – 656 с.
10. Договір про Європейський Союз (консолідована версія станом на 1 січня 2005 року) https://zakononline.com.ua/documents/show/153773_595905 (остання дата доступу 01 січня 2025 року).
11. Дюрозель, Жан Батіст. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Пер. з фр. Є. Марічева, Л. Погорєлової, В. Чайковського. – К.: Основи, 1995. – 903 с.
11. Жукорська Я. Сучасна концепція міжнародно-правової відповідальності. Актуальні проблеми правознавства. 2019. № 3(19). С. 36–40.
12. Європейська культурна конвенція 1954 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_213#Text ((last aces 18.12.2024).
13. Європейська Правда. Угорщина втратила право на мільярдну допомогу від ЄС. СЕРЕДА, 1 СІЧНЯ 2025. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2025/01/1/7201653/> (last access 01 January 2025).
14. Заява МЗС РФ від 10 березня 2022 року https://www.mid.ru/ru/press_service/spokesman/official_statement/1803555/?TSPD_101_R0=08765fb817ab2000b8b946df266e1105e6d301aee64d43ceb82e22597fc094e2c63abf1afc21fb308ece74da91430001f37e3b455b7f4fde

[c25c43b7bbe83eecb5144c2395a9cd50f895303f36116a4591e0f6f1a7f619f12f41d76ecc66557](https://doi.org/10.25438/2543b7bbe83eecb5144c2395a9cd50f895303f36116a4591e0f6f1a7f619f12f41d76ecc66557) (last access 28.12.2024).

12. Калакура В.Я. Кодифікація міжнародного приватного права в країнах Європи: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / В. Я. Калакура. – К., 1993. – 27 с.
13. Калакура Я. Ідеологічна легітимація загарбницьких воєн і конструювання образу ворога в російській історіографії. Український історичний журнал. 2022. № 4. С. 93–108.
14. Кисіль В.І. Право, що застосовується до зовнішньоторговельних договорів: тенденції розвитку законодавчого регулювання // Юридичний журнал. – 2004. URL: <http://justinian.com.ua/article.php?id=1020> (Last accessed: 15.02.2015).
15. Кот О.О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики: монографія / О. О. Кот. – Київ: Алерта, 2017. Ст. 68.
16. Кузнєцова Н.С. Підвищення рівня правосуддя в Україні крізь призму судових рішень у контексті європейських стандартів. VII Міжнародний цивілістичний форум «принципи і тенденції застосування приватного права ЄС і пострадянських країн». м. Київ. 11-12 травня 2017 р.
17. Кузьменко С. Г. Міжнародне приватне право. навч. посіб. / за ред. С. Г. Кузьменка. - Київ: Центр учбової літератури, 2010. - 316с.
18. Майданик Р.А. Методологія права України в умовах євроінтеграції: застосування і тлумачення права, техніка вирішення спору. VII Міжнародний цивілістичний форум «принципи і тенденції застосування приватного права ЄС і пострадянських країн». м. Київ. 11-12 травня 2017 р.
19. Майданик Р.А. Розвиток приватного права України: монографія. – К.: Алерта, 2016. – 226 с.
20. Малишева Ю. Цілеспрямовані санкції та їх застосування Радою Безпеки ООН [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Малишева

- Юлія Владиславівна ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. - Київ, 2016.
21. Мережко А.А. История международно-правовых учений : Учебное пособие / Александр Александрович Мережко . – Київ : Таксон, 2006 . – 492 с.
 22. Мудра І. Правові засоби та інструменти відшкодування шкоди, завданої міжнародно-протиправними діями держав у сучасному міжнародному праві. Юридичний вісник. 2024. № 2. С. 92–99. DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v2.2024.12>.
 15. Ничипоренко Г.В. ПРАВО ВЕТО ЧЛЕНІВ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН ЯК ІНСТРУМЕНТ БЛОКУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ООН. Серія : Право. 2023. №. 80 (2). С. 348-353. - <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/01/58-1.pdf>
 16. Ничипоренко Г.В. Процедура та юридичні складнощі реалізації права виходу держави з міжнародних організацій. Європейські перспективи. 2024. № 1. С. 330-335. - https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2024-1/EP_2024_1.pdf
 17. Ничипоренко Г.В. БРІКС: юридичні механізми виходу держав-учасниць. Право.ua. 2025. № 1. С. 236-240. - https://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/Pravo-ua-2025-1/Pravo_ua_2025_1_235.pdf
 18. Нуруллаєв І. С. Класифікація принципів міжнародно-правового співробітництва у боротьбі зі злочинністю. Держава та регіони. Серія: Право. 2020. № 2 (68). С. 199–204.
 23. Павленко Д.Г. Принципи добросовісності в договірних зобов'язаннях: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.03 / Д.Г. Павленко; НДІ приват. права і підприємництва НАПрН України. – К., 2009. – Ст. 20.
 24. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL:

- <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 07.12.2023).
25. Пухта Г.Ф. / Антология мировой правовой мысли. В 5 т. М.: «Мысль». 1999.
 26. Романюк Я.М. Імперативні норми цивільного права як правовий засіб закріплення публічних інтересів. Часопис цивільного і кримінального судочинства № 6(33). Київ, 2016. Ст. 67.
 27. Спиноза Б. Избранные сочинения. В 2 т. - М.: «Госполитиздат». 1957. С. 69.
 19. Статут Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН // URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c17 (last access: 20 December 2024).
 20. Статут Ради Європи від 5 травня 1949 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#Text (last access: 20 December 2024).
 21. Теліпко В. Е., Овчаренко А. С. Міжнародне публічне право: Навч. посіб. / За заг. ред. Теліпко В. Е. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 608 с.
 28. Тихонович Л.А. Правове виховання громадян як форма взаємодії норм права та норм моралі / Л.А. Тихонович // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Право». - 2011. - Вип. 17. - С. 35-40.
 29. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Ратиф. із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014.. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 27.12.2023).
 22. УСТАВ Международной Организации Труда* С изменениями и дополнениями, внесенными Актом о поправках к Уставу Международной организации труда от 22 июня 1962

- года <https://ips.ligazakon.net/document/MU19K01U> (last access: 08 October 2024).
30. Харитонов Є.О. DCFR як підґрунтя визначення базових принципів приватного права Європейських країн. Інформаційні матеріали. – К.: ТОВ Білоцерківдрук», 2018. – Ст. 21-26
 - 23.Хэ Минцзюнь. Op. cit. Vol. 1. P. 24.
 31. Цвайгерт К., Кети Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права. Т. 2. 2000. с. 81.
 32. Щербина В.С. Господарське право України: Навч.посібник.- 2евид.перероб. і доп..-К.:Юрінком Інтер. 2009. - с. 150.
 33. A Hughes ‘The Collapse of the Senegambian Confederation’ (1992) 30 Journal of Commonwealth & Comparative Politics 200.
 34. Abeyratne, R.I.R. Aviation Security – Legal and Regulatory Aspects (Aldershot: Ashgate, 1998).
 35. Abeyratne, R.I.R., “The Legal Effect of ICAO Decisions and Empowerment of ICAO by Contracting States” (2007) XXXII AASL 517.
 36. African Union suspends Niger due to military coup. AP news. 22 August 2023.<https://www.africanews.com/2023/08/22/african-union-suspends-niger-due-to-military-coup/> (last access 02.01.2024).
 - 24.Alvarez, J.E., International Organizations as Law-makers (Oxford: Oxford University Press, 2005).
 - 25.Amerasinghe (n 1) 123–4; A Duxbury, The Participation of States in International Organisations: The Role of Human Rights and Democracy (CUP 2011).
 - 26.Anjali Dayal; Caroline Dunton. The U.N. Security Council Was Designed for Deadlock – Can it Change? March 1, 2023. URL: <https://www.usip.org/publications/2023/03/un-security-council-was-designed-deadlock-can-it-change> (last access: 05 May 2024).

27. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro) (Merits), 26 February 2007 (2007) 46 ILM 188 at 210 ('Genocide Merits Decision').
28. Armenia, Russia, Ukraine and others. 'Report of the Independent Investigation Body on the Allegations of Corruption within the Parliamentary Assembly' (Council of Europe, 15 April 2018). <http://assembly.coe.int/Communication/IBAC/IBAC-GIAC-Report-EN.pdf> 22–3 (last access 04.01.2024).
29. Vienna Convention on the Representation of States in Their Relations with International Organizations of a Universal Character, 1975.
30. The United Nations Charter, Chapter V: The Security Council. <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-5> (last access: 27 December 2024).
31. The Articles of Agreement of the International Monetary Fund. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/> (last access: 03 April 2024).
32. CONSTITUTIVE ACT OF THE AFRICAN UNION. https://au.int/sites/default/files/pages/34873-file-constitutiveact_en.pdf (last access 02.01.2024).
33. Constitution of the world health organization: international agreement, 1946.
34. Articles of Agreement of the International Monetary Fund: articles of agreement, 1945.
35. Assemblies 1937–9, Plenary Meetings, Twentieth Session of the Assembly, Resolutions Adopted by the Assembly', in League of Nations Records, p. 53.
36. Assemblies 1937–9, Twentieth Session of the Assembly, Third Plenary Meeting, 15 December 1939', in League of Nations Records, p. 14 (Freyre, Argentina); 'Assemblies 1937–9, Twentieth Session of the Assembly, Fourth Plenary Meeting', in League of Nations Records, p. 27 (Zafrula Khan, India).
37. Augustin, J., ICAO and the Use of Force against Civil Aerial Intruders, Master's Thesis, Institute of Air and Space Law, McGill University, 1998.

- 38.B. Bowring, 'Russia's Accession to the CoE and Human Rights: Compliance or Cross- Purposes?' (1997) 6 EHRLR 628, 631–3.
- 39.Baniya, S., N. Rocha, and M. Ruta. 2018. "Trade Effects of the New Silk Road: A Gravity Analysis." Policy Research Working Paper 8694,World Bank,Washington, DC.
- 40.Bartley Johns, M., C. Kerswell, J. L. Clarke, and G. McLinden. 2018."Trade Facilitation Challenges and Reform Priorities for Maximizing the Impact of the Belt and Road Initiative." MTI Global Practice Discussion Paper 4,World Bank,Washington, DC.
- 41.Bastos, P. 2018. "Exposure of Belt and Road Economies to China Trade Shocks." Policy Research Working Paper WPS 8503,World Bank,Washington, DC.
- 42.Bekker P., The Legal Position of Intergovernmental Organizations: A Functional Necessity Analysis of Their Legal Status and Immunities, (1994), p. 75.
- 43.Benoit-Rohmer and H Klebes, Council of Europe Law: Towards a Pan-European Legal Area (Council of Europe 2005) 44.
- 44.Bird, J., M. Lebrand, and A. Venables. 2019. "The Belt and Road Initiative: Reshaping Economic Geography in Central Asia?" Policy Research Working Paper WPS 8807,World Bank, Washington, DC.
- 45.Blum, *Eroding the United Nations Charter*, p.38.
- 46.Bontwich N., Mortin A. A commentary on the Charter of United Nations. L., 1950. P. 26.
- 47.Brad R. Roth, *Governmental Illegitimacy in International Law* (Oxford University Press, 1999), pp. 274–83.
- 48.British Year Book of International Law, 58 (1987), p. 253.
- 49.Brownlie, I., *Principles of Public International Law*, (5th ed., 1998), p. 688.
- 50.C. Sharman, 'Rationalist and Constructivist Perspectives on Reputation' (2007) 55 Political Studies. P. 20.

- 51.C. Wilfred Jenks, 'Expulsion from the League of Nations' (1935) 16 Brit. Y.B. Int'l L. 155 at 155–6.
- 52.C.F. Amerasinghe, Principles of the institutional law of international organizations, 2nd ed., CUP, 2005, p. 122-127.
- 53.Case concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), ICJ Reports (1986), p.14 at pp.62, 64-65.
- 54.CG Fenwick, 'The Issues at Punte Del Este: Non-Intervention v. Collective Security' (1962) 56 AJIL 469, 474.
- 55.Chinkin, C., Third Parties in International Law, (1993), pp. 11-12.
- 56.Civil Aviation, Supplementary to the Convention for the Suppression of Unlawful Acts against the Safety of Civil Aviation, done at Montreal on 23 September 1971, signed at Montreal on 24 February 1988 (Supplementary Protocol, 1988) (ICAO Doc 9518)
- 57.Claude, Swords into Plowshares. See Chapter 1, p. 42.
- 58.CoE Votes Russia In' Financial Times (London, 26 January 1996) 2.
- 59.Commonwealth Marlborough House Statement on Zimbabwe <<http://www.dirco.gov.za/docs/2002/zimb0319a.htm>> - 2002 elections - I. Taylor and P Williams, 'The Limits of Engagement: British Foreign Policy and the Crisis in Zimbabwe' (2002) 78(3) IntlAff 547.
- 60.Convention on International Civil Aviation, Chicago, 7 December 1944 (Chicago Convention) (ICAO Doc 7300/9).
- 61.Council Meeting, 18 May 1934' (1934) L.N. Off. J. 509.
- 62.D. Anagnostou, 'Untangling the Domestic Implementation of the European Court of Human Rights' Judgments' in D Anagnostou (ed), Implementing Strasbourg's Judgments on Domestic Policy (Edinburgh University Press 2013) p. 8.
- 63.Daily Press Briefing', 26 September 2008.
- 64.Dan Sarooshi. SOME PRELIMINARY REMARKS ON THE CONFERRAL BY STATES OF POWERS ON INTERNATIONAL ORGANIZATIONS.

- Jean Monnet Working Paper 4/03. NYU School of Law • New York, NY 2003. p. 2.
65. David Binder. CUBA SANCTIONS, IMPOSED IN 1964, LIFTED BY O.A.S. Special to The New York Times, July 30, 1975. <https://www.nytimes.com/1975/07/30/archives/cuba-sanctions-imposed-in-1964-lifted-by-oas-vote-at-costa-rica.html> (last access 01.11.2024).
66. David Deutschmann: Writings on Politics and Revolution. Che Guevara. Ocean Press, 2003, p. 262.
67. Decision in the case of Ukraine and the Netherlands v. Russia (applications nos. 8019/16, 43800/14 and 28525/20) the Grand Chamber of the European Court of Human Rights Eastern Ukraine and flight MH17. ECHR 026 (2023)/25.01.2023.
68. 'Defending the Acquis of the Council of Europe: Preserving 65 Years of Successful Intergovernmental Co-operation' (Council of Europe, 27 September 2017) <<http://semantic-pace.net/tools/pdf.aspx?doc=aHR0cDovL2Fzc2VtYmx5LmNvZS5pbmQvbncveG1sL1hSZWYvWDJILURXLWV4dHIuYXNwP2ZpbGVpZD0yNDZlMyZsYW5nPUVO&xsl=aHR0cDovL3NlbWFudGljcGFjZS5uZXQvWHNsdC9QZGYvWFJlZi1XRC1BVC1YTUwyUERGLnhzbA==&xslparams=ZmlsZWlkPTI0MDMz>> (last access: 20 December 2024).
69. Deidre M. Curtin., "European Legal integration : Paradise Lost?". 2006, European Integration And Law, Antwerpen-Oxford : Intersentia-Metro, p.1.
70. Denza, E., 'Two Legal Orders: Divergent or Convergent?', ICLQ, 48 (1999), p.257 at pp. 259-260.
71. Department of International Law, Faculty of Law, Universitas Lampung, Bandar Lampung, Indonesia.
72. Dilip Sinha. Veto Provision in UN Charter. Indian Foreign Affairs Journal. Vol. 14, No. 4, Special Issue: India and the 'UN@75' (October–December, 2019), pp. 267-274.

- 73.DK Coffey, “‘The Right to Shoot Himself’: Secession in the British Commonwealth of Nations’ (2018) 39 Journal of Legal History 117.
37. Drzemczewski, « The (Non-) Participation of Russian Parliamentarians in the Parliamentary Assembly of the Council of Europe : An Overview of Recent Developments » (2020) 1, Europe des droits & libertés/Europe of Rights & Liberties, 7-15.
- 74.Duxbury, Alison, 1970– The participation of states in international organisations: the role of human rights and democracy / Alison Duxbury. p. 119.
- 75.EU to end sanctions procedure against Poland. The Guardian. 06 May 2024. <https://www.theguardian.com/world/article/2024/may/06/eu-end-sanctions-procedure-against-poland> (last access: 20 December 2024).
- 76.Evolving Constitutions of International Organizations: A Critical Analysis of the Interpretative Framework of the Constituent Instruments of International Organizations, (1996), p. 230.
- 77.F. Jhabvala, ‘The Credentials Approach to Representation Questions in the UN General Assembly’ (1977) 7 Cal. W. Int’l L.J. 615 at 620.
- 78.First Report of the Credentials Committee’,GAOR,37thsession,AgendaItem3,UN Doc. A/37/543, 14 October 1982, p. 4.
- 79.Gregorius Sri Nurhartanto. THE FUNCTIONS AND IMPORTANCE OF REPRESENTATION OF STATES IN THEIR RELATIONS WITH INTERNATIONAL ORGANIZATIONS OF A UNIVERSAL CHARACTER. Volume 4 Number 1, July-December 2022: p. 63.
- 80.Griffin, ‘Accrediting Democracies’ at 748–61.
- 81.H.G. Schermers, International Institutional Law, Kluwer, 1980, p. 81-82.
- 82.Haanappel, P.P.C., The Law and Policy of Air Space And Outer Space: A Comparative Approach (The Hague and New York: Kluwer Law International, 2003).

83. Hamul'ák, O. National Sovereignty in the European Union: View from the Czech Perspective / O. Hamul'ák. – Cham : Springer International Publishing AG, 2016. – p. 88.
84. Hans Kelsen, 'The Old and New League: The Covenant and the Dumbarton Oaks Proposals' (1945) 39 Am. J. Int'l L. 45 at 47.
85. Henry G. Schremer, 1980, International Institutional Law, Netherlands, Rockville- Maryland, USA : Sijthoff & Noordhoff, p.21-22.
86. Hillman, J. 2018. "How Big Is China's Belt and Road?" Blog post, Center for Strategic and International Studies, Washington, DC. Available at: <https://www.csis.org/analysis/how-big-chinas-belt-and-road> (last access: 28 October 2024).
87. History of the United Nations. Official web-site of UN. <https://www.un.org/en/about-us/history-of-the-un>
88. Huang, J. (2009, March 18). Aviation safety and ICAO. Meijers-reeks. Kluwer Law International, Alphen aan den Rijn. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/13688> (last access: 08 February 2025).
89. Ian Brownlie, 1985, Principles of Public International Law. Third Edition, Oxford: Clarendon Press, p. 679.
90. ICJ Reports (1952), p. 188.
91. Information Documents. Possible steps to be taken with regard to Belarus' participation in Council of Europe activities. SG/Inf(2022)10 dated 16 March 2022. <https://rm.coe.int/native/0900001680a5dafa> (last access 28.12.2024).
92. International Organization. ENCYCLOPEDIA ENTRY. 25.03.2024. <https://education.nationalgeographic.org/resource/international-organization/> (last access 01.01.2025).
93. International Status of South-West Africa case, ICJ Reports (1950), p.128 at p.138.
94. Introduction. In Existing Legal Limits to Security Council Veto Power in the Face of Atrocity Crimes (pp. 1-8). Cambridge: Cambridge University Press.

- URL: <https://www.pgaction.org/pdf/2020/09-10-intro-remarks-amina.pdf> (last access: 12 January 2025).
95. Isaksson, A.-S., and A. Kotsadamb. 2018. "Chinese Aid and Local Corruption." *Journal of Public Economics* 159 (2018): 146–159.
 96. J. Becket, 'The Greek Case before the European Human Rights Commission' (1970) 1(1) *Human Rights* 91, 106.
 97. J. Klabbers, *An Introduction to International Institutional Law*, op.cit., p. 110.
 98. J.G., Starke, 1984, *Introduction to International Law*, Ninth Edition, London: Butterworths, p.11-12.
 99. Joris van de Riet. No, Russia cannot be removed from the UN Security Council. March 22, 2022. URL: <https://www.leidenlawblog.nl/articles/no-russia-cannot-be-removed-from-the-un-security-council> (last access: 04 December 2024).
 100. K Magliveras, *Exclusion from Participation in International Organisations* (Kluwer 1999) 87.
 101. K. Dzehtsiarou, D.K. Coffey, 'Suspension and expulsion of members of the Council of Europe: difficult decisions in troubled times', *International and Comparative Law Quarterly* Vol. 68(2), 2019, p. 446.
 102. Kadelbach, S., "Jus Cogens, Obligations Erga Omnes and other Rules – The Identification of Fundamental Norms", in Tomuschat, C., & Thouvenin, J., ed. *The Fundamental Rules of the International Legal Order – JUS COGENS and Obligations ERGA OMNES* (Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2006) 21 at 29.
 103. Kelly, T. 2018. "The Digital Silk Road: Development opportunities within the Belt and Road Initiative." Unpublished working paper, World Bank, Washington, DC.
 104. Kelsen H. *The Law of the United Nations. A critical analysis of its fundamental problem*. N.Y., 1950. P. 128–129; Schermers H. *International Institutional Law*. Leiden, 1980. Vol. 2. P. 53–54.

105. Klabbers, J., *An Introduction to International Institutional Law* (2002), pp. 67-75.
106. Konstantinos Magliveras, *The Question of Expelling Recalcitrant Member States: The Termination of the Russian Federation's Membership in the Council of Europe*, *Völkerrechtsblog*, 03.05.2022, doi: 10.17176/20220503-182040-0.
107. Lamb, S., 'The Powers of Arrest of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia', *British Year Book of International Law*, 69 (1999), at pp.181-186. 29.
108. Lauterpacht, E., 'The Development of the Law of International Organizations by the Decisions of International Tribunals', *Recueil des Cours*, 152 (1976, IV), p. 377.
109. *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) Notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970) (Advisory Opinion)* [1971] ICJ Rep 16, paras 96, 98).
110. *Legal Status of Eastern Greenland*, PCIJ, Series A/B, No.53, especially at pp.71-73.
111. *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, ICJ Advisory Opinion, (1996), para.25.
112. *Legality of Use of Force Case* at 1042. See discussion in Chapter 1, pp. 26–7.
113. Leo Gross, 'Was the Soviet Union Expelled from the League of Nations?' (1945) 39 *Am. J. Int'l L.* 35 at 43. Cf. Magliveras, *Exclusion from Participation*, pp. 25–6.
114. Leroy Bennet, A., 1979, *International Organization*, London: Prentice Hall, Inc. p. 3.
115. Lester D. Langley. *America and the Americas: The United States in the Western Hemisphere*. University of Georgia Press, 2010, p. 205.

116. List of Signatories to the ACT Code of Conduct. 8 June 2022. URL: <https://www.globalr2p.org/resources/list-of-signatories-to-the-act-code-of-conduct> (last access: 02 December 2024).
117. Lyman M. Tondel (ed.), *The International Position of Communist China – Background Papers and Proceedings of the Fifth Hammarskjöld Forum* (Dobbs Ferry: Oceana Publications, 1965), pp. 50–1.
118. M. Pechstein, in Streinz, *EUV/AEUV*, 3. Aufl. 2018, Art. 7 EUV, Rn. 23.
119. M.E. Villiger, *Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties*, Martinus Nijhoff, 2009, p. 743.
120. M.N. Shaw, *International Law*, 8th ed., Cambridge UP, 2018, p. 718. However, an opposite view is expressed by M.E. Villiger, *Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties*, Martinus Nijhoff, 2009, p. 750.
121. Magliveras, *Exclusion from Participation*, pp. 213–18; Raymond Suttner, ‘Has South Africa Been Illegally Excluded from the United Nations General Assembly?’ (1984) 17 *Comp. & Int’l L.J. Sth Af.* 279 at 282.
122. Makarczyk, ‘Legal Basis for Suspension and Expulsion of a State from an International Organization’, *German Yearbook of International Law* vol. 25, 1982, p. 473.
123. Matheson M., ‘United Nations Governance of Postconflict Societies’, *AJIL* 95 (2001), p.76 at p. 77.
124. Modification of the Assembly’s Rules of Procedure: The Impact of the Budgetary Crisis on the List of Working Languages of the Assembly’ <<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=24545&lang=en> (last access 04.01.2024).
125. Murat Aslan is considered a member of the organization that was allegedly behind the coup attempt in 2016 <<http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-no-longer-major-council-of-europe-donor-minister-122219> (last access 04.01.2024).

126. Myanmar 1990 Election Winners Want Junta's UN Seat', The Guardian (UK), 10 September 2008. On the question of Burma/Myanmar's name, see Chapter 4, n 158.
127. Nagendra Singh, Termination of Membership of International Organizations (London: Stevens and Sons, 1958), p. 153.
128. NP Engel, 'Russland teste das Rückgrad des Europarates' (2017) Europäische Grundrechte Zeitschrift 720, 721.
129. NV. Орбан укотре пішов проти позиції Євросоюзу з важливого питання. NV. 12 листопада 2024 року.
<https://nv.ua/ukr/ukraine/events/orban-ukotre-pishov-proti-poziciji-yevrosoyuzu-50465944.html> (last access 28.12.2024).
130. Opinion No. 10, 4 July 1992, para. 5 (1993) 92 ILR 206 at 208.
131. Parliamentary Assembly. Consequences of the Russian Federation's aggression against Ukraine. Opinion 300 (2022).
<https://pace.coe.int/en/files/29885/html> (last access 28.12.2024).
132. Plenary Session of the Peace Conference, 28 April 1919', in Miller, vol. II, p. 700.
133. Prosecutor v. Dusko Tadic, Judgment, 7 May 1997, IT-94-1-T., para. 588.
134. Prosecutor v. Tadic, 15 July 1999, paras. 156, 160.
135. Provisional Verbatim Record of the 101st Meeting', UN GAOR, 47th session, 101st meeting, UN Doc. A/47/PV.101, 24 May 1993, p. 3.
136. Question of equitable representation on and increase in the membership of the Security Council and related matters : draft decision / submitted by the President of the General Assembly UN. General Assembly (69th sess. : 2014-2015). <https://digitallibrary.un.org/record/802160?v=pdf> (last access: 08 October 2024).
137. Question of Veto Central to General Assembly's Debate on Security Council Reform, with Speakers Urging Its Limited Use as 'Weapon of Hatred

- and War'. URL: <https://press.un.org/en/2023/ga12563.doc.htm> (last access: 09 April 2024).
138. Rafał Mańko. Suspension and expulsion of states from international organisations Analysis of the Vienna Convention on the Law of Treaties and of the practice at the United Nations and the Council of Europe. July 2023, p. 3.
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/751410/EPRS_BRI\(2023\)751410_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/751410/EPRS_BRI(2023)751410_EN.pdf) (last access: 27 December 2024).
 139. Ratner, S., 'The Cambodia Settlement Agreements', AJIL, 87 (1993), p. 1.
 140. Reality and Hope in International Human Rights: A Critique, Hofstra Law Review, 9 (1981).
 141. Reconsideration on Substantive Grounds of the Previously Ratified Credentials of the Russian Delegation' Res 1990 (2014), PACE, <<http://website-pace.net/documents/10643/110596/20140410-Resolution1990-EN.pdf/57ba4bca-8f5f-4b0a-8258-66ca26f7117b>> (last access 05.01.2025).
 142. Records of the Twentieth Ordinary Session of the Assembly, Plenary Meetings, Resolutions Adopted by the Assembly', in League of Nations Records, p. 53.
 143. Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations case, ICJ Reports (1949), p.174 at p.198.
 144. Report of the Rapporteur of Committee I/2 on Chapter III (Membership)', Doc. No.606 I/2/43, 26 May 1945, UNCIO Documents, vol. VII, p. 123.
 145. Report of the Secretary-General pursuant to Security Council resolutions 981 (1995).
 146. Resolution (70) 34 of the Committee of Ministers of the Council of Europe (27 November 1970).

147. Resolution adopted by the General Assembly on 26 April 2023 [without reference to a Main Committee (A/77/L.65)] 77/284. Cooperation between the United Nations and the Council of Europe. <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n23/124/56/pdf/n2312456.pdf?OpenElement> (last access: 13 March 2024).
148. Resolution VI – Exclusion of the Present Government of Cuba from Participation in the Inter-American System’, Final Act, Eighth Meeting of Consultation of Ministers of Foreign Affairs, Punta del Este, Uruguay, Doc No OEA/Ser.C/II.8 (22–31 January 1962).
149. Resolutions Adopted at the Eighth Meeting of Consultation of Ministers of Foreign Affairs, Punta del Este, Uruguay, January 22 - 31, 1962.
150. Restoration of the Lawful Rights of the People’s Republic of China in the United Nations’, GA Res. 2758, UN GAOR, 26th session, 1976th plenary meeting, 25 October 1971.
151. Rules of Procedure of the General Assembly, rule 27 (‘Submission of Credentials’).
152. Russia tests CoE in push to regain vote’ (Financial Times, 26 November 2017) <[https:// www.ft.com/content/3cccaf92-d12c-11e7-b781-794ce08b24dc](https://www.ft.com/content/3cccaf92-d12c-11e7-b781-794ce08b24dc)>. See also ‘Secretary General to PACE: Russian People Would Suffer Most if Russia Leaves the Council of Europe’ (CoE News, 22 January 2019) <<https://www.coe.int/en/web/portal/-/secretary-general-to-pace-russian-people-would-suffer-most-if-russia-leaves-the-council-of-europe>> (last access 05.01.2025).
153. Russia Withholds Payments to the Council of Europe (Deutsche Welle 1 March 2018). <http://www.dw.com/en/russia-withholds-payments-to-the-council-of-europe/a-42792673> (last access 02.01.2024).
154. S Golubok, ‘Erdogan’s Unexpected Ally’ (OpenDemocracy, 5 September 2016) <https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/kirill-koroteev-sergey-golubok/erdogan-s-unexpected-ally> (last access 05.01.2024).

155. S Schmahl, 'Budget and Finances' in S Schmahl and M Breur (eds), *The Council of Europe. Its Law and Politics* (Oxford University Press 2017) 122–3.
156. S/1997/487, 23 June 1997, para. 48.
157. Schermers H. *Op. cit.* Vol. 2. P. 54.
158. Schwelb, E., 'The Amending Procedure of Constitutions of International Organizations', *British Year Book of International Law*, 31 (1954), p.49 at pp.51-52.
159. Security Council - Veto List Prepared and maintained by the Dag Hammarskjöld Library. Data from 1946-2004 were taken from the official list of vetoes contained in document A/58/47, Annex III. URL: <https://research.un.org/en/docs/sc/quick> (last access: 11 December 2024).
160. Shamala Kandiah Thompson, Karin Landgren and Paul Romita. *The United Nations in Hind- sight: Challenging the Power of the Security Council Veto*. URL: <https://www.justsecurity.org/81294/the-united-nations-in-hindsight-challenging-the-power-of-the-security-council-veto> (last access: 05 December 2024).
161. Singh N. *Termination of membership of international organization*. L., 1958. P. 176.
162. Sixteenth CSO Meeting, Decisions of the Committee of Senior Officials, Prague, 16–18 September 1992' in A Bloed (ed), *The Conference on Security and Co-operation in Europe: Analysis and Basic Documents, 1972–1993* (Brill 1993) 962.
163. *South-West Africa-Voting Procedure case*, ICJ Reports (1955), p.67 (the Voting Procedure case).
164. Statement by the Legal Counsel Submitted to the President of the General Assembly at its Request' (1970) U.N. Jurid. Y.B. 169 at 170.
165. Statement on the Expulsion of the USSR from the League of Nations', 16 December 1939, reproduced in Jane Degras, *Soviet Documents on Foreign Policy* (Oxford University Press, 1953), vol. III, pp. 412–14.

166. Status of collection of assessed contributions, including Member States in arrears in the payment of their contributions to an extent that would justify invoking Article 7 of the Constitution: report of the Programme, Budget and Administration Committee of the Executive Board to the Seventy-sixth World Health Assembly, 2023 No A76/44.
167. Stella Krepp. Cuba and the OAS: A Story of Dramatic Fallout and Reconciliation. December 18, 2017. <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/cuba-and-the-oas-story-dramatic-fallout-and-reconciliation> (last access 01.11.2024).
168. Summary Report of the Twenty-Eighth Meeting of Committee I/2', Doc.No.1086,I/2/ 77, 19 June 1945, UNCIO Documents, vol. VII, p. 267.
169. T. Giegerich, in Vienna Convention on the Law of Treaties: A Commentary, Springer, 2012, p. 1022.
170. Taglioni D. and D.Z.Gurara.2018.“Private Sector Participation in the Belt and Road Initiative.” Draft paper, IFC and IMF, Washington, DC.
171. The Arrangement signed between UN with the Government of Switzerland before to be State member of UN. Starting in 1990, Switzerland become the UN members in 2002.
172. The Attorney-General of Israel v. Kamiar, Supreme Court of Israel sitting as the Court of Criminal Appeal, 9 June 1968, 44 ILR, p.197 at p. 249.
173. The European Cultural Convention (ETS No. 18).
174. The European Convention on Information on Foreign Law (ETS No. 62).
175. The Additional Protocol to the European Convention on Information on Foreign Law (ETS No. 97).
176. The Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats (ETS No. 104).
177. The Anti-Doping Convention (ETS No. 135).

178. The Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education in the European Region – Council of Europe and/or the UNESCO Europe Region (ETS No. 165).
179. The Criminal Law Convention on Corruption (ETS No. 173).
180. The Civil Law Convention on Corruption (ETS No. 174).
181. The Additional Protocol to the Anti-Doping Convention (ETS No. 188).
182. The Additional Protocol to the Criminal Law Convention on Corruption (ETS No. 191).
183. The Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (CETS No. 197) and Council of Europe Convention on the counterfeiting of medical products and similar crimes involving threats to public health (CETS No. 211).
184. The European Pharmacopoeia, the European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), the Group of States against Corruption (GRECO) and the Enlarged Partial Agreement on Sport (EPAS).
185. The Russian Federation can no longer be a member State of the Council of Europe, PACE says. 15/03/2022 Session. <https://pace.coe.int/en/news/8638/the-russian-federation-can-no-longer-be-a-member-state-of-the-council-of-europe-pace-says> (last access 11.12.2024).
186. The Situation of Democracy and Human Rights in Haiti', GA Res. 46/7, 31st plenary meeting, UN Doc. A/RES/46/7, 11 October 1991.
187. The statement by the President of the Security Council on behalf of the Council: S/PRST/1998/3, 13 February 1998.
188. The Steering Committee for Education (CDEDU); the Lisbon Recognition Convention Committee; the Steering Committee for Culture, Heritage and Landscape (CDCPP); the European Steering Committee for Youth (CDEJ); the Steering Committee for Human Rights (CDDH) and its subordinate bodies; the European Committee on Legal Co-operation (CDCJ); the Steering Committee on Media and Information Society (CDMSI); the

- Committee of Legal Advisers on Public International Law (CAHDI); and the Ad hoc European Committee for the World Anti-Doping Agency (CAHAMA).
189. Tobin H. J. The termination of multipartite treaties / Harold J. Tobin. – New York: AMS Pr., 1967. – 388 p.
 190. UN GAOR, 29th session, 2281st plenary meeting, 12 November 1974, p. 854. The President's ruling was unsuccessfully challenged in a vote at the same meeting (91 in favour, 22 against, 19 abstentions): at p. 856.
 191. UN Security Council Working Methods . The Veto. Posted 13 February 2024. <https://www.securitycouncilreport.org/un-security-council-working-methods/the-veto.php> (last access: 17 December 2024).
 192. UN System. official web-site of UN. <https://www.un.org/en/about-us/un-system> (last access: 27 December 2024).
 193. United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran case, Judgment, ICJ Reports (1980), p.3 at p. 29.
 194. Venezuela Denounces American Convention on Human Rights as IACHR Faces Reform' (International Justice Resource Center, 19 September 2012) <http://www.ijrcenter.org/2012/09/19/venezuela-denounces-american-convention-on-human-rights-as-iachr-faces-reform/> (last access 05.01.2025).
 195. Voting Procedure case, ICJ Reports (1955), par. 67 at p.75.
 196. Wang, X., "The New Development of International Law in Environmental Field" (in Chinese), in The Contemporary International Legal Issues, edited by Shao, S. and Yu, M., (Wuhan University Publisher, 2002) at 288.
 197. Weiler, J., The Constitution of Europe (1999), pp. 44-56.
 198. Wiederer, C. 2018. "Logistics Infrastructure along the Belt and Road Initiative Economies." MTI Practice Notes 5, World Bank, Washington, DC.
 199. Wilson's First Draft', in Miller, vol. II, pp. 12–15; 'The Phillimore Plan', in Miller, vol. II, pp. 3–6.

200. Wood, M., 'Participation of Former Yugoslav States in the United Nations and in Multilateral Treaties', *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, 1 (1997), p. 231.
201. Yearbook of the International Law Commission, 1964, vol.1, 732nd meeting, p.57 at para. 95.
202. Yehuda Z. Blum, 'UN Membership of the "New" Yugoslavia: Continuity or Break?' (1992) 86 *Am. J. Int'l L.* 830 at 834.
203. Zhao, W., *International Air Law* (Beijing: Publications for Treatises of Social Sciences, 2000, in Chinese).

ДОДАТОК А.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у періодичних наукових виданнях, що увійшли до переліку наукових фахових видань України:

1. Ничипоренко Г.В. Право вето членів Ради безпеки ООН як інструмент блокування діяльності ООН. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2023. №. 80 (2). С. 348-353. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.56>
2. Ничипоренко Г.В. Процедура та юридичні складнощі реалізації права виходу держави з міжнародних організацій. Європейські перспективи. 2024. № 1. С. 330-335. DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2024.4.49>
3. Ничипоренко Г.В. БРІКС: юридичні механізми виходу держав-учасниць. Право.ua. 2025. № 1. С. 236-240. DOI: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2025.4.57>

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

4. Ничипоренко Г.В. Deadlock рішень Ради Безпеки ООН. Глобалізаційні виклики економіки, обліку, фінансів та права: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 14 вересня 2023 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2023. С. 82-83.
5. Ничипоренко Г.В. Легітимність та наслідки виключення держави з міжнародних організацій: аналіз з погляду міжнародного публічного права. ПОЛІТ. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ: Тези доповідей XXV Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених, Київ, 2024, Національний авіаційний університет . Редакційна колегія К.Семенова [та ін.]. К.: НАУ, 2024. С. 220-222.

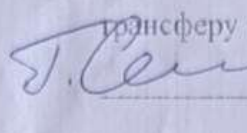
6. Ничипоренко Г.В. Legal aspects of exclusion of a state from international organisations. Сучасні міжнародні відносини: актуальні проблеми теорії і практики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Факультет міжнародних відносин Національний авіаційний університет; за загальною редакцією Ю. О. Волошина – Київ: Національний авіаційний університет, 2024. С. 207-210.
7. Ничипоренко Г.В. At the Brink: Evaluating Suspension and Expulsion from International Organizations in Legal Frameworks. IX International scientific and practical conference «Scientific Problems and Options for Their Solution» (February 7-9, 2024) Bucharest, Romania, International Scientific Unity. 2024. С.115-117.

ДОДАТОК Б.
АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО
ДОСЛІДЖЕННЯ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукових досліджень та

трансферу технологій, д.т.н., професор

 Сергій ГНАТЮК

Комісія у складі:

голови – декан факультету права та міжнародних відносин, к.ю.н., доцент Жукорська Ярина Михайлівна

членів комісії:

- в.о. завідувача кафедри міжнародного та європейського права, доктор філософії у галузі права Немченко Костянтин Сергійович
- професор кафедри міжнародного та європейського права, д.ю.н., професор, гарант ОНП Волошин Юрій Олексійович

цим Актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження здобувача кафедри міжнародного та європейського права державного некомерційного підприємства «Державний університет «Київський авіаційний інститут» Ничипоренко Георгія Валентиновича на тему: «Виключення держав з міжнародних організацій в міжнародному публічному праві» ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 – Міжнародне право.

Окремі положення результатів дослідження впроваджено в навчальному процесі при підготовці фахівців за спеціальністю 293 – Міжнародне право за освітньо-професійною програмою «Міжнародне право» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти з дисциплін «Право міжнародних організацій», «Міжнародне публічне право».

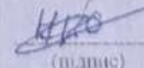
Аспірантом у стислому вигляді використано аналітичні матеріали щодо міжнародно-правових засад та процедур виключення держав з міжнародних організацій, підстав та умов припинення або обмеження членства, інституційних механізмів прийняття відповідних рішень, а також правових наслідків такого виключення для держави. Проаналізовано практику Організації Об'єднаних Націй, ЮНЕСКО, Ради Європи, а також окремих спеціалізованих установ, включаючи питання призупинення членства, добровільного виходу та де-факто виключення держав. Особливу увагу приділено аналізу положень установчих актів міжнародних організацій, відповідних резолюцій їхніх органів, а також сучасній практиці реагування міжнародного співтовариства на грубі порушення державами норм міжнародного права.

Результати дослідження впроваджено без фінансових зобов'язань перед автором.

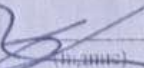
Голова комісії К.Ю.Н. доцент, декан
(науковий ступінь, вчене звання)

 Ярина ЖУКОРСЬКА
(підпис)

Члени комісії в.о. завідувача кафедри
(науковий ступінь, вчене звання)

 Костянтин НЕМЧЕНКО
(підпис)

д.ю.н. професор
(науковий ступінь, вчене звання)

 Юрій ВОЛОШИН
(підпис)